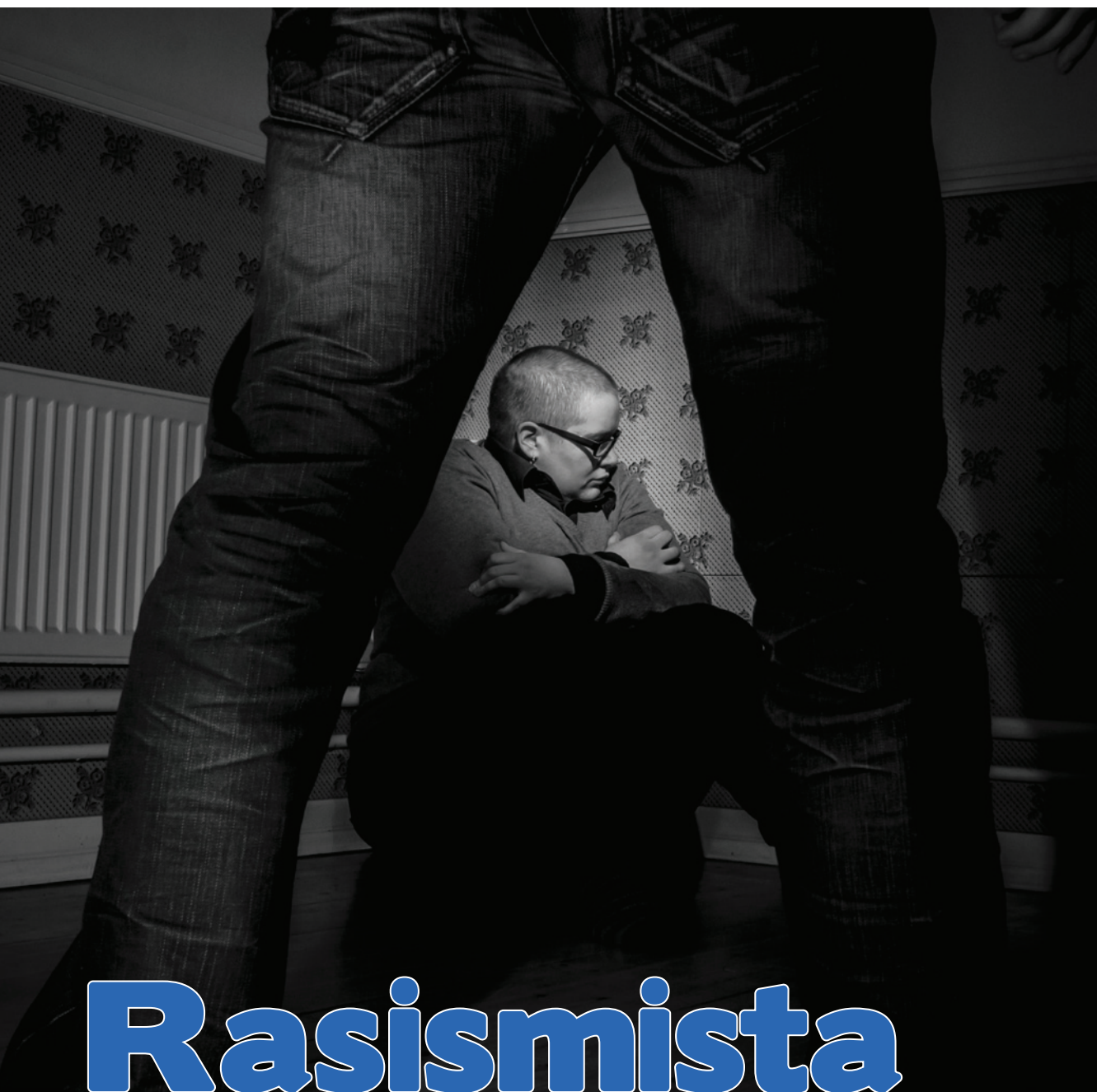

MEILLE SAA TULLA

meillesaatulla.net

Anne-Mari Souto, Anni Rannikko, Tiina Sotkasiira, Päivi Harinen (toim.)

Rasismista saa puhua

Rasismista saa puhua

© Kirjoittajat

Kustantaja:

Meille saa tulla -kampanja

Kirjan kuvat ovat syntyneet osana Meille saa tulla -kampanjan ja Joensuu Multicultural Photography Club. yhteistyötä.

Meille saa tulla -kirjan tekstejä saa kopioida opetustarkoituksessa seuraavilla ehdoilla: teosta ei saa käyttää ansiotarkoituksissa ja tekstin lähde tulee mainita.

Kirjan tekemistä ovat tukeneet Joensuun kaupunki ja Pohjois-Karjalan koulutuskuntayhtymä.

ISBN 978-952-93-2052-3 (nid.)

ISBN 978-952-93-2053-0 (PDF)

Etukannen kuva: Barun Khanal

Takakannen kuva: Aapo Väänänen

Graafinen suunnittelu ja taitto:

Jussi Virratvuori, Viestintätoimisto Kirjokansi

Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy

Tampere, 2013

SISÄLLYSLUETTELO

PROLOGI: KIRJOITUKSIA IDÄSTÄ – NAISNÄKÖKULMAA 2000-LUVUN POHJOIS-KARJALASTA	5
JOHDANTO: RASISMISTA SAA PUHUA	8

PELOLLA ULOSSULJETUT

Tuulikki Poutiainen JOKAPÄIVÄINEN HUUTO	13
Tiina Sotkasiira RASISMI ON RUMAA	15
Pirjo Pöllänen TURHAUTUMISTA JA PELKOA VENÄLÄISTEN NAISTEN ARJESSA	22
Osama Al aloulou RASISMIN KANSSA KASVOKKAIN	28

MEIDÄN KOULUSSA ON RASISMIA

Riitta-Liisa Koponen MIKSI KOULUSSA ON VAIKEA KÄSITELLÄ RASISMIA?	33
Marja Horbach & Gazale Öngörür TERVETULOA SUOMALASEEN PERUSKOULUUN	36
Taru Ollikainen KOULUKIUSAAMINEN JA RASISMI	42
Anne-Mari Souto RASISMISTA JA PELOSTA KOULUSSA	46
Jouko Jokisalo ”EI RASISMIA MEIDÄN KOULUUN”	53
Eveliina Heino & Antti Kivijärvi VOIMAANNUTTAVA RASISMINVASTAISUUS NUORISOTYÖSSÄ	55
Liisa Nykänen & Sini Perho HUOMIOITA KUNNIOITTAVAN PUHEKULTTUURIN RAKENTAMISESTA NUORISO- TALOILLA: RASISMINVASTAISUUS NUORISOTYÖN PERUSJUTTUNA	63

HYYSÄÄMISTÄ VAI SOLIDAARISUUTTA?

Veronika Honkasalo KUN HYVÄ TAHTO EI RIITÄ – RASISMIN VASTUSTAMISEN EHDOT	69
Anni Rannikko & Päivi Harinen ARKIPÄIVÄN APARTHEIDIA	72
Juha Halme ETNISEN YHDENVERTAISUUDEN EDISTÄMINEN JULKISORGANISAATIOISSA	80
Ville Elonheimo RASISMIN VÄHENTÄMINEN POHJOIS-KARJALASSA	83
Minna Jäppinen JOENSUU VAPAAKSI PELOSTA	86

EPILOGI

Janne "Rysky" Riiheläinen & Timo Kupiainen HIENOKAAN ASIA EI MYY ITSE ITSEÄÄN	90
--	----

"HUONEENTAULU"	95
-----------------------------	----

KIRJOITTAJAT	96
---------------------------	----

KUVAAJAT	98
-----------------------	----

PROLOGI: KIRJOITUKSIA IDÄSTÄ

Naisnäkökulmaa 2000-luvun Pohjois-Karjalasta

Eräästä nuoresta naisesta:

Hän...

- on syntynyt Neuvostoliitossa eli Neukkulassa eli CCCP:ssä,
- on asunut nelisen vuotta Karjalan Autonomisessa Sosialistisessa Neuvostotasavallassa, kolmisen vuotta Venäjän Federaation Karjalan Tasavallassa ja miltei 20 vuotta Suomen Tasavallassa,
- on Suomen Tasavallan ja Venäjän Federaation kansalainen,
- on virallisten määritelmien mukaan joko maahanmuuttajataustainen, jonka toinen vanhempi ei ole alkuperältään suomalainen, tai toisesta näkökulmasta katsottuna suomalaistunut emigrantti,
- puhuu venäjää äidinkielenään ja suomea isänkielenään (huom! ilman korostusta) ja ymmärtää myös babushkan pagizemaa karjalan livvin murretta,
- puhuu sujuvasti myös muita vieraita kieliä, muun muassa englantia,
- indentifioi itsensä karjalaiseksi, koska on aina asunut Karjalassa juurineen päivineen,
- kannustaa urheilussa sitä joukkuetta, joka on paras ja voittonsa ansainnut ja
- on biososiopsykologisesti monimutkainen olento, joka osaa rakastaa ja suuttua sekä iloita ja surra aina fiiliksen mukaan.

Hän on...

- ystäviensä, läheistensä ja perheensä piirissä puhelias, näsäviisas, anarkisti, feministi, ailahteleva, kärkeä, mielteliäs, iloinen, kiltti ja kaunis pikku valopilkku,
- lehtoreidensa silmissä välillä älykäs, sosiaalisesti taitava sekä kielellisesti lahjakas oppilas ja välillä raasu mamu, joka on silloin tällöin hukassa,
- työyhteisönsä silmin välillä avulias, lojaali, toiset huomioonottava ja tarmokas ihminen, joka ilmaisee mielipiteensä ja esittää mahtavia kehitysideoita, ja välillä ärsyttävä ylimielinen naikkonen, joka on usein äänessä ja
- vihaisten miesten ja naisten mielestä ryssä, venäläinen huora; heidän joka-päiväinen sylkykuppinsa.

Saanan koota ajatukseni näihin sanoihin:

- Jäykkiä rakenteita,
- muuttuvaisia kulttuureja ja kieliä,
- ihmiset ihmisiä ja
- mie olen minä eli Я есть я (aika ajoin myös Mä, I, Jag, Je, Ich).

Minä olen globaalisti, maantieteellisesti, yhteiskunnallisesti, yhteisöllisesti, sosiaalisesti, kulttuurisesti ja kielellisesti rajat ylittävä todellisuuden ilmentymä. Minä olen täyden ihmisarvon omaava ainutlaatuinen yksilö ja vaadin myös sen mukaista kohtelua.

Eikä minua tarvitse pelätä.

Kuva: Victor Carrasco Navarro

JOHDANTO

Anne-Mari Souto, Anni Rannikko, Tiina Sotkasiira ja Päivi Harinen

RASISMISTA SAA PUHUA

Olemme erilaisten kentältäkin saatujen kommenttien jälkeen päätyneet muuttamaan Arkipäivän rasismi -koulutuksen nimen. Nimen perusteella aihe koettiin hieman ”rankaksi”, mitä se tietenkin onkin. Päädyimme kuitenkin siihen, että rasismi-teema on toki edelleen mukana, mutta tulokulmaa on otsikoinninkin myötä muokattu hieman ”rakentavampaan” suuntaan. Koulutus on nyt siis *Erilaisina yhdessä - Miten koulumme toimii monikulttuurisena yhteisönä*.

Suomessa ja muuallakin Euroopassa käytävään julkiseen keskusteluun on vakiintumassa käsitys, että kansainvälisyyttä ja monikulttuurisuutta korostava ja maahanmuuttoon myönteisesti suhtautuva politiikka on pitkälti epäonnistunut. 2000-luvun alussa globalisaatiota kritisoitiin Suomessa vain marginaalisesti, mutta viime aikoina yhteiskunnalliset päättäjät ovat laajalti omaksuneet näkemyksen, jonka mukaan kansainvälistyminen ei merkitse Suomelle ja suomalaisille vain hyötymistä, vaan globalisaation nähdään tuovan mukanaan uhkia, joihin on varauduttava kansallisesti. Tässä ilmapiirissä varauksellinen suhtautuminen ulkomaalaisuuteen, maahanmuuttajiin ja erilaisiin kulttuureihin saadaan näyttämään järkevältä ja selväpäiseltä toiminnalta. Suomalaisten on puolustettava itseään, kulttuuriaan ja työmarkkinoitaan muualta tulevia uhkia vastaan.

Uhkakuvien korostamisen myötä rasismi ja maahanmuutto ovat nousseet julkisuuteen aiempaa enemmän. Journalismin pelisääntöjen mukaisesti asiasta on haluttu raportoida tasapuolisesti: ääneen on päästetty sekä ilmiöitä vastustavat että niitä puoltavat tahot. Keskustelussa rasismia vastustavien tehtäväksi on tullut näyttää toteen rasismin esiintyminen ja sen laajuus Suomessa, kun taas rasistisia kantoja esittävät ovat pyrkineet rationalisoimaan ja järkeistämään ennakkoluulojaan. Tällainen keskustelu on lähtökohtaisesti epäsuhtainen: ennakkoluuloilla ratsastavien ei tarvitse käydä vallitsevaa asiaintilaa vastaan, vaan heidän tavoitteenaan on säilyttää syntyperäisten suomalaisten asema Suomessa maahanmuuttajien asemaa vahvempana. Rasismia vastustavat taas ajavat yhteiskunnallista muutosta ja nykytilanteen kriittistä tarkastelua. Muutoksen puolesta puhuminen vaatii aina vahvempia argumentteja kuin vallitsevien asiaintilojen puolustelu.

Suomalainen, jonka tuttavapiiriin ei kuulu ulkomaalaisia, on saattanut pitää koko rasismikeskustelua turhanaikaisena meuhkaamisena. Syrjintää joko itse tai lähipiirissään kokeneissa ihmisissä keskustelu puolestaan on voinut herättää monenlaisia

tunteita: helpotusta siitä, että rasismista puhutaan vihdoinkin ääneen, tai ärtymystä sen vuoksi, että päivänselviä asioita joudutaan perustelemaan ja todistelemaan kerta toisensa jälkeen. Osalle tieto siitä, että Suomessa tummaihoisten lasten päälle syljetään ja heidän vanhemmilleen kirotaan, on tullut yllätyksenä – tämä tietohan ei sovi käsitykseen sopuisasti ja kohteliaasti käyttäytyvistä hiljaisista suomalaisista, jotka muukalaisia kohdatessaan pikemminkin painavat katseensa maahan kuin hakeutuvat kontaktiin heidän kanssaan. Jotkut taas tuntevat syyllisyyttä. Moni on kiusallisen tietoinen nimittelystä ja oudoksunnasta, mutta ei ole tehnyt asialle mitään, koska on kokenut asiaan puuttumisen liian vaikeaksi. Minkä minä voin sille, että olen valkoinen, pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan kansalainen? Globaalisti ajateltuna kultalusikka suussa syntynyt.

Oikeastaan Suomessa ei ole käynnissä vain yhtä rasismikeskustelua vaan useita erilaisia keskusteluja, joita käydään hyvin erilaisista katsantokannoista käsin ja monien erilaisten kysymyksenasettelujen ympärillä. Tämän kirjan keskeiset kysymykset ovat: Miksi rasismista ei haluta puhua ja miksi siitä puhumista ei koeta rakentavaksi? Tämän johdantoluvun aloittanut lainaus kouluttajaksi pyydetylle rasismintutkijalle tulleesta sähköpostiviestistä on hyvä osoitus siitä, kuinka esimerkiksi kouluissa rasismi koetaan liian rankaksi aiheeksi ja kuinka sitä halutaan lähestyä jotenkin positiivisemmasta näkökulmasta. ”Erilaisina yhdessä” -slogan ja suvaitsevaisuusretoriikka ovat esimerkkejä loivennuksista, joiden kautta rasistista kiusaamista ja kulttuurieroihin liitettyjä ennakkoluuloja halutaan käsitellä mieluummin kuin puhumalla suoraan asioista niiden oikeilla nimillä.

Rasismi on vaikea, ongelmakeskeinen ja moraalisesti latautunut aihe. Se herättää tunteita ja vaatii ihmisiltä kannanottoja sekä haastaa katsomaan peiliin ja pohtimaan omaa etuoikeutettua tai alistettua asemaa. Kasvatuksen ja koulutuksen ympäristöissä se viestii myös siitä, että asetettuja tavoitteita ei ole saavutettu. Pyrkimys rasismiin tunnistamiseen ja sen olemassaolon myöntäminen eivät kuitenkaan merkitse rasismien edessä taipumista ja sille myöntymistä. Pikemminkin ne ovat avaimia siihen periaatteeseen, että ongelmalle voidaan tehdä jotain. ”Erilaisina yhdessä” -puheissa ja suvaitsevaisuusretoriikassa riskinä on, että ne ohittavat liian kevyesti keskuudessamme vallitsevan eriarvoisuuden. Rasismista saa ja siitä pitää puhua. Tavat, joilla rasismi otetaan puheeksi ja joilla sitä määritetään, vaikuttavat siihen, minkälainen toiminta hyväksytään ja toisaalta siihen, minkälaiseen toimintaan puututaan. Rasismien määrittämisen tavat vaikuttavat myös siihen, minkälaiset mahdollisuudet ihmisillä on sekä pukea sanoiksi kohtaamaansa syrjintää että saada tukea ja oikeutta näille kokemuksilleen.

Tämä *Meille saa tulla* -kansalaiskampanjan toimittama artikkelikokoelma tarkastelee rasismien ilmenemistä ja seurauksia eri ympäristöissä sekä pohtii antirasistisen toiminnan periaatteita, mahdollisuuksia ja haasteita. Kirjan artikkeleissa painottuvat kasvatukselliset ympäristöt, erityisesti koulu ja nuorisotyö. Tälle on syynsä: lukuisien tutkimusten mukaan koulu on yksi keskeisin arkisen rasismien ympäristö lasten ja nuorten arjessa. Tutkimukset osoittavat myös, että lapset ja nuoret näyttävät jäävän

yksin rasismikokemustensa kanssa. Siksi on mentävä vastaan, luotava tilanteita ja haettava tapoja ottaa rakentavasti puheeksi tätä konfliktierkkää aihetta. Tämä on ollut myös rasisminvastaisen *Meille saa tulla* -kampanjan tavoite, ja se onkin jalkautunut esimerkiksi kouluihin käsittelemään aihetta yhdessä lasten ja nuorten kanssa.

Rasismille on olemassa monenlaisia määritelmiä, joista toiset ovat kapeampia ja toiset laajempia. Yhteistä useimmille rasismin määrittämisen tavoille on, että rasismi ymmärretään ilmiöksi, jossa merkityksellistetään eroja ja oikeutetaan niillä yksilöiden ja ryhmien välinen eriarvoisuus ja alistaminen. Merkitseviksi nähdyt erot voivat olla joko fyysisiä tai kulttuurisia, ja niillä tuotetaan ja ylläpidetään käsitystä, jonka mukaan erinäköiset ja/tai eri tavoin käyttäytyvät tai uskovat eivät sovi yhteen.

Tässä kirjassa rasismia lähestytään moniulotteisena yhteiskunnallisena ja historiallisena ilmiönä, joka ilmenee niin rakenteiden kuin arjen vuorovaikutuksenkin tasolla. Osa rasismista on tietoista tietyn ihmisryhmän solvausta tai syrjintää, mutta suurin osa siitä on tiedostamatonta. Tämän vuoksi ei ole olennaista keskittyä rasististen tekojen takana oleviin yksittäisiin tai henkilökohtaisiin motiiveihin vaan niiden taustalla vaikuttaviin rakenteisiin ja ennen kaikkea näiden tekojen seurauksiin. Rakenteisiin ankkuroitunutta rasismia on hankala havaita, mutta se vaikuttaa laajasti ihmisten arkielämään ja tulee näkyväksi arkisten kohtaamisten tai kohtaamattomuuksien tasolla. Juuri tästä syystä on tärkeää kuunnella rasismin uhreja – heidän kokemustensa kuunteleminen voi avata näkymiä sellaiseen yhteiskunnalliseen todellisuuteen, joka on monelle tuntematonta. Siinä missä koulun piha tai bussipysäkki voi olla monelle arkinen ja yhdentekevä tila, se voi olla monelle muulle vastenmielinen ja pelottava paikka.

Rasismi on syvällä läntisten yhteiskuntien historiallisissa rakenteissa, ja siksi sitä vastaan on vaikea taistella. Rakenteiden voima piilee niiden kyvyssä uusintaa itseään yhteiskunnallisen toiminnan kautta. Toiminnassa on kuitenkin aina myös muutoksen mahdollisuus. Tämä kaksijakoisuus on läsnä myös antirasistisessa toiminnassa. Yhtäältä antirasismissa on kyse pyrkimyksestä tunnistaa ja kyseenalaistaa rasismia tuottavia erotteluja ja hierarkioita. Toisaalta siinä on kyse myös toiminnasta, joka pyrkii purkamaan valtasuhteita ja luomaan tasa-arvoisia osallistumisen mahdollisuuksia. Tärkeä kysymys on: Miten tehdä tätä uusintamatta erotteluja ja hierarkkisia suhteita?

Rasismia ei nujerreta hetkessä, mutta silti hetkiin, joissa piilee mahdollisuus siihen, on tartuttava. Artikkelien kirjoittajat ovat kaikki toimineet monikulttuurisissa ympäristöissä ja kukin heistä, yksin tai yhdessä muiden kanssa, on pyrkinyt antirasistiseen toimintaan. Kirjoittajat eivät käy väittelyyn siitä, onko Suomessa rasismia vai ei. Jokaiselle heistä rasismi on totta, ja se on tullut tutuksi tavalla tai toisella. Kirjoittajat haluavat mennä eteenpäin ja etsiä tapoja, joilla rasismin luomasta eriarvoisuudesta voi käydä keskustelua avoimesti ja joilla sitä voi vastustaa. Kirja on puheenvuoro yhdenvertaisuuden ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen puolesta – ei vain ajatuksen, vaan myös arkielämän tasolla. Kirjalla *Meille saa tulla* -kampanja kutsuu lukijat puolustamaan ihmisoikeuksia ja yhdenvertaisuutta.

PELOLLA ULOSSULJETUT

Kuva: Victor Carrasco Navarro

Rasismi ja pelko liittyvät tiukasti yhteen. Yhtäältä rasismia perustellaan peloilla, ja toisaalta se aiheuttaa pelkoa niissä ihmisissä, jotka joutuvat tekemisiin sen kanssa. Rasismi tuottaa ja ylläpitää pelottavia ja uhkaavia mielikuvia ja käsityksiä tietyistä ihmisryhmistä. Pelko, myös perusteeton sellainen, oikeuttaa ihmisen mielessä pelon aiheuttajiksi nimettyjen ihmisten elin- ja toimintamahdollisuuksien kuitistamisen. Sen jälkeen pelko eristää paitsi ne, joita pelätään, myös pelkääjän itsensä. Näin pelon kaksisuuntainen logiikka toimii.

Pelkopuhe ja uhkakuviin vetoaminen eivät ole koskaan viatonta. Pelko rakentaa rajoja eri ryhmien välille, ja sillä määritetään sisä- ja ulkopuolisia, ”meitä” ja ”niitä toisia”. Sara Ahmed onkin todennut pelon politiikan olevan erillään pitämisen politiikkaa. Siksi rasismia analysoitaessa on olennaista kysyä, mitä ryhmiä milloinkin pelätään, mihin ihmisryhmien välisiä rajoja vedetään ja millaisia valtahierarkioita nämä jakolinjat tekevät tosiksi. Tämän luvun teksteissä pohditaan pelon toisinaan hyvin monimutkaistakin logiikkaa ja eritellään sen vaikutuksia ihmisten arkeen. Kirjoituksissa piirretään esiin – tai ainakin hahmotellaan ääriviivoja – yksilöiden kokemalle, usein näkymättömäksi jäävälle pelolle. Pelon lietsontaan puuttuminen on meidän kaikkien yhteinen asia.

JOKAPÄIVÄINEN HUUTO

Meille saa tulla -kampanja tiedotti jokin aika sitten hyökkäyksestä, jolle ei löytynyt uutisarvoa valtamediassa. Autoileva nelikko piinasi ”ulkomaalaiselta näyttävää” pyöräilijää roikkuen hänen perässään ja huudellen rasistisia kommentteja. Joensuulainen kaupunkitila näyttää olevan jälleen raaistumaan päin, mutta tavalla, jota sivullinen ei välttämättä huomaa. Hyökkäysten kohteeksi joutuvan kannalta tällaisen arkipäiväistyneen pahan kokemukset nousevat esiin toisenlaisessa mediassa – mielen mediumilla. Jos kaupunkitila alkaa merkitä uhkaa, rasismista voidaan puhua jo jonkinlaisena normaalikokemuksena. Rasismi ei tällöin ole jotain poikkeuksellista vaan osa arkista taustakohinaa.

Kantasuomalaisena en voi sanoa tietäväni, miltä rasismien kohteeksi joutuminen tuntuu. Tässä suhteessa olen vääjäämättä ulkopuolinen. Entisenä koulukiusattuna teinigoottina osaan kuitenkin sanoa jotain siitä, minkälaiseksi kotiovesta ulos astuminen ja koulunkäynti muuttuvat silloin, kun tietää saavansa niskaansa jokapäiväiset huutelut. Uhrius ja selviytymisen pakko muodostavat kompleksin, joka vaikuttaa pitkäaikaisella tavalla kokemukseen itsestä ja ulkopuolesta sekä näiden välisistä suhteista. Tässä yhteydessä psykologit puhuvat ”kartastosta”, jossa tiedonkäsittely ja tunnekokemus niveltyvät toisiinsa.

Kun julkinen tila muuttuu perään huutelun tilaksi, itsensä suojaamiseksi on rakennettava kuori – arkisemmin ilmaistuna: on oltava välittämättä. Näin se, mistä vaietaan julkisuudessa, voi olla sitä, mistä vaietaan myös yksityisessä sfäärissä, siinä tilassa, jossa minua vastassa olen näköjään ainoastaan minä. Tämä on seuraus siitä, kun julkisesta tilasta – kaupunkitilasta tai koulusta – on tullut sokkelo, jossa on ennakoitava hyökkäyksiä, eikä sokkelossa ole helppo ennakoida. Hyökkäykseen on vastattava jännityksensekaisella horroksella: itsestä erkaantumisella, kokevan ja tuntevan minän erilleen halkomisella. Vain hiljainen raivo jää merkitsemään, että jokin minussa puolustautuu ja uskoo oikeudenmukaisuuteen.

Solvaus on kutsu sulautua solvaukseen. Louis Althusser (1995, 226) kehitti käsitteen *interpellaatio* kuvaamaan prosessia, jossa subjekti tunnistaa itsensä subjektina nimenomaan toisen esittämässä kutsussa. Minut kutsutaan toisen eteen juuri tietynlaisena. Vaikka vastustaisin kutsua, kutsu jää yhtä kaikki voimaan. Jos otan kutsun itseeni, loputtomissa loukkausten ja loukkaantumisten sarjassa siitä on väistämättä

tullut jotakin sisäpuolellani olevaa. Torjunnan voima on rajallinen: jaettu kaupunkitila säätelee sisäpuolen muovaantumista. Hyökkäys kirjautuu jossain muodossa hyökkäyksen kohteen kokemukseen, ja siinä mielessä on mahdotonta olla välittämättä. Koulukiusatulle kokemuksessa voi olla kyse minuuteen koteloituneesta vierasesineestä, joka hävettää. Rikosilmoituksen teko ei kuulu koulukiusatun puolustautumisvalikoimaan. Häpeä aiheuttaa sen, että puolustautuminen ei ylipäättään välttämättä kuulu kiusatun repertoaariin, pikemminkin sitä leimaa sopeutuminen. Jokapäiväiselle solvaavalle kutsulle käy mielen mediumilla samalla tavalla kuin arkiuutisoinnissa: se näyttäisi katoavan agendalta. On parempi olla ajattelematta koko ajan. Kiusattu joutuu kuitenkin katsomaan itseään vääristävästä peileistä, välitti hän niistä tai ei. Korjaavat kokemukset toimivat hitaasti, jos sellaisia ylellisyyksiä ylipäättään on tarjolla.

On helppoa ajatella, että kyse on vain joistakin keskenkasvuisista ihmisistä; ”tietäähän sen, mitä tapahtuu kun sellaisia sullotaan suuret määrät samaan purkkiin”. Tämä järkipäristys suojelee ajattelun vaatimukselta. Ihan niin kuin suojelee myös se, että nuoren käsketään mennä eteenpäin silloin, kun henkiset tiet tuntuvat vievän taaksepäin – sinne, missä jyllää kauhu niistä kipeistä kutsuista, joissa minut on määritelty minulle. Lohduttaja lohduttaakin helposti itseään ja määrittää samalla kiusatun ulkoapäin, vaikka olisi eettisempää sanoa: ”Minä en tiedä sinusta mitään”.

Omassa kiusatun tarinassani opettajat liittyivät minuun kohdistuneeseen nälvämiseen. ”Osaatko muka jo kaiken”, ihmetellään yhdessä väliarvioinnissa, vaikka kyllä opettajat tiesivät, miksi entinen kymppin tyttö ei enää käynyt tunneilla. Ajatelkaa laboratoriorotaa labyrintissa. Aina liikkeelle lähtiessään rotta saisi ennakoimattomasti sähköiskuja. Eiköhän rotta aika pian älyä pysyä paikoillaan?

Koulun edustajien on oltava valmiita ottamaan vastaan kiusatun ahdistus ja raivo. Raivo on vetoomus toiselle: se vaatii toista tunnustamaan minut. Olisi katastrofi ajatella, kuten eräs rehtori julkisuudessa taannoin, että kiusatut vain ovat liian herkkiä. Subjekti on herkistynyt toiselle subjektille yksinkertaisesti siitä syystä, että subjektiä ei ole ilman toista. Käytännössä me saamme itsemme toiselta. Sellaisissa tilanteissa, joissa tämä perustava subjektin suhde toiseen on vääristynyt, voi näyttää siltä, että uhri on tavanomaista herkempi loukkaantumiaan tai masentumaan. Tosiasiassa vääristynyt tilanne kirjaa auki alkuperäistä turvallisuudentarvetta, joka olisi voinut täyttyä siitä, että minua olisi kutsuttu kauniisti ja ystävällisesti.

Omasta labyrintistani on jäänyt mieleen kemianopettajani, jonka tiedän puolustaneen minua. Viimeisenä päättäjäispäivänä opettaja halasi minua koulun myrkynvihreillä käytävillä. Uskon hänen tienneen, että nyt se viimein loppuu. Tämä kohtaaminen jätti omaan kartastooni merkityksellisen jäljen.

Rasismien kontekstissa kummitteleman jää yksi viheliäinen kysymys: Mistä kaikkialta voi päästä pois?

Lähteet

Althusser, Louis (1995) Sur la reproduction. Pariisi: P.U.F.

RASISMI ON RUMAA

Muistan hyvin erästä tutkimusta varten haastattelemani nuoren miehen, joka jutellessamme kertoi minulle, kuinka hän oli aikoinaan joutunut humalaisen naapurinsa kanssa riitoihin etnisen taustansa vuoksi - tai ainakin näennäisesti riita tuntui liittyvän nuoren miehen poikkeavaan ulkonäköön, sillä sen aikana hänelle oli tehty selväksi, että hänenkaltaisiaan "mustia" ei talossa tarvita. Naapuri oli käyttäytynyt uhkaavasti kyseistä poikaa kohtaan myös muilla tavoin. Kun kysyin, millaiset välit hänellä nykyään on naapureihinsa, nuori mies vastasi, että hän pyrkii toimimaan heidän kanssaan neutraalisti:

Tulen kotiin, siellä on muutamia naapureita, hyviä ihmisiä. Tervehdin heitä, mutta muiden suhteen olen neutraali. En sano mitään, jotta minun ei tarvitsisi kohdata heidän katseitaan. En pidä siitä, että minua katsotaan sillä tavalla. Ikään kuin meillä ei olisi oikeutta olla täällä. [-] Lähden kotoa aikaisin. Viikonloppuisin, olen neutraali. Yritän vältellä heitä parhaani mukaan.

Tämä tuntemani nuori mies reagoi epämiellyttäviin välikohtauksiin pyrkimällä välttelemään tilanteita, joissa hän voisi törmätä uusiin ongelmiin, mikä onkin melko tavanomainen tapa reagoida rasismiin. Yleisesti ottaen ihmiset voivat joko myöntyä tilanteeseen hyväksyen hiljaisesti heihin kohdistuvat stereotypiat ja ennakkoluulot tai he voivat haastaa niitä eri tavoin.

Nuori mies, joka pyrki liikkumaan aamulla aikaisin ja illalla myöhään naapureidensa seuraa vältellen toi mieleeni Tove Janssonin tarinan *Näkymätön lapsi* (1962). Janssonin tarinassa pieni tyttö muuttui näkymättömäksi, koska hänen tätinsä kohteli häntä kaltoin. Myöhemmin, muutettuaan asumaan muumien luokse, näkymätön Ninni-tyttö alkoi pikkuhiljaa saada hahmoa ja muuttui Muumimamman hellässä hoi-
vassa jälleen näkyväksi.

Sadunomaisuudesta huolimatta Janssonin tarinassa on vakava viesti: pitkään jatkunut kaltoin kohtelu voi johtaa eristäytymiseen. Myös rasismia kohdannut lapsi, nuori tai aikuinen voi eristäytyä ja muuttua tietyllä tapaa näkymättömäksi – jos ei

kaikkialla, niin ainakin niissä elämänpiireissä, joissa hän kokee syrjintää tai muuten nuivaa suhtautumista. Pohdin tässä kirjoituksessa näkymättömäksi muuttumista erityisesti rasistisen kiusaamisen näkökulmasta ja käyn läpi erilaisia tapoja puuttua rasistiseen kiusaamiseen. Esittelen myös muutamia käsitteitä, sellaisia kuin vieraus ja erilaisuus, joiden varassa rasismia arkipäivässä usein selitetään.

Mitä rasistinen kiusaaminen on?

Edellä kuvaamassani tilanteessa ei ollut kyse mistä tahansa naapurien välisestä sanaharkasta vaan tilanteesta, jossa toinen osapuoli määritteli itsensä isännän asemaan, josta käsin hän voi määrätä, kuka naapurustossa saa asua ja kuka ei. Humalainen naapuri ei ainoastaan rodullistanut kohtaamaansa nuorta miestä, toisin sanoen puhutellut häntä ikään kuin hän kuuluisi johonkin tiettyyn ”rotuun”, vaan kyse oli rasismista, koska tilanteessa etnistä eroa käytettiin perusteluna toisen eriarvoiselle kohtelulle. Naapuri toimi rasistisesti uhatessaan nuorta miestä väkivallalla ja ilmoittaessaan mielipiteenään, että tämän tulisi muuttaa ”sinne, mistä oli tullutkin”.

Aina rasismiin ei liity konkreettista fyysistä uhkaa, vaan se voi ilmetä myös epä-määräisinä tuntemuksina ulkopuolelle jäämisestä, erilaiseksi määrittymisestä tai epäluuloisten ja oudoksuvien katseiden kohteeksi joutumisesta. Tällaisia kokemuksia ihmisillä voi olla harrastusten parista, julkisista liikennevälineistä, kadulta ja toreilta, melkein mistä tahansa. Lasten ja nuorten maailmassa myös koulut ovat paikkoja, joissa pilkkaamista, tönimistä ja yksin jättämistä voi esiintyä ilman, että siihen puututaan aikuisten taholta.

KiVa koulu -hanke on yksi esimerkki siitä, miten kouluissa on tehty töitä sen eteen, että kiusaaminen niissä loppuisi. Hankkeessa on muun muassa tuotettu lasten vanhemmille opas, jossa mainitaan, että ”ristiriidat ja erimielisyydet kuuluvat ihmisten väliseen kanssakäymiseen, mutta kiusaaminen ei”. Oppaan mukaan kiusaaminen eroaa riitelystä ja leikistä siinä, että se on tahallista ja kohdistuu toistuvasti johonkin ihmiseen, joka on kiusaajiinsa nähden jollain tavoin puolustuskyvytön tai heikommassa asemassa. Myös aikuisten välistä kiusaamista on määritelty samoista lähtökohdista. Esimerkiksi työpaikkakiusaaminen on jatkuvaa, toistuvaa kielteistä kohtelua, loukkaamista, alistamista tai mitätöintiä. Vaikka aluksi kiusaaja ja kiusattu olisivatkin ikään kuin samalla tasolla, kiusaamisen myötä kiusattu ajautuu usein puolustuskyvyttömän asemaan.

Rasistinen kiusaaminen voi olla muodoiltaan ja keinoiltaan hyvin samanlaista kuin muukin kiusaaminen, mutta esimerkiksi käytetyt nimittelysanat voivat paljastaa kiusaamisen olevan rasistista. Keskeistä siinäkin on kiusaajan ja kiusatun välinen valtasuhde. Rasistinen kiusaaminen, kuten monet muutkin kiusaamisen muodot, kohdistuu kiusattavan identiteettiin kokonaisvaltaisesti. Siinä ei kyseenalaisteta ainoastaan kiusaamisen kohdetta, vaan usein myös hänen perhettään tai läheisiään halvennetaan ja kuvataan negatiivisessa sävyssä. Lisäksi kiusaamiseen liittyvä uhka

kohdistuu väijäämättä heihinkin, jotka tietävät olevansa kiusaamisen potentiaalisia kohteita – eli jos jotakuta ulkomaalaistaustaista oppilasta kiusataan koulussa, myös muut ulkomaalaistaustaiset oppilaat pelkäävät olevansa seuraavina vuorossa kun kiusaamisen kohteita ”valikoidaan”. Tätä kiusaamiseen liittyvää ryhmäluottuvuutta ei aina huomioida, vaan kiusaamisesta puhutaan yksinkertaisten ja yksittäisten ihmisten välisenä ilmiönä.

Ne toiset, erilaiset

Mistä rasistinen kiusaaminen johtuu, on kysymys, johon ei ole yksinkertaista vastausta. Johtuuko se kiusaajasta, hänen vanhemmistaan tai kavereistaan? Eivätkö opettajat tai rehtorit puutu rasismiin? Onko vika mediassa vai laajemmin koko yhteiskunnassa? Käyttäytykö kiusattu jotenkin omituisesti ja antaa näin itse syyntä kiusaamiselle?

Rasistiselle kiusaamiselle ei voi nimetä yhtä syytä, vaan sen taustalta löytyy monia eri tekijöitä. Kun asiasta on kysytty esimerkiksi nuorilta, he ovat vastanneet, että rasismissa on kyse opitusta kapeakatseisuudesta ja erilaisena pitämisestä ja siitä, että vieras ihminen koetaan häiritseväksi ja pelottavaksi. Toisaalta rasismi voi liittyä erilaisiin kulttuurisiin stereotyyppioihin ja ryhmäpaineeseen, jota varsinkin lapset ja nuoret kokevat. Monet aikuisetkin uskovat, että on normaalia tai luonnollista suhtautua epäluuloisesti erilaisuuteen, vierauteen ja vieraisiin ihmisiin. ”Koko ihmiskunta olisi hävinnyt pois jo aikoja sitten, jos olisimme suin päin maistaneet kaikkia kasveja, joita metsästä löytyy.” Tätä ajatuskulkua käytetään myös, jos ei perusteluna, niin ainakin selityksenä maahanmuuttajiin kohdistuviin ennakkoluuloihin.

Erilaisuuden karsastamiseen kiinnitetty selitystapa unohtaa, että kaikkeen vieraaseen ja ulkomaalaiseen ei suhtauduta samanlaisella ennakkoluulolla. Yhdenlainen vieraus on meistä kiinnostavaa ja ehkä eksoottista, toisenlainen taas pelottavaa ja kummallista. Toisaalta, kuten Sara Ahmed (2000) huomauttaa *Strange Encounters* -kirjassaan, ”vieraus” ei ole sitä, että emme lainkaan tunnista jotakin asiaa tai ihmistä, vaan että itse asiassa tunnistamme sen itsellemme vieraaksi. Vieraus on siis joku sellainen, jonka olemme oppineet ”tunnistamaan tuntemattomaksi” ja merkitsevällä tavalla erilaiseksi kuin itse olemme. Emme synny maailmaan tietäen, että jotkut ovat omia ja toiset vieraita, vaan opimme näitä erotteluja iän myötä ja vähän kerrassaan, minkä vuoksi niiden muotoutumista on vaikea huomata ja niihin on hankala puuttua. Joskus hyvätkin aikomukset kääntyvät tässä itseään vastaan.

Kouluvuoden 2012 alussa netissä kiersi seuraavanlainen viesti:

Koulunpenkille palanneille lapsille ja nuorille: Jos huomaat jonkun yksinäisen, joka joko jää syrjään tai tekee töitä saadakseen ystävän, jonkun jota kiusataan, jonkun joka ei pukeudu viimeisimpien muotivirtausten mukaan, ole ystävällinen ja tee jotain!! Tervehdi häntä, juttele hänelle tai ainakin hymyile ystävälli-

sesti käytävällä tai koulun pihalla kun kohtaatte. Et voi tietää millaista hänellä on koulun ulkopuolella, millaista pahaa oloa hän saa kärsiä esimerkiksi kotonaan. Ole rohkea, hyvyytesi voi tehdä lähtemättömän vaikutuksen jonkun yksinäisen tai kiusatun koko loppuelämään. Toimithan näin vastustaaksesi koulukiusaamista!

Viestin ensisijainen ajatus on kaunis. Se kehottaa olemaan rohkea, puuttumaan kiusaamiseen ja olemaan ystävällinen kiusatulle. Moni viestin saanut lisäsikin sen omalle Facebook-seinälleen merkiksi siitä, että haluaa olla mukana vastustamassa koulukiusaamista.

Viestin voi kuitenkin lukea ja tulkita myös toisella tavalla. Se voi toimia esimerkkinä siitä, miten usein tahtomattammekin jaamme ihmisiä ympärillämme ”meihin” ja ”niihin muihin”. Vaikka viestin kirjoittajien tavoitteena varmaankin on ollut rakentaa siltoja kiusattujen ja muiden oppilaiden välille, niin lukemalla viestiä tarkasti huomaa, että siinä samalla määritetään kiusatut erilaisiksi kuin muut lapset. Kirjoittajat antavat ymmärtää, että kiusatuiksi joutuvat jotenkin itsestään selvällä tavalla ne, joilla ei ole muodinmukaisia vaatteita ja jotka todennäköisesti kärsivät paha oloa kotonaan, minkä voi lukea viittauksena esimerkiksi vanhempien alkoholismiin tai mielenterveysongelmiin. Samalla annetaan ymmärtää, että ei-kiusattu lapsi on suositettu, hyvin pukeutunut, onnellisen ja kunnollisen perheen lapsi. Rivien välissä vastuu kiusaamisesta siirretään lasten vanhemmille, jotka eivät huolehdi lapsistaan tai sitten erilaisille, kiusatuille lapsille, joita kohtaan pärjäävien lasten on hyvä osoittaa myötätuntoa. Perustelu kiusaamiseen puuttumiselle on sääli huono-osaisia kohtaan, ei jokaisen koululaisen yhtäläinen oikeus turvalliseen koulutiehen.

Puhua vastaan, mutta miten?

Arja Jokinen, Laura Huttunen ja Anna Kulmala (2004) puhuvat hiljaisuudesta ja vaikeudesta asiointiloihin myöntymisenä. Heidän näkemyksensä mukaan hiljaisuus ei kuitenkaan aina tarkoita, että ihminen hyväksyy kaiken passiivisesti, vaan hiljaisuus voi olla myös tapa ilmaista tyytymättömyyttä. Ihmiset voivat vaieta, koska he uskovat, että tekivät he mitä tahansa, sillä ei ole vaikutusta tilanteeseen. Toisaalta he voivat kokea voimattomuutta ja kyvyttömyyttä ilmaista tunteitaan sanoin. Hiljaisuus voi myös merkitä haluttomuutta osallistua sellaisiin tilanteisiin, joissa joku asetetaan alisteiseen asemaan muihin nähden. Vaikeneminen voi olla myös yksi tapa selviytyä rasismien kokemuksista, unohtaa ne ja päästä niiden yli.

Meille saa tulla -kampanjan lähtökohta on ollut toisenlainen. Siinä on pyritty rikkomaan hiljaisuutta ja tuomaan esiin tunteita ja kokemuksia, joita rasismiin liittyy. Kampanja ei ole vastustanut rasismia äänekkäästi ja konfliktihakuisesti vaan lausumalla ääneen, että kaikki ovat tervetulleita Joensuuhun ja sen ympäristöön. Kampanjan positiivinen viesti on herättänyt vastakaikua ja monet, yllättävätkin

tahot ovat osallistuneet siihen esimerkiksi lahjoittamalla rahaa sen toimintaan tai liimaamalla *Meille saa tulla* -tarran yrityksensä tai toimipaikkansa oven pieleen. Näyttää siltä, että kampanja on monilta osin vastannut ihmisten toiveeseen siitä, että rasismien voittamisesta tulisi puhua positiivisessa sävyssä, yhdenvertaisuuden ja tasa-arvoisuuden teemoja painottaen.

Rasismien vastustamisessa lähes yksi itsestäänselvyyden asemaan noussut väite on, että ongelmana ei niinkään ole pieni ja äänekäs avoimen rasistinen joukko vaan niin sanottu suuri enemmistö, joka hyväksyy hiljaisuudella rasistien toiminnan. *Meille saa tulla* -kampanja on pyrkinyt puhuttelemaan tähän hiljaiseen enemmistöön kuuluvia ja aika ajoin myös onnistunut tässä tehtävässä. Samalla kampanja on herättänyt keskustelua siitä, että pohjoiskarjalaista vieraanvaraisuutta ja iloista monikulttuurisuutta korostava toimintatapa voi omalla tavallaan myös kätkeä ja tehdä näkyvämmäksi kaikkea sitä rumaa ja ikävää, jota rasismiin liittyy ja jota se aiheuttaa.

Esimerkiksi koulumaailmassa nähdään jatkuvasti esimerkkejä siitä, miten torjunta nostattaa torjuntaa ja miten rasismi aiheuttaa sanaharkkoja, riitoja, yksinäisyyttä ja väkivaltaisuutta. Karu esimerkki tästä on se, miten väkivaltaan tarttuneiden nuorten yksinäisyys ja kiusaaminen ovat tulleet yhteisesti nähdyiksi vasta sen jälkeen, kun he ovat alkaneet puolustaa itseään ja vahingoittaneet koulutovereitaan. Tämä ei ole kaunista ja positiivista vaan ikävää ja surullista. On herännyt huoli, ei vain suomalaisten rasistisuudesta, vaan myös siitä huonosta käytöksestä ja ennakkoluuloisuudesta, jolla maahanmuuttajat ovat reagoineet kohtaamiinsa ongelmiin. Sen sijaan, että tätä olisi tervehditty ilolla merkinä siitä, että rasismia kohdanneet uskaltavat tehdä muutakin kuin vaieta ja vetäytyä näkyvistä, nuorten reaktiot ovat herättäneet paheksuntaa. Niitä on myös käytetty leimaamaan entisestään ryhmiä, joihin jo lähtökohtaisesti kohdistuu ennakkoluuloja ja rasismia.

Samanlaisia sävyjä on ollut luettavissa myös aikuisten rasismikeskustelussa. Henkilöt, jotka ovat tulleet julkisuuteen kertomaan kokemastaan rasismista, ovat saaneet osakseen paitsi ymmärrystä, myös vaatimuksen kertoa kaikesta siitä hyvästä, jota Suomi tarjoaa asukkailleen. Tästä esimerkki on keskustelu, joka seurasi Umayya Abu-Hannan (HS 30. 12.12) kirjoittamaa artikkelia, jossa hän kertoi itseensä ja tyttärensä Suomessa kohdistuneista ennakkoluuloista ja asiattomasta käytöksestä. Monia keskustelijoita tuntui häiritsevän se, että Abu-Hanna ei osoittanut suurempaa kiitollisuutta suomalaista yhteiskuntaa kohtaan. Rasismikokemusten sijaan alettiin puhua kirjoittajan persoonasta ja elämäntarinasta. En rinnasta Abu-Hannan lehtiartikkelia maahanmuuttajataustaisen nuoren väkivaltaiseen käytökseen tai väitää, että hän käyttäytyi huonosti ottaessaan julkisesti esille Suomessa kokemiaan vaikeuksia. Yhteistä näissä tilanteissa on mielestäni kuitenkin se, että rasismikokemuksen sijaan keskustelu kääntyy maahanmuuttajiin, sekä yksilöinä että ryhmänä. Abu-Hannan kirjoitusta koskevaa keskustelua seurattessani jäin pohtimaan, minkä vuoksi niin monille keskustelijoille oli tärkeä etsiä ja osoittaa siinä olevia mahdollisia aukkoja. Miksi kirjoitus haluttiin leimata markkinatempuksi ja minkä vuoksi kritiikki kohdistettiin kirjoittajaan henkilönä, kun vaihtoehtona olisi ollut pohtia sitä, miten

yhteiskunnan eri tasoilla voidaan edistää ja olla itse esimerkkeinä sellaisesta kanssakäymisestä ja vuorovaikutuksesta, joka ei lisää ennakkoluuloja vaan lähtee liikkeelle siitä, että meistä jokaisella on sama ihmisarvo, jota ei saa polkea? Henkilökohtaisesti pysähdyin keskustelun tiimellyksessä kysymään itseltäni: Miksi on niin vaikeaa ottaa vastaan toisen surua ja pettymystä erityisesti silloin, kun tähän liittyy myös kysymys syyllisyydestä ja vastuusta vaikka ihan abstraktilla, rakenteellisella tasolla?

Tutkijoiden näkemysten mukaan hiljaisuuden ja näkymättömyyden vastakohta on vastapuhe, jolla kyseenalaistetaan toisten ihmisten kielteistä kategorisointia ja poissulkemista. Kiusattujen tavat puhua vastaan eivät aina ole kovinkaan miellyttäviä tai korrekteja. Niihin liittyy paljon tunnetta, joka kumpuaa pettymyksistä ja siitä, että kokee tulevansa kohdelluksi epäreilulla tavalla. Vaikka yksittäisissä tilanteissa vähemmistöön kuuluvan rasistiset sanat tai teot ovat satuttavia ja niihin tulee puuttua, ne eivät kuitenkaan pönkitä yhteiskunnallisia valtasuhteita samalla tavalla kuin enemmistön taholta muihin kohdistuva syrjintä. Joihinkin näkyviin vähemmistöihin kuuluvat kohtaavat rasismia monissa eri tilanteissa ja jatkuvasti, kun taas valtaväestöön kohdistuva rasismi on yleensä hetkellistä ja satunnaista (Kanninen & Markkula 2011).

Näkyväksi tekeminen

Tove Janssonin tarinassa muumit ja Pikku Myy yrittivät saada Ninniä näkyväksi moin keinoin. Häntä lääkittiin, toruttiin ja lopulta hänet jätettiin omiin oloihinsa seurailemaan Muumimamman puuhia. Ninnan Muumimammaa kohtaan tuntema luottamuskaan ei riittänyt tekemään hänestä näkyvää. Vasta kun Ninni suuttui kunnolla Muumipapan uhatessa heittää rakkaaksi tulleen Muumimamman laiturilta veteen, tyttö sai itsensä takaisin kokonaan, kasvonpiirteitä myöten.

Rasismi on ruma asia. Se on ollut sitä vuosisatojen ajan, ja yhä tänä päivänä se on ideologia, jolla oikeutetaan muiden ihmisten ala-arvoista kohtelua. Rasismi myös aiheuttaa ihmisissä rumia tunteita, kuten vihaa, surua ja katkeruutta. Meillä on omat tapamme tulla toimeen vaikeiden kokemusten ja niiden aikaansaamien tunteiden kanssa. Jotkut saavat helpotusta puhumisesta, toiset reagoivat olemalla hiljaa. Näitä erilaisia tapoja on syytä kunnioittaa. Samanaikaisesti on hyvä muistaa, että erityisesti lasten ja nuorten suhteen aikuisilla on vastuu lasten ja nuorten kokeman rasismien käsittelemisestä. Lasten ja nuorten valmiudet ja käytössä olevat vaikuttamiskanavat eivät siihen yksin riitä. Anna Rastas (2004) muistuttaa, että jos rasismista ja sen aiheuttamista rumista tunteista ei puhuta, nämä lasten ja nuorten hyvinvoinnille tärkeät asiat eivät tule aikuisten tietoon eikä niihin silloin myöskään puututa. Aina nämä viestit eivät tule korviimme selkeästi muotoiltuina toiveina tai kauniina lauseina, vaan ne voivat olla kohtuuttomilta tuntuvia syytöksiä ja vaatimuksia. Tästä huolimatta niitä ei tule ohittaa vain sen takia, että ne aiheuttavat kuulijoissa epämu- kavuutta ja voimattomuuden tunteita.

Lähteet

- Abu-Hanna, Umayya (2012) Lottovoitto jäi lunastamatta. Helsingin Sanomat 31.12.2012
- Ahmed, Sara (2000) *Strange Encounters: Embodied Others in Post-Coloniality*. Lontoo: Routledge.
- Jansson, Tove (1962) *Näkymätön lapsi*. Helsinki: WSOY.
- Jokinen, Arja, Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004) Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuuriesta paikasta. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta – neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus. 9–19.
- Kanninen, Satu & Markkula, Heli (2011) *R-sana. Kirja rasismista ja siihen puuttumisesta*. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry. Saatavilla: <http://pelastakaa-lapset-fi-bin.directo.fi/@Bin/eda02c0327fb29be040f5c59395a719a/1355899695/application/pdf/638074/R-sana%20-kirja%20-rasismista%20ja%20-siihen%20puuttumisesta.pdf> (Luettu 16.9.2012)
- KiVa-koulu. Vanhempien opas. KiVassa koulussa ei kiusata. <http://www.kivakoulu.fi/vanhemmille>
- Rastas, Anna (2004) Miksi rasismien kokemuksista on niin vaikea puhua? Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta – neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus, 33–55.

Pirjo Pöllänen

TURHAUTUMISTA JA PELKOA VENÄLÄISTEN NAISTEN ARJESSA

Venäläiset maahanmuuttajanaiset ovat Pohjois-Karjalassa suurin yksittäinen maahanmuuttajaryhmä. Monet alueelle muuttaneet venäläiset naiset ovat tulleet Pohjois-Karjalaan niin sanottuina vaimomuuttajina, eli heillä Suomeen muuton syy on ollut avioliitto suomalaisen miehen kanssa. Nämä naiset ovat sekä näkyvä että näkymätön maahanmuuttajaryhmä. Yhtäältä venäläiset naiset sulautuvat ihonvärinsä ja ulkonäkönsä puolesta Pohjois-Karjalan kantaväestöön, toisaalta heidät ”tunnistetaan helposti venäläisiksi naisiksi”. Venäläisiksi heidät voi ”tunnistaa” kielestä, ja stereotyyppisesti ajatellaan myös usein, että venäläiset naiset tuntee heidän pukeutumistyylistään (ks. myös Davydova & Kozoulia 2009).

Rasismista puhuttaessa venäläiset maahanmuuttajanaiset eivät aina tule mieleen ensimmäiseksi, vaikka heihin kohdistuu monenlaista syrjintää. Tässä kirjoituksessa tarkastelen, minkälaisia kokemuksia Pohjois-Karjalassa asuvilla venäläisillä vaimomuuttajilla on heihin kohdistuvasta rasismista, syrjinnästä ja kiusaamisesta. Kirjoitus perustuu 18 venäläisen maahanmuuttajanaisten tutkimushaastatteluihin sekä havaintoihin ja vapaamuotoisiin keskusteluihin Pohjois-Karjalassa asuvien venäläisten maahanmuuttajanaisten kanssa.

Olga Davydova ja Maria Kozoulia (2009) ovat todenneet, että suomalaisessa keskustelussa venäläiset ja venäläisyys ulkoistetaan Suomesta, vaikka kyseessä on maamme suurin maahanmuuttajaryhmä. Lisäksi monet venäläisyyttä leimaavat stereotypiat ovat edelleen vahvoja (”venäläiset ovat uusrikkaita”, ”venäläiset naiset ovat ilotyttöjä”). Davydova ja Kozoulia (mt., 52) toteavat, että syrjinnän ja toiseuden kohtaaminen on yhteinen kokemus kaikille Suomessa asuville venäläistaustaisille henkilöille. Esimerkiksi ikä tai sukupuoli eivät pelasta Suomessa asuvia venäläisiä syrjinnältä vaan pikemminkin vaikuttavat siihen, millaista syrjintää Suomen venäläiset kohtaavat. Tässä kirjoituksessa olen jakanut haastattelemiäni venäläisten maahanmuuttajanaisten syrjintäkokemukset kolmeen temaattiseen kokonaisuuteen: 1) huoran varjossa, 2) syrjintä työmarkkinoilla ja 3) perheen sisäinen rasismi ja kiusaaminen.

Huoran varjossa

Ilmaisulla ”huoran varjossa” tarkoitan tutkija Pirjo Uimosen (2010) tavoin venäläisten naisten elämää tilanteessa, jossa heidän seksuaalisuuttaan leimataan heidän etnisyytensä ja kansallisuutensa perusteella (ks. myös Davydova & Pöllänen 2010). Huoran varjossa elämisessä on kyse siitä, että venäläisten naisten kohdalla arkipäivän rasismi kohdistuu paljolti heidän seksuaalisuuteensa.

Haastatteleman venäläiset maahanmuuttajanaiset toivat esille, kuinka he ovat kohdanneet huoraksi nimittelyä kulkiessaan kotikylänsä raitilla Pohjois-Karjalassa. Kaikkein todennäköisintä huorittelun kohteeksi joutuminen on nuorelle venäläiselle naiselle (vrt. Davydova & Kozoulia 2009; myös Davydova & Pöllänen 2010). Eräs kanssani keskustellut nainen totesi jopa, että on itsestään selvää, että jokainen Suomessa asuva venäläinen nainen kohtaa huorittelua. Minulle kerrottiin esimerkiksi siitä, kuinka nainen oli ollut venäläisen ystävättärensä, tämän puolison ja suomalaisen miehensä kanssa juhlimassa uutta vuotta ja heidän kulkiessaan kadulla sekä hänelle että hänen ystävättäreilleen oli huudeltu halventavia ilmaisuja ohi ajavan auton ikkunasta.

Pohjois-Karjalassa asuvat venäläiset naiset joutuvat taiteilemaan kokoon arkensa palapeliä sukupuolensa ja etnisyytensä aiheuttamien negatiivisten stereotyyppien varjossa. Naiset ovat kehittäneet itselleen erilaisia selviytymisstrategioita. Näihin strategioihin kuuluu yhtäältä se, että osa heistä ei halua puhua venäjää julkisesti. Toisaalta myös suomenkielen käyttöä julkisissa tiloissa - esimerkiksi kaupoissa ja ostoskeskuksissa - kartetaan, koska naisten puhetavasta heidät voi tunnistaa venäläisiksi. Osa naisista on tehnyt myös tietoisia valintoja siitä, kuinka he haluavat puheutua ja meikata: he saattavat lopettaa meikkaamisen kokonaan tai käyttävät meikkiä vähemmän kuin muuten käyttäisivät. Osa naisista on puolestaan päättänyt elää elämäänsä piittaamatta siitä, että heidät voi tunnistaa venäläisiksi. Joka tapauksessa huoran varjossa eläminen aiheuttaa venäläisille maahanmuuttajanaيسille jatkuvaa turhautumista ja leimautumisen tuntemuksia. Etnisyys ja sukupuoli ovat keskeinen osa jokaista ihmistä, mutta jatkuva leimautuminen niiden vuoksi saa aikaan vihaa ja ärtymystä.

Syrjintä työmarkkinoilla

Venäläiset maahanmuuttajanaiset ovat muuttaneet Suomeen yhteiskunnasta, jossa sekä miesten että naisten osallistuminen palkkatyöhön on ollut normi. Neuvostoliitossa naisten työssäkäynti kodin ulkopuolella oli itsestään selvää. Naisilla oli velvollisuus osallistua työelämään miesten rinnalla, ja Neuvostoliitossa vallinnutta sukupuolisopimusta kutsuttiinkin työssäkäyvän äidin sukupuolisopimukseksi. Neuvostoliiton hajottua naisten työssäkäynti ei Venäjällä ole ollut yhtä itsestään selvää kuin se oli Neuvostoliitossa, mutta siitä huolimatta myös nyky-Venäjällä naiset

ovat tottuneet osallistumaan työelämään miesten rinnalla. (Zdravomyslova 1996; ks. myös Pöllänen 2007.)

Työllistymisen näkökulmasta Pohjois-Karjala on maahanmuuttajille haasteellinen ympäristö. Tämän ovat kokeneet myös kaikki 18 haastattelemani venäläistä maahanmuuttajanaista: heistä jokaisella on ollut ongelmia työllistyä (ks. myös Jokinen ym. 2011). Naiset kertoivat minulle, että yksi keskeinen syy heidän työllistymisongelmiinsa on heidän venäläisyytensä. He ovat kokeneet, että työnantajat Pohjois-Karjalassa eivät mielellään palkkaa venäläistaustaista työntekijää ellei siihen ole erityistä tarvetta esimerkiksi siitä syystä, että työssä tarvitaan erinomaista venäjänkielen osaamista (myös Könönen 2011). Muussa tapauksessa venäläisyys on pikemminkin työllistymisen este kuin sitä edistävä tekijä.

Työmarkkinoilta syrjäytyminen on kohtaamieni naisten näkökulmasta turhauttavaa ja lamaanuttavaa. Monet heistä ovat korkeasti koulutettuja, ja he ovat jatkaneet kouluttautumistaan myös Suomessa. Hyvästä kielitaidosta ja koulutuksesta huolimatta heidän työmarkkina-asemansa on huono, mitä naiset pitävät epäoikeudenmukaisena. He kertoivat, kuinka työelämästä poisjäämisellä tai palkkatyöyhteiskunnan marginaalissa elämisellä on monenlaisia vaikutuksia myös heidän perhe- ja parisuhdearkeensa. Lisäksi työttömyys kaventaa heidän sosiaalisia verkostojaan, koska suomalaisiin on hankala tutustua, jos ei ole mukana työelämässä. Eräs naisista totesi myös, että koska arjessa ei ole työn mukanaan tuomaa rutiinia, ei oikein ”kehtaa” (ts. ei huvita) tehdä mitään muutakaan, esimerkiksi leikkiä lasten kanssa. Lisäksi naiset kertoivat, etteivät he jaksa eikä heille ole aina taloudellisesti mahdollistakaan tarjota lapsille harrastusmahdollisuuksia ja toimivia sosiaalisia verkostoja. Kaukana kasvu-keskuksista asuvat naiset eivät pysty aina kyyditsemään lapsiaan koulun jälkeen harrastuksiin ja ystävien luokse.

Monien venäläisten maahanmuuttajanaisten kohtaamat epäsuotuisat työmarkkina-asetat johtuvat syrjinnästä ja perinteisestä ”venäläisvihasta”. Työnantajat eivät mielellään palkkaa venäläistaustaisia naisia ja verhoavat kielteisyytensä esimerkiksi kielitaitovaatimukseen. Venäläisten naisten suomenkielen taito on yleensä hyvä, mutta siitä huolimatta heille ei ole tarjolla Pohjois-Karjalan työmarkkinoilla muuta kuin pätkätöitä ja epävarmoja työmarkkina-asemia.

Perheen sisäinen rasismi ja lähisuhdeväkivalta

Rasismia, syrjintää ja eri tavoin tapahtuvaa kiusaamista tapahtuu myös tuntemieni maahanmuuttajavaimojen perheiden sisällä: naiset, jotka elävät tai ovat eläneet parisuhteissa suomalaisten miesten kanssa, kokevat rasismia myös omissa perheyhteisöissään. Jotkut venäläisten naisten kanssa avioituneet suomalaiset miehet ovat paradoksaalisella tavalla myös rasistisia. Osa tuntemistani naisista kertoi, kuinka heidän suomalaiset puolisonsa nimittelivät heitä riidan yhteydessä rasistisilla il-

maisilla (esim. ”veli venäläinen”). Syrjintä perheen sisällä tulee esille myös siten, etteivät miehen sukulaiset (esim. sisarukset tai lapset) aina hyväksy suomalaisen miehen venäläistä vaimoa. Naisten kokemukset ja aikaisempi tutkimus (Warkentin & Mikkonen 2004) osoittavat, että myös maahanmuuttajanaisen tiivis yhteydenpito Venäjälle saattaa aiheuttaa ongelmia perheiden arjessa. Jotkut suomalaiset miehet eivät hyväksy sitä, että puoliso esimerkiksi auttaa taloudellisesti Venäjällä asuvia sukulaisiaan.

”Venäläisvihan” perinne saattaa elää myös venäläis-suomalaisissa perheissä. Rasismia tai syrjintää venäläistä naista tai/ja hänen lapsiaan kohtaan voivat osoittaa niin suomalainen puoliso kuin tämän sukulaisetkin. Perheen sisäisissä tilanteissa rasismien muotoja ovat rasistiset nimittelyt, naisen venäläisten lasten ja sukulaisten vähättely ja ulossulkeminen suomalaisesta perheyhteisöstä. Venäläiset naiset kokevat tällaisen kohtelun surulliseksi ja hämmentäväksi.

Venäläisten vaimomuuttajien joukossa on naisia, jotka joutuvat Suomessa elämään lähisuhdeväkivallan kohteina. Aino Saarinen (2007) on tutkinut tätä asiaa laajasti, ja hän katsoo, että oleskelulupakäytäntöjen vuoksi monet venäläiset vaimomuuttajat niin sanotusti ”lusivat” väkivaltaisissa parisuhteissa, koska eroaminen suomalaisesta puolisoista aiheuttaisi maasta karkotuksen ja muuton takaisin Venäjälle. Tämä on hankalaa tilanteissa, joissa elämää on alettu elää Suomessa ja joissa naisella saattaa olla yhteisiä lapsia suomalaisen puolison kanssa.

Pohjois-Karjalassa elää myös joukko venäläisiä naisia, joiden perhe-elämää varjostavat suomalaisen miehen väkivaltaisuus ja alkoholismi. Eräs kanssani keskustelleista naisista kertoi, kuinka hän ei uskalla hakea avioeroa, koska pelkää menettävänsä lapsensa huoltajuuden. Väkivaltainen ja alkoholisoitunut suomalainen mies on uhannut naista sillä, että mikäli tämä hakee avioeroa, lapsi jää miehelle. Nainen on epätietoinen suomalaisen yhteiskunnan toimintatavoista: hän ei tiedä, mistä hakisi apua, ja pelkää sekä miehensä väkivaltaista käytöstä että lapsensa huoltajuuden menettämistä.

Jos naisten verkostot suhteessa suomalaisiin ovat suppeat ja rajoittuvat esimerkiksi miehen sukulaisiin, he eivät voi keskustella hankalista perhetilanteista kenenkään luotetun ja yhteiskuntaa paremmin tunnevan ystävän kanssa. Venäläisverkostoihin tukeutuminen taas saattaa saada liikkeelle monenlaisia huhuja. Lähisuhdeväkivaltatilanteessa elävän naisen näkökulmasta suomalaisen miehen sukulaisetkaan eivät liene luontevin taho, jonka kanssa voisi käydä keskusteluja hankalasta perhetilanteesta.

Näyttää siltä, että Pohjois-Karjalassa asuvat venäläiset naiset tarvitsevat oikeaa ja oikeankielistä informaatiota siitä, kuinka suomalaisen hyvinvointivaltion palvelujärjestelmät toimivat. Tiedetään, että lähisuhdeväkivaltatilanteet ovat aina uhrille hankalia, eikä avun hankkiminen ole yksinkertaista vaikka tuntisikin järjestelmän ja osaisi kielen. Vieraalla kielellä ja vieraassa yhteiskunnassa avun hakeminen on moninkertaisesti hankalampaa.

Kuitenkin on syytä muistaa...

Tässä kirjoituksessa on kerrottu venäläisten maahanmuuttajavaimojen tarinoita sukupuolittuneen rasismin näkökulmasta. Olen esitellyt niitä rasismin, syrjinnän ja kiusaamisen muotoja, joita venäläiset maahanmuuttajanaiset kohtaavat eläessään arkeaan Suomessa. On kuitenkin syytä todeta, että suuri osa venäläisistä vaimomuuttajista elää onnellisissa parisuhteissa. Tässä kirjoituksessa esiin nostetut kokemukset eivät kuvaa kaikkien venäläisten naisten tai edes kaikkien vaimomuuttajien arkea Pohjois-Karjalassa. Kaikki naiset eivät koe elämänsä epäonnistuneen, vaikka arki pitäisikin sisällään myös vastoinkäymisiä. Lähisuhdeväkivalta ja huoran varjon alla eläminen ovat kuitenkin niin oleellinen osa monen venäläisen naisen kohtaamaa arjen sukupuolittunutta rasismia, että niistä on tarpeellista puhua – ja mieluummin liian painokkaasti kuin liian hiljaa.

Lähisuhdeväkivaltilanteet perheissä ovat tyypillisesti sellaisia, että niistä ei haluta tai osata puhua ulkopuolisten kanssa. Suomalainen hyvinvointivaltio pitää sisällään palvelujärjestelmän, jonka kautta perheitä autetaan lähisuhdeväkivaltilanteissa. Myös monet kolmannen sektorin toimijat tekevät työtä tämän ilmiön pois kitkemiseksi yhteiskunnasta (ks. esim. Naisten Linja). Maahanmuuttajanaisten kohdalla ongelmat ja niiden tunnistaminen vaativat kuitenkin erityistä pohdintaa. Tietävätkö kaikki Suomessa asuvat maahanmuuttajanaiset esimerkiksi, että lähisuhdeväkivalta on rikos? Venäläisten naisten kohdalla ongelmaksi muodostuu myös se, että naiset eivät aina tiedä, mistä he voisivat saada apua tilanteisiinsa. Sen vuoksi lähisuhdeväkivallan ehkäisemisessä ja avun antamisessa lähisuhdeväkivallasta kärsiville on tärkeää kohdentaa erityistä huomiota maahanmuuttajataustaisiin naisiin ja tyttöihin. Tästä hyvänä aloite-esimerkkinä on *OTTAKAA PUHEEKSI! - SPEAK OUT! Maahanmuuttaja-, pakolais- ja etnisten vähemmistöjen naisten voimaannuttaminen sukupuolittunutta väkivaltaa vastaan* -hanke.

Lähteet

- Davydova, Olga & Kozoulia, Maria (2009) Turkkikansaa. Naistutkimus – Kvinnoforskning 2/2009. <http://elektra.helsinki.fi/se/n/0784-3844/22/2/turkkika.pdf> (luettu 17.1.2013)
- Davydova, Olga & Pöllänen, Pirjo (2010) Gender on the Finnish-Russian Border: National, Ethnosexual and Bodily Perspective. Teoksessa Joni Virkkunen, Pirjo Uimonen & Olga Davydova (toim.) Ethnosexual Processes. Realities, Stereotypes and Narratives. Aleksanteri Series 6/2010. Helsinki: Kikimora Publications, 18–35.
- Jokinen, Eeva, Könönen, Jukka, Venäläinen, Juhana & Vähämäki, Jussi (toim.) (2011) ”Yrittäkää edes!” Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa. Helsinki: Episteme. Tutkijaliitto.
- Könönen, Jukka (2011) Valttikorttina Venäjä. Teoksessa Eeva Jokinen, Jukka Könönen, Juhana Venäläinen & Jussi Vähämäki (toim.) ”Yrittäkää edes!” Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa. Helsinki: Episteme. Tutkijaliitto, 97–117.
- Naisten Linja. <https://www.naistenlinja.fi/fi/julkinen/miten+voimme+auttaa/OTTAKAA+PUHEEKSI+-SPEAK+OUT!+Maahanmuuttaja-,+pakolais-+ja+etnisten+vähemmistöjen+naisten+voimaannuttaminen+sukupuolistunutta+väkivaltaa+vastaan+-hanke>. <http://www.monikanaiset.fi/>
- Pöllänen, Pirjo (2007) Työllistymisen mahdollisuudet ja työn merkitys venäjänkielisille maahanmuuttajanaيسille Pohjois-Karjalassa. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Väestöliitto, 359–378.
- Saarinen, Aino (2007) Venäläiset maahanmuuttajanaiset ”naisystävällisessä” Pohjolassa: Kansalaisuus ja stigmatisoitunut identiteetti. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe, työ. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Väestöliitto, 125–146.
- Uimonen, Pirjo (2010) Keep the Nation Clean! Negotiating the Norms of Female Purity. Teoksessa Joni Virkkunen, Pirjo Uimonen & Olga Davydova (toim.) Ethnosexual Processes. Realities, Stereotypes and Narratives. Aleksanteri Series 6/2010. Helsinki: Kikimora Publications, 121–137.
- Warkentin, Raija & Mikkonen, Mirja (2004) In Loving Praise of Their Immigrant Wives: Finnish-Russian Marriages in Finland. Teoksessa Kimi Kärki (toim.) Power and Control: Perspectives on Integration and Multiculturalism in Europe. Turku: The Population Research Institute & Turku University, 94–117.
- Zdravomyslova, Elena (1996) Problems of Becoming a Housewife. Teoksessa Anna Rotkirch & Elina Haavio-Mannila (toim.) Women’s Voices in Russia Today. Dartmouth: Aldershot, 33–48.

Osama Al aloulou

RASISMIN KANSSA KASVOKKAIN

Asuessani ulkomailla olen tottunut pitämään erilaista ihonväriäni, kieltäni ja uskontoani hyvinä asioina. Esimerkiksi Azerbaidžanissa ihmiset olivat halukkaita puhumaan kanssani ja esittivät usein kulttuuriini ja kansaani liittyviä kysymyksiä. Olen ollut onnellinen saadessani viettää aikaa ulkomailla paikallisten ihmisten kanssa. Poikkeuksen muodostavat kokemukseni Istanbulissa vuonna 2005 sekä lennolla Turkista Suomeen, kun olin palaamassa Suomeen Syyrian uuvuttavan sodan keskeltä maaliskuussa 2012. Tuossa lentokoneessa kaikki matkustajat minua lukuun ottamatta olivat eurooppalaisia, sikäli kuin pystyin tunnistamaan heidät ulkonäöstä ja kielestä.

Näiden tilanteiden lisäksi muistan tapauksen, joka sattui, kun saavuin ensimmäistä kertaa Turkkiin. Se oli ensimmäisen kerta, kun itse kohtasin rasismia. Oli keskiyö, kun saavuin opiskelija-asuntolaan Istanbulissa. Sain puhtaan tyynyn ja peiton asuntolan vastaanotosta ja menin nukkumaan huoneeseen, jonka olin varannut käyttööni aiemmin. Kuudelta aamulla minut herätettiin täysin odottamatta. Ovellani oli tuntematon mies, joka halusi tietää, mikä olen etniseltä taustaltani. Kun kerroin hänelle olevani arabi, mies pyysi minua kokoamaan tavarani ja lähtemään huoneesta. Hän ei kertonut mitään syytä tälle vaatimukselleen.

Kun yritin kysyä mieheltä selitystä hädälleni, palestiinalainen opiskelija, joka toimi tulkkina tilanteessa, kehotti minua vaikenemaan. ”Hän voi todella vahingoittaa sinua, ole vain hiljaa ja lähde”, kehotti tulkkini. Olin hämmentynyt enkä tiennyt, kuinka toimia. Pelkäsin, koska turkkilainen mies tuijotti minua vihaisesti. Lähdin huoneesta ja menin asuntolan johtajan luo tekemään miehestä valituksen.

Sen sijaan, että johtaja olisi alkanut tutkia tapausta, hän siirsi minut toiseen huoneeseen. Myöhemmin ymmärsin, että hänkin pelkäsi miestä, joka oli Ülkücüler-nimisen turkkilaisen äärikansallismielisen ryhmän jäsen (suomeksi ”Harmaat sudet”). Tuo ryhmä ei hyväksy Turkin maaperällä ketään ei-turkkilaista - ei edes Turkissa syntyneitä kurdeja tai arabeja. ”Harmailla susilla” on paljon valtaa ja tuhansia kannattajia. Ryhmä korostaa ja ihannoii turkkilaisuutta ja on aina toiminut lain yläpuolella.

Toisen kerran törmäsin rasismiin Riian lentokentällä, jonne olin laskeutunut koneen vaihtoa varten matkallani Suomeen. Jonotin kentällä saadakseni passiini maa-hantuloleiman. Muiden edessäni olevien matkustajien kohdalla tämä toimitus kesti alle kaksi minuuttia. Poliisi hymyili kaikille muille, mutta kun minun vuoroni koitti,

hän katsoi minuun omituisesti ja alkoi kuulustella: ”Miksi olet menossa Suomeen, aiotko palata kotimaahani suoritettuasi opintosi loppuun” ja niin edelleen.

Tilanne Riian lentokentällä oli kiusallinen, ja kymmenen minuutin kuulustelujen jälkeen aloin jo itsekini ajatella syyllistyneeni johonkin. Muut lennolla olleet matkustajat vilkuilivat minua ja kuiskivat keskenään. Toivoin voivani selittää heille, että minulla ei ole mukanaani mitään laitonta. Olisin halunnut kertoa heille, miltä tilanne tuntui, mutta minulla ei ollut riittävästi voimia tehdä sitä. Sillä hetkellä kaikki vaikutti synkältä ja masentavalta.

Seuraavat tunnit vietin Riian lentokentällä surkutellen itseäni ja epäonneani, mutta kun istuin taas lentokoneessa matkalla kohti Helsinki-Vantaan lentokenttää, pakotin itseni unohtamaan, mitä minulle oli juuri tapahtunut. Halusin päästä eroon ärsytyksestä, henkisestä kivusta ja murheesta, jotta voisin iloita saapumisestani turvalliseen maahan – Suomeen.

Yritykseni onnistui. Olin iloinen päästyäni Suomeen, ja koneen laskeutumisesta lentokentän ulosmenoportille asti kaikki sujui rauhallisesti: työntekijät olivat ystävällisiä, avuliaita ja miellyttäviä kaikkia matkustajia kohtaan, myös minua.

Kuitenkin, juuri kun olin poistumaisillani lentokentältä, kaksi poliisia pysäytti minut ja pyysi seuraamaan suureen huoneeseen. Huoneessa oli tutkittavina myös muita ei-valkoisia ihmisiä. Tutkittavaksi joutuminen on normaalia erityisesti silloin, kun saapuu jostain vieraasta maasta, mutta se, että huoneessa ei ollut lainkaan valkoisia ihmisiä, oli outoa. Toinen poliiseista otti passini ja tarkisti sen tiedot moneen kertaan. Hän tuijotti minua pitkään ja esitti samoja kysymyksiä, joihin olin jo kertaalleen vastannut Riian lentokentällä.

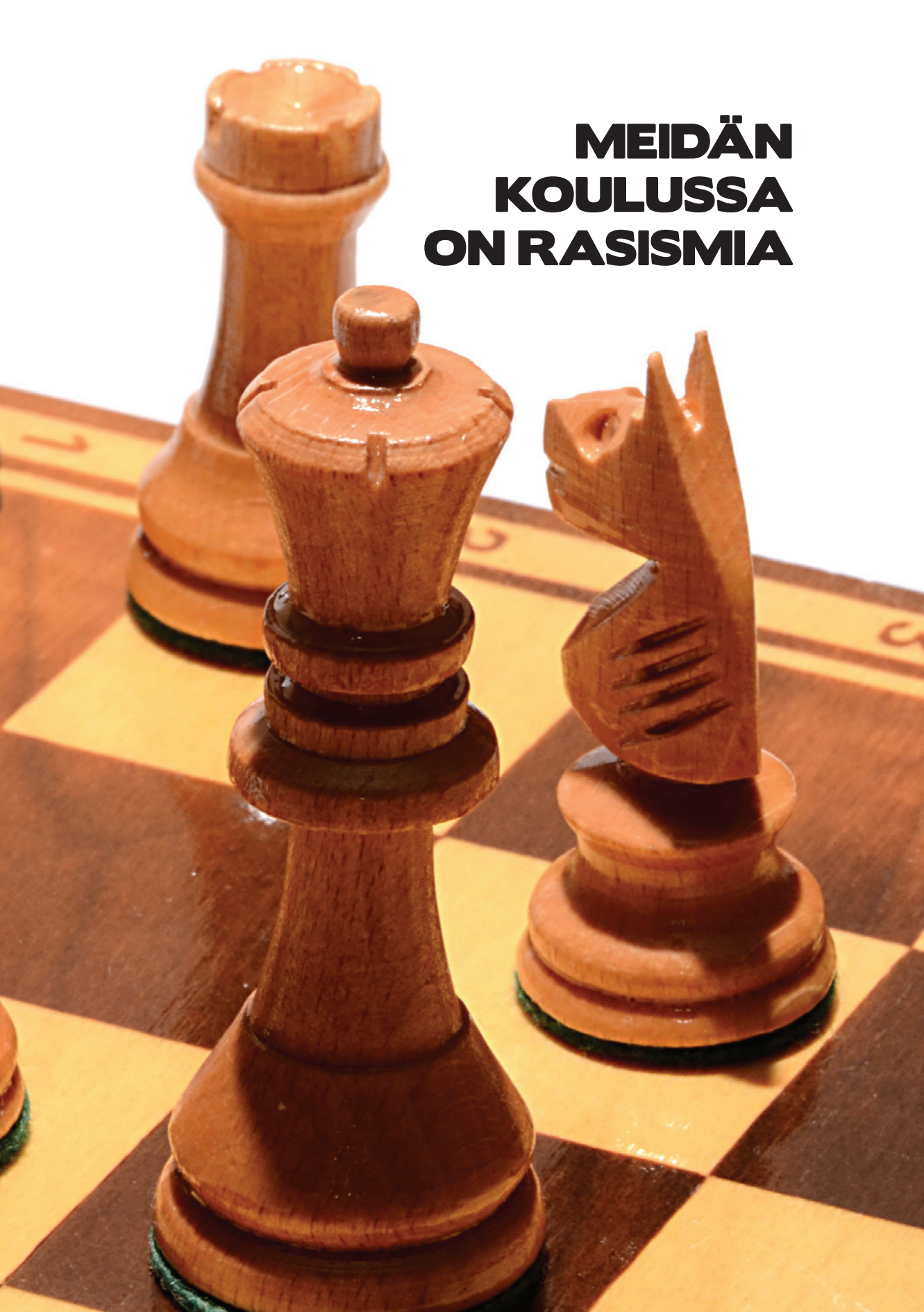
Tällä kertaa en pystynyt peittämään tunteitani, mutta koska olin tilanteessa yksin, en voinut purkaa niitä kenenkään kanssa. Sen sijaan pohdin mielessäni, ansaitsevatko ei-valkoiset tai niin sanotun kolmannen maailman maiden kansalaiset tällaista kohtelua. Löysin vastauksen tähän kysymykseen, mikä jollain tavalla rauhoitti minua: Rasistiset asenteet, joiden kohteeksi jouduin Riian ja Vantaan lentokentillä, eivät synny piilotetusta tai avoimesta vihasta joitakin tiettyjä ihmisiä kohtaan, vaan ne ovat tulosta pitkään jatkuneesta taistelusta homo occidentaliksen (valkoisen ihmisen) ja homo orientaliksen (ei-valkoisen ihmisen) välillä. Eriväristen ihmisten keskinäiset hierarkiat ja luokittelut ovat yhä vahvoja, ja valkoisten ihmisten ylivalta kukoistaa myös modernissa maailmassa.

Lyhennelmä kirjoituksesta on julkaistu aiemmin Karjalaisessa ja Kainuun Sanomissa.

Kuva: Nielsje

**MEIDÄN
KOULUSSA
ON RASISMIA**

Lasten ja nuorten keskinäinen arki rakentuu paljolti koulussa ja nuorisotyön eri ympäristöissä. Hyväksytyksi tuleminen ikätovereiden keskuudessa on tärkeää jokaiselle nuorelle, taustasta riippumatta. Monet lasten ja nuorten syrjintäkokemuksia tarkastelevista tutkimuksista ovat toistuvasti osoittaneet, että etenkin koulu on yksi keskeisimmistä rasismien ilmenemisen ympäristöistä. Erilainen kulttuurinen tausta, ihonväri tai suomen puhuminen murtaen kääntyy helposti kiusaamisen ja syrjinnän välineeksi.

Kiusaaminen nähdään monesti vain lasten ja nuorten keskinäisenä ilmiönä. Harvemmin pohditaan, minkälaiset puitteet koulu lapsia ja nuoria arvioivana ja luokittelevana instituutiona luo tasa-arvoisten suhteiden edistämiseksi. Rasismi haastaa sekä koulujen että nuorisotyön toimijoita pohtimaan kriittisesti omia lähtökohtiaan ja käytäntöjään. Yksi pohdinnan paikka on, miksi rasisminvastaisuutta ei useinkaan mainita koulun ja nuorisotyön kasvatukselliseksi tehtäväksi. Monikulttuurisuuden ja suvaitsevaisuuden edistäminen ovat molempien kasvatuksellisia tavoitteita, mutta ajankohtainen kysymys on, miksi rasismista vaietaan. Miksi rasismi on niin ruma sana? Mistä koulun virallisten yhdenvertaisuustavoitteiden ja arjen jännitteiden välinen ristiriita kertoo? Luvun artikkelit valottavat aihepiiriä tarkastelemalla sekä rasismien ilmenemismuotoja että ongelmia rasismiin puuttumisessa. Kirjoittajien viesti on, että rasismiin tarttuminen edellyttää sen tunnistamista ja tunnustamista omassa toimintaympäristössä. Luvun lopuksi esitetään konkreettisia esimerkkejä siitä, kuinka toisia kunnioittavaa ja pelosta vapaata ilmapiiriä voi käytännössä rakentaa.

MIKSI KOULUSSA ON VAIKEA KÄSITELLÄ RASISMIA?

Somalityttöryhmä kulkee koulun käytävällä yhdessä. Puheen sorinan lisäksi heidän pitkä vaatteensa pitävät suhinaa heidän kulkiessaan. Tytöt ohittavat joukon suomalaisia oppilaita. Yksi ryhmän oppilaista huudahtaa ”hattivatti” tyttöjen perään. Muut nauravat makeasti kommentille. Somalioppilaiden takana kulkeva opettaja jää hämentyneenä miettimään tilannetta. Olisiko pitänyt puuttua asiaan silläkin riskillä, ettei ”hattivatti”-huuto ollut tarkoitettu tyttöjä kohtaan? Myöhemmin opettajainhuoneessa hän kuulee toiselta opettajalta, että koulun oppilaat ovat keksineet erittäin hyvän ja kuvaavan nimityksen hijabeissa kulkeville tytöille: hattivatti. Hehän tuottavat kulkiessaan sähköiseltä suhinalta kuulostavaa ääntä.

Lukukauden lopussa maahanmuuttajataustainen oppilas kertoo opettajalle inhovansa luokkaansa. Hän ei enää halua mennä liikuntatunneille vaikka on lahjakas liikkuja. Asiasta keskustellaan, ja oppilas kertoo liikuntatunneilla tapahtuvista ja jatkuvasti toistuvista kiusaamistilanteista, joiden hän tulkitsee johtuvan ihonväristään. Osa oppilaista kieltäytyy ottamassa häntä kädestä kiinni tai koskettamaan häntä liikuntatunneilla. Pelitilanteissa hän kokee, ettei hänelle syötetä palloa, eikä hän näin ollen pääse osallistumaan tasapuolisesti peliin. Häneltä kysytään, miksi hän ei ole puhunut asiasta liikunnan opettajalle, joka olisi varmasti puuttunut asiaan jos olisi tiennyt. Oppilas kertoo, etteivät opettajat hänen edellisessä koulussaankaan olleet koskaan puuttuneet, jos joku maahanmuuttajataustainen lapsi oli valittanut rasis-tisesta kiusaamisesta. Usein vastaus oli ollut, että ”älä välitä” tai että ”kielminen on ikävä tapa”.

Kauan jatkuneen nimittelyn ja tönimisen aiheuttama ärtymys purkautuu välitun-nilla suomalaisen ja maahanmuuttajataustaisen oppilaan tappeluksi. Maahanmuut-tajataustaisen oppilaan viha on raivokasta, ja hänet todetaan syylliseksi pahoinpi-telyyn – hänhän oli reagoinut nimittelyyn lyömällä kahdesti suomalaista oppilasta. Oppilas erotetaan määräajaksi koulusta väkivaltaisen käyttäytymisen vuoksi. Su-rullista on, että sama oppilas on kertonut monta kertaa opettajille häneen kohdis-tuneesta kiusaamisesta ja pyytänyt apua, mutta asiaa käsiteltäessä tilanne on aina

päätynyt sana sanaa vastaan: suomalainen oppilas on kieltänyt koskaan kiusanneensa toista ja väittänyt, että maahanmuuttajataustainen oppilas on ärsyttänyt häntä jatkuvasti. Tilanteiden toistuessa maahanmuuttajataustainen oppilas on yrittänyt kertoa opettajille asiasta useaan otteeseen, mutta vastaus on aina ollut tilannetta vähättelevä. Joskus joku empaattinen opettaja on tuumannut, että ”se suomalainen oppilas on tyhmä ja koeta kestää”. Maahanmuuttajataustaisen perheen huoltajien ohje on lopulta ollut, että ”anna turpiin niin loppuu kiusaaminen”. Lopun lukuvuotta maahanmuuttajataustainen oppilas saa kokea, miten osa opettajista osoittaa hänelle mieltään, koska hänet nähdään potentiaalisena väkivallan tekijänä. Tämä oletettu potentiaali vaikuttaa myös arvosanoihin.

Nämä eri kouluissa tapahtuneet todelliset tilanteet, kuten myös viimeaikaiset tutkimukset, osoittavat kiistatta, että rasismien ohella kaikenlaisen kiusaamisen käsitteleminen on kouluissa haastavaa. Perinteisen nimittelyn ja eristämisen lisäksi sosiaalisessa mediassa ja siten aikuisten näkymättömissä tapahtuva kiusanteko on vain lisääntynyt. Toisaalta, kuten edellä olleet esimerkit osoittavat, maahanmuuttajiin kohdistuvaan rasistiseen nimittelyyn ja kaikenlaiseen kiusantekoon ei kouluissa aina ole edes halua puuttua. Maahanmuuttajaoppilaat eivät aina ole kilttejä, hyvin kasvatettuja ja täysin Suomeen sopeutuneita mallioppilaita. Osa heistä on ottanut liiankin hyvin mallia suomalaisten ikätovereidensa normaalina pidetystä käytöksestä. Samaa käytöstä, joka saatetaan hyväksyä suomalaiselta teiniltä ikäkauteen kuuluvana ”normaalina reagoitina”, tulkitaan usein maahanmuuttajataustaisen nuoren kohdalla törkeäksi ja epäkohteliaaksi toiminnaksi. Joidenkin opettajien mielessä tällainen maahanmuuttajanuoren käytös (esimerkiksi kiroilu julkisessa tilassa) näyttää toteen sen, miten ikävä asia monikulttuurisuus on ja miten sivistymätöntä maahanmuuttajataustaisen oppilaan kotimaan kulttuuri on.

Piipa Jukka Paarma käytti vuosia sitten termiä ”välinpitämätön suvaitsevaisuus”. Koulussa tätä näkee hyvin paljon keinona yrittää ratkaista ongelmia. Jokainen opettaja haluaa säilyttää hyvän kuvan itsestään ja välttää ilmaisemasta suoraan negatiivisia asenteitaan eri kulttuureja kohtaan. Tämä voi näkyä muun muassa siten, että opettaja jättää puuttumatta maahanmuuttajataustaisen oppilaan huonoon käytökseen selittäen itselleen, että tällainen huono käytös on osa oppilaan kulttuuria. Sitten kun maahanmuuttajataustainen oppilas kertoo muiden oppilaiden kiusaavan häntä hänen etnisen taustansa vuoksi, opettajan on helppo vastata, että ”älä välitä” tai ”älä valita”. Opettaja voi myös oikeuttaa välinpitämättömyytensä sillä, että toteaa oikeuden tapahtuvan: ”Ihan oikein, kun ärsyttävä vieras, joka ei elä maassa maan tavalla, saa negatiivista palautetta, ehkä se (ei hän) siitä oppii ja ymmärtää, ettei ole oikeasti tervetullut”.

Jos maassa on eletävä maan tavalla, olisi hyvä, että joku pysähtyisi kertomaan uudelle tulijalle, mikä se meidän maanosan tapa on. Oman kulttuurin itsestään selittämisen selittäminen uusille tulijoille vaatii toistoa, kärsivällisyyttä ja aikaa. Se vaatii myös opettajilta sitä, että he uskaltavat miettiä omia asenteitaan vieraita kulttuureita kohtaan ja tarvittaessa kyseenalaistaa omia ennakkoluulojaan. Yksi syy siihen,

että koulussa on vaikea käsitellä rasismia, ovat opettajien negatiiviset asenteet, joita he eivät ole koskaan joutuneet miettimään. Kouluissa elää vahva usko siihen, että opettajat ovat ihmisiä, jotka eivät tee juuri mitään väärin. Pedagogiset opinnot eivät edelleenkään anna välineitä käsitellä sitä, ettei opettaja pidä kaikista oppilaistaan eivätkä kaikki oppilaat pidä opettajastaan.

Kouluissa pitää uskaltaa keskustella avoimesti monikulttuurisuuden tuomista uusista kysymyksistä. Opettajien on uskallettava myöntää, etteivät he aina osaa käsitellä reilusti ja avoimesti arjessa ilmenevää rasismia. Välipitämätön suvaitsevaisuus antaa ohjeeksi, että teidän on pakko tykätä tai näyttää hyväksyväne kaikenlaista. Todellinen monikulttuurisuus ja toisen hyväksyminen lähtevät siitä, että myöntään toiseuden voivan olla haastava asia. Opettajien on avoimesti keskusteltava toisenlaisten kulttuurien tuomista kysymyksistä ja ymmärrettävä, että kulttuurin takana on yksilö. Yhteisten ohjeiden pohtiminen rasististen tilanteiden varalle antaa yksittäiselle opettajalle myös uskallusta puuttua ja välineitä toimia silloin, kun se on tarpeen.

Marja Horbach ja Gazale Öngörur

TERVETULOA SUOMALASEEN PERUSKOULUUN

1990-luvusta ja 2000-luvun alusta on jo vierähtänyt aikaa, mutta kokemuksemme maahanmuuttajanuorina suomalaisessa peruskoulussa saattavat olla myös jollekin tämän päivän peruskoululaiselle hyvinkin arkipäiväisiä. Olemme molemmat maahanmuuttajia Suomessa. Meitä yhdistävät myös sosiologian opiskelumme Itä-Suomen yliopistossa, sukupuolemme, suomalaisuutemme sekä se, että pidämme jakausta keskellä päätämme ja tulimme Suomeen samana vuonna, 1990-luvun puolivälissä – toinen Alankomaista ja toinen Turkista.

Toinen meistä erottuu Suomessa valtaväestöstä näkyvämmiin kuin toinen. Toisen vanhemmat ovat kahdesta kulttuurista, toisen puolestaan yhdestä kulttuurista. Toisen lapsuudenperhe on kahden kulttuurin perhe ja toisen yhden, mutta ”vieraassa” kulttuurissa elävä. Toinen on tullut Suomeen perheenyhdistämisprosessin kautta ja toinen äitinsä kanssa paluumuuttajana.

Meitä on askarruttanut asemamme suomalaisessa yhteiskunnassa, erityisesti suomalaisessa koulukulttuurissa. Erilaisuuden kokemuksemme ovat hyvin samantaisia siitäkin huolimatta, että toinen meistä on ”näkyvä” maahanmuuttaja ja toinen ”näkymätön”. Miksi olemme niin ”ulkomaalaisia”, vaikka sopeuduimme Suomeen parhaalla mahdollisella tavalla? Toinen meistä koki suoraa rasismia, erityisesti isompien poikien ja tyttöjen taholta, toinen puolestaan enemmän aikuisten aloitteesta – opettajilta ja opettajista esimerkkiä ottaneilta oppilailta.

Toisen sukupolven maahanmuuttajina

Miri Songin kirjassa *Choosing Ethnic Identity* (2003, 104) antaman määritelmän mukaan olemme toisen polven maahanmuuttajia. Toisen sukupolven maahanmuuttaja -kategorian määritelmiä on kahdenlaisia, suppeita ja laveampia. Esimerkiksi Suomen sisäasiainministeriö käyttää suppeampaa määritelmää: ”Toisen polven maahanmuuttaja -termiä käytetään yleisesti niistä lapsista ja nuorista, jotka ovat itse syntyneet Suomessa, mutta joiden vanhemmat ovat muuttaneet Suomeen jos-

tain muualta.” (Sisäasiainministeriö 2011.) Miri Song ei näe toisen polven maahanmuuttaja -kategoriaa näin yksioikoisena ja suppeana vaan perustelee toisen sukupolven maahanmuuttajiksi luettavan myös ulkomailla syntyneitä, mutta esimerkiksi koulunsa vastaanottoa käyneitä ja siten merkittävän osan kasvuikästään siellä viettäneitä. Me molemmat synnyimme ulkomailla ja muutimme lapsina Suomeen. Suomalainen yhteiskunta on muovannut meidätkin meiksi, ja siten on perusteltua käyttää meistä määritelmää ”toisen sukupolven maahanmuuttaja” kategorian lavean määritelmän mukaisesti.

Gazale on kasvanut kahden kulttuurin välissä, mutta ei kahden kulttuurin perheessä, koska hänen vanhempansa edustavat samaa kansallisuutta. Kahden kulttuurin perheistä puhutaan silloin, kun vanhemmat edustavat eri kansallisuuksia. Gazale on kahden kulttuurin suomalaisena huomannut saman kuin Miri Song (2003, 16): ”Toisen sukupolven maahanmuuttajat joutuvat neuvottelemaan etnisestä identiteetistään perhekontekstissa suhteessa vanhempiinsa ja sisaruksiinsa sekä kodin ulkopuolella suhteessa vertaisiinsa ja laajempaan yhteiskuntaan.” Gazalelle on ollut selvää, että kotona vanhempien ja sisarusten kanssa hänellä on tietty kulttuurinen normisto, tietyt kulttuuriset tavat ja säännöt, joiden noudattamisesta seuraa hyväksyntää paitsi omalta perheeltä, myös samaa etnistä taustaa olevilta ystäväperheiltä. Maahanmuuttajanuoren voi olla helpompaa korostaa kotimaaidentiteettiään perheensä ja sukulaistensa kanssa ja suomalaisuuttaan suomalaisten kanssa oltaessa. Eri kulttuuritapojen välillä sukkulointi on sujuvaa, kun sen oppii. Tasapainoilu kahden kulttuurin välillä vaatii kuitenkin aluksi töitä, sillä epäonnistuminen voi johtaa siihen, että nuori sulkeutuu itseensä. Itseensä sulkeutuneen nuoren on vaikeaa pysyä muutosten mukana tai hyväksyä kulttuuristen tapojen ja identiteettien erilaisuutta.

Kahden kulttuurin välissä kasvaminen on toisinaan helppoa ja toisinaan vaikeaa. Se on helppoa, koska vaikeissa tilanteissa nuori voi perustella itselleen tai ympäristölleen käyttäytymistään kulttuurisilla seikoilla. Toisen kulttuurin taakse voi joskus ”piiloutua”. Nuoren elämä on tunteikasta – vauhdikasta vuoristorataa monien kohdalla – mutta jos näiden nuoruuden tunnekuuhujen lisäksi ihminen ei ole sinut menneisyytensä kanssa, hän voi kokea kotikulttuurinsa tai jopa koko menneisyytensä syynä tasapainottomalle tilanteelleen. Gazale muistaa, kuinka vaikeaa oli saada äiti ymmärtämään joitakin suomalaisia tapoja, joita hän oli omaksunut. Vaikeinta oli kuitenkin se, että Gazalen vahvimaksi kieleksi oli muodostumassa suomi, jolloin asioiden perusteleminen vanhemmille kävi vaikeaksi. Sisarusten kesken kielestä ei tullut ongelmaa: kun sisarukset puhuvat kolmea kieltä sekaisin, he myös vaivatta siirtyvät kielestä toiseen.

Kaksikulttuurisessa sosiaalisuudessa kahden kulttuurin eroja punnitaan ja mitataan jatkuvasti. Tässä puntaroinnissa kehittyi erityinen kyky nähdä eroja ja oppia elämään niiden kanssa. Päivi Harinen (2000, 208) kuvaa tällaista kahden kulttuurin symboleita hallitsevan nuoren tilannetta kirjassaan *Valmiiseen tulleet – Tutkimus nuoruudesta, kansallisuudesta ja kansalaisuudesta*. Tutkimuksessa todetaan, että kahden kulttuurin nuorella on ”ulospääsy kahden portin kautta” eli nuori voi etään-

tyä tietoisesti toisesta kulttuurista tai toisen kulttuurin asettamista rajoista ja vapautua samalla sen velvoitteista. Monikulttuurinen nuori voi tässä suhteessa jopa leikitellä oletetulla ”tietämättömyydellään”.

Asuessaan Alankomaissa Marja korosti suomalaista identiteettiään niin kotona kuin koulussa, jossa hän leikkeli paljon erilaisuutensa, suomalaisuutensa, kanssa. Suomessa Marja kuitenkin huomasi, että häntä ei pidetäkään suomalaisena vaan ulkomaalaisena, hollantilaisena. Tätä hänen oli vaikeaa ymmärtää ja hyväksyä, koska hän oli kuudesluokkalaisena Suomeen muuttaessaan kuvitellut muuttavansa kotimaahansa.

Yläasteella opettajat tekivät heti ensimmäisenä päivänä minusta ison numeron. ”Luokkaan on tullut myös hollantilainen tyttö. Nouse seisomaan.” En tajunnut puhuttavan minusta, päinvastoin, katselin ympärilleni, että missä se toinen hollantia osaava on. Pitkin päivää luokkaan valui aikuisia kurkkimaan, missä se ”hollantilainen tyttö” on, mikä herätti ihmetystä luokkalaisissani, jotka minun laillani olivat aloittaneet seitsemännen luokan. Olin pihalla kuin lintulauta. Miksi he pitivät *minua* sinä ”hollantilaisena tyttönä”? Äitini – joka oli 1960-luvulla käynyt samaa koulua – muisteli myöhemmin, ettei minua alun perin haluttu lainkaan ottaa koulun oppilaaksi. Ehkä siksi en voinutkaan odottaa apua opettajilta, kaikesta kokemastani erilaistamisesta huolimatta. Luokanvalvojani esimerkiksi vastasi kysymykseeni ”...että kun tässä lukee, että huomenna on ’sähly’, niin mikä on ’sähly’?” sählyn olevan ”sählyä”. Teitittelin opettajia aluksi, koska olin tottunut teitittelemään, mutta se olikin perseennuolemista. Tunnuin tekevän kotimaassani – jonne en kelvannut – kaiken koko ajan väärin. Minulta tiedusteltiin jo ensimmäisinä koulupäivinäni, milloin palaan takaisin ”kotimaahani”. Kyseisellä yläasteella seinät olivat täynnä kaikenkokoisia hakaristejä. Se oli normaalia. Seitsemännen luokkani päätyseinään puolestaan ilmestyi seuraaviksi vuosiksi mustalla tussilla teksti SUOSI SUOMALAISTA POTKI PAKOLAISTA.

Miri Song (2003) kuvaa toisen sukupolven maahanmuuttajia käsitteellä *skilled cultural navigators* – taitavat kulttuurinavigoijat. Hän näkee toisen sukupolven maahanmuuttajan voivan hyödyntää identiteettejään eri tarkoituksiin erilaisissa konteksteissa. ”Useimmat toisen sukupolven maahanmuuttajat, toisin kuin heidän vanhempansa, ovat hyvin tietoisia niistä tavoista, joilla he voisivat määritellä etnisiä identiteettejään – vaikka he eivät välttämättä aina ’kokeile’ niitä kaikkia.” (mt., 106.) Aina navigointi ei kuitenkaan ole helppoa tai itsestään selvä orientoitumiskeino. Huolimatta siitä, että Marja liikkui sujuvasti hollantilaisessa kulttuurissa ja osasi kielen, hän ei kokenut olevansa hollantilainen – häneen vain liimattiin Suomessa hollantilainen identiteetti.

Toisen sukupolven maahanmuuttajan positio kahden kulttuurin välissä ei aina ole helppo. Miri Song kuvailee (2003, 61) Yhdysvalloissa käytävää identiteettikes-

kustelua esimerkillä, joka kertoo valkoihoiselta näyttävän naisen osallistumisesta erääseen ”mixed race” -identiteettejä käsittelevään seminaariin. Nainen koki vahvasti olevansa ”mixed race” viitaten useamman polven takaisiin esivanhempiinsa, joissa oli myös tummaihoisia. Seminaarissa naisen identiteetti kuitenkin kyseenalaistettiin, koska hän näytti hyvin valkoihoiselta. Hän ei siis saanut hyväksyntää omana koettuna itsenään, vaan hänet nähtiin vieraana, valkoihoisena.

Kuka meistä ei ole koskaan erilaistanut ketään? Miksi meille on niin tärkeää erilaistaa? Miksi emme edelleenkään osaa ottaa ihmisiä ihmisinä – niin, että emme esimerkiksi mainitsisi jostakusta puhuttaessa hänen ihonväriään tai (oletettua) etnistä taustaansa? Jospa ottaisimme ihmisen ihmisenä ja antaisimme hänen tarvittaessa itse määritellä itsensä. Sekin lapsi, joka koululuokassa on muita tummempi, saattaa tuntea itsensä ihan tavalliseksi suomalaiseksi.

Kamppailuja jäsenyyksistä

Erilaistaminen ei välttämättä ole aina rasismia. Emme sitä väitäkään. Erilaistaminen esimerkiksi koulussa voi olla erilaistettavasta hyvinkin positiivinen kokemus – jos se on itse erilaistettavasta lähtöisin. Marja esimerkiksi nautti ala-asteella Alankomaissa eksoottisesta suomalaisuudestaan, ja Gazale viihtyi nelosluokalla Suomessa pidettynä kurdityttöinä.

Tunsin saavani ylimääräistä huomiota muihin verrattuna. Luokassa suorastaan leijui ”Gazale-ilma”, kaikki olivat kiinnostuneita minusta ja olin supererilainen. Kaikki osasivat sanoa nimeni ja olin parhaiden joukkueessa leikkipihalla. Kotipihallani sama suosio jatkui omien luokkalaisten parissa, muttei muiden. Minua vanhemmat tytöt eivät sietäneet meidän naapuruuttamme. Heille olimme täysinä hirviöitä, joita sai kiusata. Minua ja veljiäni ahdisteltiin leikkipihalla, seurattiin ja haukuttiin, tönittiin ja kivitettiin pikkukivillä. Syljeskeltiin. Muutimme aika pian pois paikkakunnalta.

Gazale on jälkikäteen pohtinut, että opettaja saattoi ottaa hänet jopa suosikikseen (mikä ei tietenkään välttämättä ollut aina reilua muita luokkalaisia kohtaan) ja pitää huolen siitä, että häntä ei kiusattu koulussa. Opettajan asenteella ja toiminnalla oli suuri merkitys luokkatovereihin. Gazale itse halusi olla erilainen, ja opettaja ja luokkatoverit hyväksyivät hänet joukkoonsa sellaisena kuin hän halusi olla.

Tulevina sosiologeina me tämän artikkelin kirjoittajat olemme kiinnostuneita maailmasta sosiologian klassikon, Pierre Bourdieun (1995) opetuksen mukaisesti sosiaalisina kenttinä. Kenttä voi olla vaikkapa ”koululuokka” tai ”suomalaisuus”. Suomalaisten joukkoon tai koululuokkaan kuulumisen edellyttää kentällä tarvittavaa ja arvostettua pääomaa, eli tietynlaisia ominaisuuksia. Kun olemme päässeet kentälle, olemme jäseniä jossain ja voimme alkaa tiettyyn rajaan asti leikittelemään

erilaisuudellamme. Tiedämme, että kuulumme johonkin ja että meidät hyväksytään. Marja tiesi Alankomaissa, että hänet hyväksytään, vaikka hän itse erilaistaisikin itseään alankomaalaisista koulutovereistaan korostamalla suomalaisuuttaan. Sen sijaan suomalaisella yläasteella Marja ei onnistunut lunastamaan jäsenyyttään suomalaisuuden kentällä.

Koetin kyllä absurdiuteen saakka. Opettelin Sillanpään marssilaulun sanat ulkoa ja suunnittelin meneväni Suomen armeijaan, mutta mitä enemmän yritin, sitä vähemmän onnistuin. ”Annetaan myö suomalaisten vastata” totesi opettaja hymyillen, kun yläasteen loppupuolella talvi-, jatko- ja lapinsotaa läpikäydessä viittasin alvariinsa.

Oletko sie oikeasti suomalainen?

Marja toiseutetaan ja hänen ”erilaisuutensa” huomataan usein vasta sitten, kun hänen saadaan kuulla tulevan kahden kulttuurin perheestä.

Istuin kerran lukion jälkeen saunassa. Olimme kaikki saunojat kuuluneet viikon verran samaan porukkaan, opintojemme alettua, mutta olimme kuitenkin vielä tuntemattomia toisillemme. Eräs saunojista kysyi ohimennen sukunimeäni ja tiedusteli mistä päin maailmaa sukunimeni on. Silloin toinen saunojista nousi ylös ja huusi tietävänsä. ”Mie tiesin! Mie tiesin!” Olin kysymysmerkkinä. ”Mie tiesin, että sie olet ulkomaalainen!” Pohdin tietääkö hän minut yläasteeltani tai lukiostani, menneisyyteni kun tuntui vainoavan minua, mutta ei. ”No kun sinulla on tuollainen nenä!”

Gazale puolestaan kohdataan Suomessa useammin toisena, vieraana, ulkomaalaisena. Häneltä kysytään esimerkiksi, mistäpäin hän on, eikä tällä kysymyksellä tarkoiteta kotikuntaa tai kotikaupunginosaa. Gazale joutuu selittämään ja perustelemaan suomalaisuuttaan aina uudelleen ja uudelleen. Kuvitelkaa tilanne omalle kohdallenne: miltä tuntuisi jatkuvasti perustella omaa identiteettiänne? Niin, oletko *sie*, lukijamme, oikeasti suomalainen? Ettet nyt vain pelkästään kuvittelisi olevasi suomalainen?

Lapsena Gazale halusi olla – sitä nelosluokkaa Lean oppilaana lukuun ottamatta – kuin kuka tahansa koulupihan lapsista ja kaikessa rauhassa ihan tavallinen suomalainen. Hänelle ei kuitenkaan suotu tätä mahdollisuutta, vaan hänet suljettiin pois ja pakotettiin ulkopuolisuuteen, pakotettiin ulkomaalaisuuteen, suomalaisesta passista ja Suomen kansalaisuudesta huolimatta. Päivi Honkatukia ja Leena Suurpää huomauttavatkin kirjassaan *Nuorten miesten monikulttuurinen elämäntilanne ja rikollisuus* (2007, 46) monikulttuurisuuskeskustelun vaikeimpia ratkaistavia kysymyksiä olevan ”millä tavoin on mahdollista olla erilainen joutumatta samalla marginaaliseen asemaan”.

Nykyään Gazale korostaa kolmea identiteettiään: kurdin, suomalaisen ja ulkomaalaisen. Ulkomaalaisuus on osa häntä huolimatta siitä, että hän ei Suomen kansalaisena Suomessa ole ulkomaalainen. Gazalen identiteettejä leimaa Honkatukian ja Suurpään (2007, 49) määritelmien mukaan ”hybridi lähestyminen sosiaalisen identiteetin rakentamiseen”. Gazalen lapsuusaikana kokema ulkopuolisuus, suomalaisuuden kentältä ulossuljetuksi tuleminen, saattaa olla hänen omaksumansa identiteettipoliittisen ratkaisun taustalla. Hän kuitenkin oppi pitämään ulkomaalaisen identiteettiä voimauttavana. Kokiessaan ulossulkemista suomalaisuuden kentältä, Gazale oppi ajattelemaan: ”Pitäkööt tunkkinsa!” Marja ei oppinut koskaan tätä Gazalea voimauttanutta asennetta eikä myöskään osannut antaa periksi ympäristöstään tulleele poissulkemiselle, ulkomaalaiseksi lokeroimiselle. Hän ei oppinut identifioimaan itseään Suomessa ulkomaalaiseksi, eikä hänen ympäristönsä antanut hänen olla suomalainenkaan.

Elämme aikaa, jolloin erilaisuuden tavoittelu on jotain hienoa ja yksilöllistä, mutta se näyttää olevan sallittua vain harvoille ja valituille, ”jäseniksi” luetuille. Jos vasta kamppaillet jäsenyydestä, on varmintä olla samanlainen kuin kaikki muutkin – eikä tämä vaatimus ole kaikkien kannalta reilu. Identiteettipeli suomalaisuuden kentällä onkin siinä mielessä paradoksaalinen, että jäsenyydestä kamppaileville asetetaan samanlaisuuden ja huomaamattomuuden vaatimus, vaikka jo etukäteen tiedetään tuon vaatimuksen täyttämisen olevan usein mahdotonta.

Lähteet

- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Lois J. D. (1995) Refleksiiviseen sosiologiaan. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta. Helsinki: Gummerus.
- Harinen, Päivi (2000) Valmiiseen tulleet: Tutkimus nuoruudesta, kansallisuudesta ja kansalaisuudesta. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Honkatukia, Päivi & Suurpää Leena (2007) Nuorten miesten monikulttuurinen elämäntilanne ja rikollisuus. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Sisäasiainministeriö <http://www.intermin.fi/intermin/home.nsf/pages/BA6950DF3-1596C26C225770D0028CDE2> Luettu 22.3.2011.
- Song, Miri (2003) Choosing Ethnic Identity. Cambridge: Polity Press.

Taru Ollikainen

KOULUKIUSAAMINEN JA RASISMI

Koulukiusaamista esiintyy (lähes) kaikissa kouluissa, ja sen kohteeksi voi joutua monien muiden tekijöiden lisäksi myös enemmistöstä poikkeavan etnisen taustan, kielen, uskonnon, ihonvärin tai ”kulttuurin” perusteella. Etnisiin vähemmistöihin kuuluviin lapsiin ja nuoriin kohdistuvan kiusaamisen tavat ja kokemukset ovat osin samankaltaisia kuin kiusatuiksi tulleilla yleisestikin: nimittelyä, tönimistä ja ryhmästä ulossulkemista. Käsittelen tässä kirjoituksessa aluksi erilaisia koulukiusaamisen muotoja, minkä jälkeen lähestyn kiusaamista koulun virallisen ja epävirallisen tason näkökulmista ja pohdin niiden kytkeytymistä rasistiseen kiusaamiseen ja syrjintään.

Koulukiusaamisen moninaiset muodot

Kiusaamista on perinteisesti jaoteltu sanalliseen (tai henkiseen), fyysiseen ja sosiaaliseen kiusaamiseen. Sanalliseksi (henkiseksi) kiusaamiseksi voi laskea nimittelyn ja juoruilun lisäksi kuiskailun, tuijottelun tai loukkaavat ilmeet ja eleet. Fyysinen kiusaaminen sisältää fyysisen väkivallan muodot: potkimisen, lyömisen ja tönimisen sekä esimerkiksi tavaroiden varastamisen, rikkomisen ja piilottamisen. Sosiaalinen kiusaaminen on hankalammin tunnistettavaa, vaikkakin vähintään yhtä yleistä kuin edellä mainitut kiusaamisen tavat. Siihen kuuluvat kaikenlainen yksin jättäminen, ryhmästä ulossulkeminen ja toisten käännättäminen kiusaamisen kohdetta vastaan. Rasistinen kiusaaminen voi olla muodoltaan mitä tahansa näistä, ja sen erottaa muusta kiusaamisesta sen perustelu tai sen kohdistuminen johonkuhun hänen etnisen tai kulttuurisen taustansa vuoksi.

Lukuisten kouluampumistapausten kyseenalaisesta ansiosta koulukiusaamiseen ja -väkivaltaan on viimeinkin havahduttu ja siihen on alettu suhtautua vakavana, suomalaisen koulujärjestelmän rakenteellisena ilmiönä. Samalla on alettu käydä keskusteluja siitä, että kaikkiin koulukiusaamisen ulottuvuuksiin tulisi suhtautua kouluväkivallan muotoina. Fyysiseksi väkivallaksi laskettava kiusaaminen on harvinaisempaa kuin sanallinen tai sosiaalinen kiusaaminen, mutta esimerkiksi Sari Manninen (2010) toteaa kouluväkivallan voivan olla hyvin hienovaraista ja normalisoituneiden käytän-

töjen taakse piiloutunutta. Terminä ”kiusaaminen” voi luoda mielikuvan ei-niin-vakavasta, oppilaiden keskinäiseen vuorovaikutukseen ikään kuin luonnostaan kuuluvasta kiusoittelevasta tai naljailemisesta. Tästä mielikuvasta on kuitenkin syytä luopua.

Rasistinen kiusaaminen koulun virallisella tasolla

Tässä kirjoituksessa koulun virallisella tasolla tarkoitetaan koulutyötä ohjaavia julkilausuttuja strategioita, linjauksia ja hankkeita. Kiusaaminen on tunnustettu ja tunnustettu Suomessa ongelmaksi virallisen koulun tasolla, ja 2000-luvulla on kehitetty laajalti käytössä olevia kiusaamisen vähentämiseen tähtääviä toimenpideohjelmia. Esimerkiksi opetusministeriön rahoittama kiusaamisenvastainen KiVa Koulu -ohjelma on tällä hetkellä käytössä noin 90 prosentissa ja Raha-automaattiyhdistyksen rahoittama koulusovittelun Verso-hanke vajaassa 10 prosentissa suomalaisista peruskouluista. Ohjelmat ovat luonteeltaan valistavia ja kiusaamisen seurauksia selvitteleviä, ja niistä on raportoitu olleen ja olevan merkittävää hyötyä kiusaamista-pausten vähentämisessä. Hankkeiden ja ohjelmien avulla ei kuitenkaan täysin päästä pureutumaan rasistisen tai muun kiusaamisen syihin, joiden juuret ovat syvällä koulujärjestelmän rakenteissa.

Virallisissa strategioissa linjauksissa kiusaaminen jää suhteellisen vähälle huomiolle. Esimerkiksi *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa* (2004) kiusaamisen ehkäiseminen, havaitseminen ja hoitaminen mainitaan yhden kerran oppilashuollon tehtävien kohdalla. Oppiainekohtaisissa kuvauksissa kiusaamisen ja väkivallan tunnistaminen ovat oppimistavoitteissa ympäristö- ja luonnontiedossa sekä terveystiedossa. Rasismia ei mainita opetussuunnitelmassa lainkaan. Suvaitsevaisuus, jota usein pidetään rasismien vastapoolina, on sen sijaan sisäänkirjoitettuna perusopetuksen arvopohjaan - tosin se tuodaan esiin jonkinlaisena erityishaasteena ja lisäksi jollekin omaksi määritellylle ”suomalaiselle kulttuurille”:

Opetuksen perustana on suomalainen kulttuuri, joka on kehittynyt vuorovaikutuksessa alkuperäisen, pohjoismaisen ja eurooppalaisen kulttuurin kanssa. Opetuksessa on otettava huomioon kansalliset ja paikalliset erityispiirteet sekä kansalliskielet, kaksi kansankirkkoa, saamelaiset alkuperäiskansana ja kansalliset vähemmistöt. Opetuksessa otetaan huomioon suomalaisen kulttuurin monipuolistuminen myös eri kulttuureista tulevien maahanmuuttajien myötä. Opetuksen avulla tuetaan oppilaan oman kulttuuri-identiteetin rakentumista sekä hänen osallisuuttaan suomalaisessa yhteiskunnassa ja globalistuvassa maailmassa. Sen avulla edistetään myös suvaitsevaisuutta ja kulttuurien välistä ymmärtämystä.

Oppilaat ovat usein tietoisia virallisen koulun tavoitteista ja ihanteista, mutta epävirallisen koulun erontekoihin perustuvat järjestykset ja ihanteet ovat koulun arjessa

vahvempia ja tuottavat kiusaamista. Opettajien puuttuminen kiusaamiseen – myös rasistiseen kiusaamiseen – voi olla vaikeaa, koska erityisesti sosiaalisen kiusaamisen tavat ovat usein hienovaraisia ja niitä pyritään tietoisesti peittelemään opettajilta. Esimerkiksi Anne-Mari Souto (2011) on havainnut, että opettajat eivät välttämättä havaitse tai osaa suhtautua ja puuttua koulussa esiintyvään rasistiseen kiusaamiseen. Opettajat saattavat myös turtua pitkään jatkuneeseen kiusaamiseen, vähätellä tai kieltää sen esiintymisen ja toiminnallaan jopa ylläpitää sitä.

Rasistinen kiusaaminen koulun epävirallisella tasolla

Koulun epävirallinen toimintataso syntyy ja elää arjessa, koulutyöhön osallistuvien ihmisten suhteissa ja kohtaamisissa. Epävirallisen tason rakenteissa ja toimintakulttuureissa esiintyy oppilaiden keskinäisiin erontekoihin perustuvia järjestelmiä, joita voi kuvata esimerkiksi kaverisuosion käsitteellä. Virallinen koulujärjestelmä perustuu hierarkioihin ja oppilaiden arviointiin, ja epävirallisen oppilaskulttuurin rakenne noudattaa tietyiltä osin samankaltaisia periaatteita: toiset ovat pidettyjä ja menestyvät sosiaalisesti, ja toiset joutuvat jonkinlaiseen kollektiiviseen epäsuosiin. Suosituimmuuteen perustuva vertaisarviointi aiheuttaa sosiaalista kiusaamista, kuten kaveripiireistä ulossulkemista, huomiotta jättämistä ja esimerkiksi kieltäytymistä istua jonkun vieressä tai tehdä ryhmätöitä yhdessä. Suosion perusteella tapahtuvaa hierarkkista luokittelua ”niihin, joiden kanssa halutaan olla” ja ”niihin, joiden kanssa ei haluta olla” esiintyy myös kouluissa ja luokissa, joissa ei ole esimerkiksi maahanmuuttajataustaisia oppilaita. Monikulttuurisissa kouluyhteisöissä rasistisen kiusaamisen etnisyyteen ja kulttuuriin kiinnittyvät perustelut voivat kuitenkin kietoutua oppilaskulttuurin muihin luokitteluperusteisiin, kuten oikeanlaiseen tyyliin ja kaverisuhteisiin ”oikeiden” henkilöiden kanssa, sekä tuoda näihin perusteisiin lisää syrjintää aiheuttavia elementtejä ja juurtua näin osaksi oppilaskulttuurin rakennetta.

Sosiaaliset rakenteet asettavat kehykset, jotka rajoittavat tai edistävät ihmisten toimintaa erilaisissa instituutioissa. Sosiologisissa teorioissa katsotaan, että sosiaalisesti muodostuneet ja opitut luokitukset esittävät luonnollisina erilaiset eriarvoistavat rakenteet, ja tällöin meiltä jää helposti huomaamatta se vallan epätasapaino, josta ne kumpuavat ja jota ne ylläpitävät (Bourdieu & Wacquant 1995). Tämä luokitusten kehä kuvaa osuvasti myös epävirallisen koulun rakennetta (oppilaiden väliset hierarkiat) ja toimintaa (sosiaalinen kiusaaminen). Oppilaiden välisiin hierarkkisiin erontekoihin kytkeytynyt kiusaaminen voi olla hankalasti tunnistettavaa ja siihen on vaikeaa puuttua, mikäli epävirallisen koulun rakennetta ja siinä toimivia oppilaiden keskinäisiä valtasuhteita ei tunnisteta niiden ”itsestäänselvytyden” vuoksi. Itsestään selvinä pidetyt rakenteet ja hierarkiat siirtyvät kuitenkin toimintaan ja vahvistavat edelleen epävirallisen koulun erontekoihin perustuvaa rakennetta – esimerkiksi koulukiusaamisen muodossa.

Virallisen koulun hierarkkisuu­ta perustellaan esimerkiksi yksilöllistetyillä älyk­yyden ja taitojen eroavaisuuksilla (Bourdieu & Passeron 1990). Samankaltaisia erotteluja, hierarkkisuu­ta ja yksilöllistämistä esiintyy myös koulujärjestelmän epä­virallisella tasolla, ja sosiaalinen kiusaaminen on yksi esimerkki tästä. Rasistisessa kiusaamisessa on­gelma ja huomio kiinnitetään usein syrjinnän kohteen yksilöllistet­tyihin ja erilaisuuteen liitettäviin piirteisiin. Ylipäänsä sosiaalista kiusaamista, esi­merkiksi ryhmästä ulossulkemista, perustellaan usein kiusaamisen kohteena olevan yksilön ominaisuuksilla. Kiusaamisen sosiaaliset, kulttuuriset ja rakenteelliset ulot­tuvuudet voivat häipyä, jos tarkastelussa keskitytään siihen, onko syrjinnän kohde läski, ulkomaalainen vai jotenkin outo tai ällöttävä, ja onko se perusteltu syy asemoi­da hänet suosiohierarkiassa ”niihin, joiden kanssa ei halua olla”.

Haaste heitetty – ota koppi!

Sosiaalinen kiusaaminen on joskus hankalasti tunnistettavaa paitsi sen mah­dollisen hienovaraisuuden, myös siihen liittyvien ”itsestäänselvyyksien” vuoksi. Kaverisuosiota ja siihen liittyviä erontekoja tutkiessani olen törmännyt usein to­teamukseen ”ainahan koulussa on ollut kiusaamista” tai kysymykseen ”tarvitseeko sitä nyt olla kaikkien kaveri?” Rasimitutkijoita haastetaan jatkuvasti samankaltaisil­la erontekojä luonnollistamaan pyrkivillä väitteillä ja kysymyksillä. Tällä kirjoituksel­la haluan kuitenkin heittää pallon eteenpäin ja haastaa lukijaa katsomaan koulukiu­saamista rakenteellisena on­gelmana. Kaikkien kaverina oleminen on tavoittelemisen arvoista, mutta niin on myös sen pohtiminen, miten suhtautua erontekoihin ja niitä tuottaviin järjestelmiin siellä, missä niitä ei tarvita.

Lähteet

- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude (1990) *Reproduction in education, society and culture*. London: SAGE Publications.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Lois J. D. (1995) *Refleksiiviseen sosiologiaan*. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta. Helsinki: Gummerus.
- Manninen, Sari (2010) ”Iso, vahva, rohkee – kaikenlaista”. *Maskuliinisuudet, poikien valtahierarkiat ja väkivalta koulussa*. Oulu: Acta Universitatis Ouluensis 112.
- POP 2004. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2004)* Helsinki: Opetushallitus.
- Souto, Anne-Mari (2011) *Arkipäivän rasismi koulussa*. Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.

Anne-Mari Souto

RASISMISTA JA PELOSTA KOULUSSA

Ams: Mitä sie mietit, miltä Osmanista on tuntunut tulla tähän kouluun?

Sabine: Sitä on varmasti ainakin alussa pelottanut ihan hirveesti, kun on yksin, mut kun sen pitäs tajuta, et jos sitä joku kiusaa, niin täällä kaikki ulkomaalaiset on kaikkien puolella, mut kun se sen tietäs, niin kyllä se varmasti uskaltas täällä enemmänkin liikkuu, täällä koulussa, ei sitä nää välitunneilla, missään! Minnuu säälistää se niin hirveesti, kun se niin pelkää, sen pittää näyttää niille, että se ei pelkää niitä! Yhtään! Sen ei pidä olla semmonen ujo, mut ei pidä olla semmonen koviskaan, että niiku mä en pelkää ja tulkaa tänne vaan niin mä hakkaan teidät, on ihan normaalisti niin, et näyttelee et ei pelkää.

Pelko on monella tavalla läsnä koulun monikulttuurisessa arjessa ja oppilaiden ryhmäsuhteissa ja vaatii siksi tulla huomioiduksi ja käsitellyksi. Myös rasismi ymmärretään usein ikään kuin ihmisille luonteenomaiseksi peloksi erilaisuutta kohtaan. Kysyn tässä kirjoituksessa, mistä ja kenen peloista monikulttuuristuvan koulun yhteydessä puhutaan ja mistä vaietaan. Kirjoitus perustuu väitöskirjaani (Souto 2011), jossa tarkastelin arkipäivän rasismia koulussa, ja useimmat esittämäni näkemykset pohjautuvat tutkimukseni koulussa tekemiini havaintoihin.

Tavoitteenani on kyseenalaistaa pelon yksinkertaistaminen erilaisuuden kohtaamisen peloksi. Tarkastellessani kriittisesti puhetapaa kulttuurisen erilaisuuden tai muukalaisen synnyttämästä pelosta en väitä, etteikö kulttuurisesti erilaisen kohtaaminen voisi olla jännittävää, jollekin jopa pelottavaa. Huolimatta siitä, että monikulttuurinen kanssakäyminen on lisääntynyt, ihmiset tuntevat usein olonsa turvallisimmaksi ollessaan tekemisissä kulttuurisesti läheisiksi kokemiensa henkilöiden kanssa. Välimatkan luomisessa ja arkuudessa ottaa kontaktia on kuitenkin kyse muustakin kuin kulttuurisen erilaisuuden synnyttämästä pelosta – vaikka siihen ja sen ”yleismaailmalliseen luonteeseen” näyttää olevan julkisesti hyväksyttyä vedota.

Pelko, pelottelu ja ”tavallisesta suomalaisuudesta” kiinnipitäminen

Pelko ei ole mikään vähäpätöinen asia. Se on vahva voima ja tunne, joka vaikuttaa niin yksilöiden hyvinvointiin, liikkumiseen kuin siihenkin, miten he kohtelevat ja kohtaavat toisiaan. Koulussa pelko ja pelon ilmapiiri vähentävät merkittävästi myös oppilaiden kouluviihtyvyyttä. Se haittaa niin oppilaiden oppimista kuin turvallisen ja yhteisöllisen oppimisympäristön rakentamista.

Vaikka pelko konkretisoituu henkilökohtaisina kokemuksina ja reaktioina, se ei ole vain sisäinen tai yksityinen tunne. Pelko liittyy sosiaalisiin suhteisiin ja on olennaisessa asemassa sosiaalisten rajojen muodostumisessa: sisä- ja ulkopuolisten määrittelyssä. Pelon kohde määritellään Toiseksi, vaaralliseksi ja likaiseksi – olennaisesti erilaiseksi kuin me itse. Näin pelko saa myös toistamaan stereotyyppisiä, ja juuri näissä mielikuvissa ja -kuvituksissa piilee sen voima. (Koskela 2009.)

Rasismin ja muukalaisvihan tuottamisessa pelolla ja pelottelulla on olennainen asema. Monet ulkomaalaisiin ja maahanmuuttajiin kohdistetuista stereotyyppioista sisältävät pelkoa ja turvattomuutta ruokkivia uhkakuvia. Myös koulussa näillä mielikuvilla tehdään eroa meidän ja muiden, joukkoon kuuluvien ja kuulumattomien välille. Erilaisuuden uhkaavuudella ja pelottavuudella puolustetaan myös ”tavallisen suomalaisuuden” kulttuurista asemaa ja vedotaan ”maassa maan tapoihin”. Toisin sanoen ja hieman kärjistäen: kieltäydytään kulttuurisesta muutoksesta ja suomalaisuuden avaamisesta myös toisenlaisille tavoille ja ihmisille.

Nuorten tapa vedota erilaisuuden pelottavuuteen arjen kohtaamisissa muistuttaa siitä, että pelkopuhe ei ole koskaan viatonta ja seurauksetonta. Pelko on tehokas väline kääntää kulttuurinen ero erilaisiksi miellettyjä vastaan. Siksi onkin tärkeää huomioida, miten monikulttuurisia kohtaamisia käsitellään kouluissa ja millä sanoin näitä ilmiöitä pyritään ottamaan haltuun. Koulussa ajatusta kulttuurisen erilaisuuden jännittävydestä ei juuri koskaan kyseenalaisteta – pikemmin siitä on muodostunut mantra, jota toistetaan ristiriitatilanteissa sen enempiä sitä pohtimatta. Tilannetta ei helpota, että koulussa maahanmuuton ja monikulttuurisuuden kysymyksiä käsitellään muutenkin yleensä eroa korostaen. Esimerkiksi monet monikulttuurisuustapahtumat (esim. kansainväliset ruokaviikot tai ”pakolaispolut”) kääntyvät osittain hyvää tarkoitustaan vastaan korostaen erilaisten erilaisuutta, eksoottisuutta tai avuttomuutta, jolloin ne myös vahvistavat suomalaisessa kulttuurissa vallitsevia stereotyyppisiä käsityksiä ”erilaisista”. Erilaisuutta ja jännitteisyyttä ruokkivien puheiden ongelma on, että ne tekevät erilaisuudesta vieläkin oudompaa ja vaikeammin kohdattavaa. Samalla ne estävät näkemästä yksilöitä ja kulttuureita yhdistäviä piirteitä.

Pelko ei kohdistu kaikkiin erilaisiin ja muukalaisiin samanlaisena. Uhkaa ja pelkoa lietsovia mielikuvia kohdistetaan toistuvasti ja julkisesti etenkin pakolaisia, venäläisiä ja ulkomaalaisia poikia kohtaan. Pelko on kulttuurisesti ja rodullisesti hierarkisoitunutta ja sukupuolittunutta, vaikka tästä pelon valikoivasta kohdentami-

sesta vaietaan usein. Pelko on myös historiallista. Venäläistaustaisen tytön kysymys ”Mitä ihmettä miulla on tekemistä sen sodan kanssa?” kiteyttää, kuinka pelko ei ala pelon kohteeksi asetetusta, vaan pelko on pikemminkin menneisyyden kertomusten henkiin heräämistä, kuten Sara Ahmed (2003) on todennut.

Pelko ja pelottelu ovat tehokkaita vallankäytön välineitä. Koulun nuorten kulttuurissa pelon herättäminen on vahva voimakeino, jolla voi kamppailla koulutilan hallinnasta. Esimerkiksi joensuulaisessa yläkoulussa rasisteiksi itseään kutsuvat yhdeksäsluokkalaiset tytöt ja pojat pyrkivät (onnistuneestikin) rasisisilla herjoillaan, solvauksillaan, symboleillaan sekä tuimilla katseillaan ja tönimisillään pitämään hiljaisina niin maahanmuuttajataustaiset nuoret kuin nekin suomalaisnuoret, jotka ajattelivat toisin ja jotka olisivat tahtoneet ottaa kontaktia maahanmuuttajanuoriin. Pelottelu on yksi yhteisön tapa kontrolloida jäseniään pysymään ruodussa. Monikulttuurisuutta puolustavien hiphopparipoikien sivareiksi nimittely ja heidän miehisyytensä kyseenalaistaminen, samoin kuin maahanmuuttajapoikien kanssa seurustelevien suomalaistytöjen huorittelu ja seksuaalisuuden häpäisy (jota tapahtuu myös heidän kotonaan) osoittavat, kuinka rasismi vaikuttaa myös suomalaisnuorten arkeen, sosiaalisten suhteiden muodostamiseen ja poikana/tyttönä olemiseen. Näiden toisin toimivien nuorten uhkailu tekee näkyväksi, kuinka pelottelemalla puolustetaan ”tavallista suomalaisuutta”. Tähän viittaa myös se, että passiivinen suvaitsevaisuus (pidättäytyminen aktiivisesta vuorovaikutuksesta maahanmuuttajien kanssa) näyttää olevan varsin yleistä suomalaisnuorten keskuudessa. Aloitteellisuus ja suomalaisuuden rajojen avaaminen näyttävät siis vaativan epätavallista rohkeutta ja erottautumiseen kuuluvan riskin ottamista.

Pelolla ulossuljetut

Rasismien seurauksena koulu on paikkana erilainen niille, jotka joutuvat karttamaan tiettyjä paikkoja ja tilanteita turvallisuutensa takia, kuin niille, joiden ei tarvitse tehdä sitä. Maahanmuuttajanuorten koulussa liikkumista voivat varjostaa kokemus ja epäily siitä, että aina jostain saattaa saada osakseen solvaavia sanoja, halveksivia katseita, ivallista naurua ja fyysisen välimatkan ylläpitoa. Kokemus ja tietoisuus tiettyjen paikkojen turvattomuudesta saavat monet maahanmuuttajanuoret paitsi välttelemään näitä paikkoja, myös liikkumaan enimmäkseen toistensa seurassa ja eristäytymään fyysisesti: istumaan vierekkäin tunneilla ja viettämään välitunteja toistensa seurassa. Tällöin myös esimerkiksi omalla äidinkielellä puhuminen on riskittömintä.

Rasismien seurauksena myös nuorten sosiaaliset suhteet ja verkostot avautuvat rajattuina ja ennalta asetettuina. Ulkomaalaisiksi määritellyt eivät tule aina nähdäköksi potentiaalisina kavereina, joiden kanssa voisi olla yhteneviä kiinnostuksen kohteita, vaan usein jo lähtökohtaisesti ei-toivottuina ja epäilyttävinä koulukavereina. Tämä epäilyttävyys asettaa maahanmuuttajanuorille alituista todistamisen taakkaa

heidän omasta kunnollisuudestaan ja luottavuudestaan. ”Tarvii vaan todistaa se, että venäläiset ei oo niin pahoja, niistä [suomalaisten mielestä, Ams] on kyllä hyviä ihmisiä ne, jotka ovat suomalaisen olosia”, kuten eräs maahanmuuttajanuori totesi asian. Nämä vaateet ja alituinen todistelemisen taakka tekevät monen maahanmuuttajanuoren mielestä suomalaisesta arjesta raskaan, turhauttavan ja henkilökohtaisesti loukkaavan. Ne myös ruokkivat varauksellisuutta ja yleistä epäluuloa suomalaisia kohtaan heidän keskuudessaan.

Maahanmuuttajanuorten kokemuksissa rakentuva ”pelon koulumaantie” osoittaa, että maahanmuuttajatausta on yksi niistä rakenteellisista tekijöistä, jotka lisäävät riskiä joutua ulossulkemisen ja väkivallan kohteeksi ja jotka asettavat oppilaita koulun arjessa eriarvoisiin asemiin. Monikulttuurisia kohtaamisia käsittelevää keskustelua on kuitenkin leimannut enemmän kulttuuriseen erilaisuuteen kohdistuva pelko kuin maahanmuuttajaoppilaiden kokema pelko. Tämä ei alenna maahanmuuttajaoppilaiden kynnystä ottaa aihetta puheeksi, vaan pikemminkin se lisää aiheesta vaikenemista – asettaahan erilaisuuden pelko heidät ”erilaiset” pelon syiksi ja aiheuttajiksi.

Useat tutkimukset omani ohella ovat todenneet, että syrjinnän ja rasismien kokemuksista puhuminen on lapsille ja nuorille vaikeaa. Niistä vaietaan niin kouluissa kuin kotonakin, ja lapset ja nuoret jäävät usein yksin pelottavien ja ulossulkevien kokemustensa kanssa. Toisten erilaisten muodostama ryhmä (”ulkomaalaiset on kaikkien puolella”, ks. artikkelin aloittava haastatteluote) on usein ainoa yhteisö, jossa maahanmuuttajanuoret pystyvät jakamaan kokemuksiaan rasismista. Näissä ryhmissä saatetaan myös jakaa käsitys siitä, että ympäristössä, jossa heitä ei kuunnella, ainoastaan väkivalta ja kovilla takaisin antaminen ovat ne keinot, joilla voi puolustaa itseään ja pyrkiä olemaan rauhassa. Ruotsissa rasismia tutkinut Aleksandra Ålund (1997) on todennut, että ulkomaalaisvastaisen ilmapiirin kritisointi sekä oman erilaisuuden ylpeä esiintuominen ja puolustaminen näyttävät vaativan koulussa muskeleita ja pelottavan maineen ylläpitoa, äänettömän ja passiivisen ulkomaalaisen hahmon rikkomista.

Pelon kierre ruokkii itseään, kun väkivaltaan vastataan väkivallalla. Liian usein nuorten neuvottelut yhteiselämän pelisäännöistä kääntyvät väkivallan läpäisemäksi kamppailuksi kulttuurisesta tunnustamisesta ja oikeudesta koulun julkiseen tilaan. Etenkin poikien kohdalla arkipäivän rasismi, väkivalta ja siihen vastaaminen näyttävät olevan osa keskinäisten etnisten hierarkioiden rakentamista ja kamppailua näissä hierarkioissa. Tässä vastarinnassa monet maahanmuuttajapojat, etenkin venäläistaustaiset, voivat kääntää heihin kohdistetut käsitykset pelottavuudesta hyväkseen: he saattavat esimerkiksi suomalaisnuorten kuullen vitsailla siitä, että ”mafianjätkät soittaa, heillä on aseet ja ne tappaa kaikki”. Käytännössä tämä maahanmuuttajanuorten koviskäyttäytyminen kääntyy vahvistamaan suomalaisten keskuudessa ylläpidettyjä käsityksiä ulkomaalaisten aggressiivisuudesta ja uhkaavuudesta. Tämä kertoo vastarinnan vaikeudesta ja siitä, kuinka rasismien uhrien olisi kyettävä rasismia vastustaessaan sekä osoittamaan rasismien tuottama eriarvoisuus että haastamaan

rasismin takana olevia erontekoja. Tässä yhteydessä on olennaista mainita, että moni maahanmuuttajapojista kokee koviksen roolin ottamisen pakon sanelemaksi tilanteessa, jossa muita mahdollisuuksia ei ole – etenkin kasvonsa säilyttävänä poikana yläkoulun nuorten kulttuurissa.

Kuinka katkaista pelon kierre?

Pelko lukitsee arjen monikulttuurisissa kohtaamisissa kanssakäymisen ja yhteisyyden mahdollisuuksia. Pelolla piirrettyjä rajoja ei ole helppo ylittää, vaan pikemminkin pelko ylläpitää etäisyyttä. Pelon kyljessä kasvaa välinpitämättömyys, ja vastuun välttely on yksi pelon kulttuurin toimintatavoista. Toisen ihmisen tulkitseminen potentiaalisesti vaaralliseksi kiihdyttää välittämisen vaatiman kommunikaation, kuten Hille Koskela (2009) on todennut. Samalla kun yhteisöt ja alueet (esimerkiksi nuorten ryhmien omat tilat koulujen välitunneilla ja ruokailuissa) erkanevat, vieraan ja erilaisen kohtaaminen vähenee. Tällöin pelko ja ennakkoluulot lisääntyvät kuin itsestään, puolin ja toisin. Tilanteen kärjistyessä nuorten keskinäinen pelottelu estää puuttumisen. On ymmärrettävää, että muut oppilaat pelkäävät mennä väliin ja apuun. Huolestuttavaa kuitenkin on, että suomalaisten koulujen nuorten kulttuureissa näyttää valitsevan ”hiljaisuuden koodi”, jonka nimissä oppilaat pikemminkin vaikevat kuin ottavat puheeksi syrjintä- ja kiusaamistilanteita opettajien edessä. ”On ihan normaalisti niin et näyttelee et ei pelkää”, kuten artikkelin alussa siteeraamani Sabine asian muotoili. Tämä asettaa haasteita kouluille myös arkipäivän rasismiin tarttumisessa ja puuttumisessa.

Merkitsevää on myös, miten kouluissa ymmärretään ja määritetään rasismi: mitä siis pidetään rasismina ja puuttumisen arvoisena. Ongelmallista on, että rasismi nähdään liian usein ja kyseenalaistamattomasti ihmisten vierasta ja erilaista kohtaan tuntemana myötäsytntyisenä pelkona, pysyvänä ja yleisinhimillisenä piirteenä. Tämä käsittelemistapa ei tunnista pelon kulttuurista, rodullistettua ja sukupuolitettua logiikkaa eikä anna nuorille välineitä purkaa muukalaispelon takana olevia historiallisia Toisen näkemisen ja kohtaamisen tapoja. Näin pelko käännetään usein Toisen syyksi, koska pelko ”väärymmärretään” (ilmaus Ahmed 2003) Toisen läheisyyden aiheuttamaksi. Selitystavan vaarana on, että se kääntyy oikeuttamaan rasismiin puuttumattomuutta.

Rasismi ihmiselle luonteenomaisena pelkona on arkisena selitystapana typistynyt itsestäänselvyydeksi ja latteudeksi, jossa ei ole sitä analyysivoimaa, jota pelko vahvana tunteena ja ilmaisuna vaatii osakseen. Pelko kulkee usein käsikkäin vihan kanssa; onhan viha pelon tärkein moottori (Koskela 2009). Kohtasin paljon vihaa kiertäessäni tutkijana kouluja ja Suomen kymmenen suurimman kaupungin nuorisotaloja (ks. Honkasalo, Souto & Suurpää 2007). Monille suomalaisnuorille pilottitakin päälle laittaminen tai leijonakorun kaulaan ripustaminen ovat keinoja pitää maahanmuuttajataustaiset nuoret ja kulttuurisesti erilaiset ja pelottavat tavat etäällä

itsestä. En kuitenkaan löytänyt kouluista tai nuorisotaloilta työmuotoja, joilla vihaa ja pelkoa olisi käsitelty nuorten kanssa. Suvaitsevaisuuskasvatuksen suuri paradoksi Suomessa on, että rasismia lähestytään niin koulu- kuin nuorisotyössäkin useimmiten maahanmuuttajien kautta tarjoamalla heille erilaisia aktiviteetteja tai pyrkimällä lisäämään heidän vuorovaikutustaan suomalaisten kanssa esimerkiksi järjestämällä erilaisia monikulttuurisia tapahtumia, suvaitsevaisuuspäiviä ja yhteistoiminnallisia aktiviteetteja. Näiden leimallisesti monikulttuuristen toimintamuotojen keskeinen ongelma on, että ne eivät vedä puoleensa negatiivisesti monikulttuurisuuteen asennoituvia nuoria eivätkä siten tavoita yhtä keskeistä antirasistisen nuorisotoiminnan kohderyhmää. Toiseksi, Suomessa monikulttuurisuuskasvatus on leimallisesti tietovoittoista ja kulttuuritietoutta painottavaa. Kysymys kuuluukin: Onko tässä tietopainotteisuudessa riittävästi tilaa, paikkoja ja hetkiä käsitellä tunteita – vieläpä sellaisia, joissa myös nuoret miehenalut saavat ilman paineita ilmaista tuntevansa pelkoa ja käsitellä sitä?

Myös itse rasismien käsittely näyttää pelottavan kouluja. ”Meidän koulussa ei ole rasismia” tai ”meidän koulussa ei ole kuin muutama pikkusukini tai mikä lie” ovat esimerkkejä tavoista, joilla rasismi asetetaan joko muiden koulujen tai vain pienen eristetyn ja marginalisoidun joukon ongelmaksi. Jos rasismia kieltäydytään tarkastelemasta sekä rakenteellisen että arkisen tason moniulotteisena yhteisöllisenä ilmiönä, ongelman käsittely ja jälkipuinti jäävät nuorten keskinäiseksi kamppailuksi. Arkipäivän rasismiin tarttuminen edellyttää herkkyyttä ja vastuuta tunnistaa vakiintuneita tapoja tehdä ja arvottaa eroja yksilöiden ja ryhmien välillä, niin oppilaiden ryhmäsuhteissa kuin koko kouluyhteisössä. Tarkka paneutuminen antaa välineitä tunnistaa, mikä on tavallista ja hyväksyttyä minkin koulun nuorten kulttuurissa ja mikä taas pelotteluin ja uhkauksin marginaaliin asetettua. Avoimen ja turvallisen kouluilmapiirin rakentamisen näkökulmasta kiusaajan ja kiusatun puhuttelu rehtorin kansliassa jättää kiusaamisen käsittelyn kouluyhteisössä puolitiehen.

Pelon kierteen katkaisussa ja arjen rasismien tunnistamisessa on tärkeää, että koulussa luodaan jatkuvasti tilanteita, jotka mahdollistavat vähemmistöjen äänen kuulumisen. Käytännössä tämä merkitsee muun muassa sitä, että rasismien määrittelyssä huomioidaan uhrien kokemukset ja ennen kaikkea sitä, ettei rasismien läsnäoloa lähtökohtaisesti kiistetä. ”Onko meidän koulussa rasismia?” on avoin ja dialoginen keskustelunaloitus. Maahanmuuttajanuorten jengiytymisestä on oltu jo myös Suomessa huolissaan, mutta tärkeä huolenaihe on, kuullaanko esimerkiksi kasvatustalouden ammattilaisten keskuudessa näiden nuorten viesti rasismista ja suomalaisuuden ahtaudesta – vai käännetäänkö maahanmuuttajanuorten ryhmäytyminen ja vastarinta kulttuurisen erillaisuuden ja sopeutumattomuuden merkeiksi. Tällaiseksi joukosta syrjään vetäytymiseksi tämä vastarinta uhkaa muodostua, jos nuorten viestiä ulkopuolelle asettamisesta ja pelon ”koulumaantiestä” ei osata kuulla, tunnistaa ja analysoida.

Teksti on lyhennelmä Kasvatus-lehdessä ilmestyvästä artikkelista.

Lähteet

- Ahmed, Sara (2003) Pelon politiikka. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) Erilaisuus. Tampere: Vastapaino, 189–211.
- Honkasalo, Veronika, Souto, Anne-Mari & Suurpää, Leena (2007) Mikä tekee nuorisotyöstä monikulttuurisen? Kokemuksia, käytänteitä ja haasteita 10 suurimmassa kunnassa. Verkkojulkaisusarja. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.
- Koskela, Hille (2009) Pelkokierre. Pelon politiikka, turvamarkkinat ja kamppailu kaupunkitilasta. Helsinki: Gaudeamus.
- Souto, Anne-Mari (2011) Arkipäivän rasismi koulussa. Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.

"EI RASISMIA MEIDÄN KOULUUN"

"Rasismista pitää puhua rasismina. Hiljainen suvaitsevaisuus ei riitä", Pelastakaa lapset -järjestön asiantuntija Heli Markkula vaatii. Opettajan puuttumattomuus vaikkapa rassistiseen vitsiin antaa epäsuoran viestin hyväksymisestä. Yksittäisen opettajan ja myös oppilaan on helpompi puuttua asiaan, jos menettelytavoista on sovittu koko työyhteisön kesken. Tällaiseen toimintaan tähtää Belgiassa vuonna 1988 koululaisten ja nuorisotyöntekijöiden kehittämä liike *Schule ohne Rasismus – Schule mit Courage* (<http://www.schule-ohne-rassismus.org/>). Se toimii aktiivisesti Belgiassa, Hollannissa, Itävallassa, Espanjassa ja Saksassa. Tällä hetkellä Saksassa *Ei rasismia meidän kouluun* -tunnuksen on hankkinut yli 11 000 koulua, joissa on yhteensä 750 000 oppilasta.

Aktiivista toimintaa rasismia vastaan

Ei rasismia meidän kouluun -liike edellyttää koulun koko työyhteisöltä aktiivista sitoutumista kaikenlaisen syrjinnän – erityisesti rasismien – vastaiseen toimintaan. Rasismien vastustamisen lisäksi koulussa ei tule sallia syrjintää, joka perustuu uskontoon, sosiaalisen syntyperään, sukupuoleen, vammaisuuteen, poliittiseen maailmankatsomukseen tai seksuaaliseen suuntautumiseen.

Liikkeen periaatteissa korostetaan, että syrjintää ja rassistista käyttäytymistä esiintyy nyky-yhteiskunnassa kaikkien ihmisten keskuudessa, samantekevää mistä he tulevat ja millainen heidän ulkonäkönsä on. Samalla tähdennetään, että sekä saksalaisten että turkkilais- tai arabitaustaisten nuorten antisemitismiin ja homofobiaan tulee suhtautua samanlaisella vakavuudella.

Jokainen koulu voi toimintansa avulla anoa itselleen *Ei rasismia meidän kouluun* -tunnuksen. Kyseisen maininnan saaminen edellyttää, että vähintään 70 prosenttia kaikista ihmisistä, jotka koulussa opettavat ja oppivat sekä työskentelevät muuten (koululaiset, opettajat ja muu henkilökunta), sitoutuvat nimikirjoituksellaan toimimaan koulussa aktiivisesti rasismien ja syrjinnän kaikkia muotoja vastaan, puuttumaan konflikteihin ja koulukiusaamiseen sekä toteuttamaan säännöllisesti antirasis-

tisia projekteja. Näin opettajat ja oppilaat sitoutuvat pitkäkestoisiin projekteihin ja aktiviteetteihin erityisesti rasismia vastaan.

Koulun saama arvonimi ei ole palkinto jo hyvin tehdystä työstä, vaan se on ennen kaikkea itselle asetettu velvoite nykyisyyttä ja tulevaisuutta varten. Tavoitteena on, että koulun henkilökunta ja oppilaat ottavat aktiivisesti vastuuta koulun ilmapiiristä ja omasta ympäristöstään.

Ei rasismia meidän kouluun -liike voisi olla yksi konkreettinen tapa aktiiviseksi kansalaiseksi kasvattamiseen myös suomalaisissa kouluissa. Tämä on välttämätöntä, koska monet tutkimukset viestittävät oppilaiden negatiivista rasistista asennoitumista, kielteistä suhtautumista monikulttuurisuuteen ja välinpitämättömyyttä suhteessa demokratiakasvatukseen.

IEA:n *Civics – Nuori kansalainen* -tutkimus (2001), johon osallistui edustava joukko peruskoulun päättövaiheessa olevia nuoria kaikkiaan 28 eri maasta, oli tuloksiltaan Suomen osalta hälyttävä, vaikka suomalaisnuoret osoittautuivatkin tietäviksi ja taitaviksi kansainvälisessä vertailussa. Suomalaiset koululaiset kuuluivat yhteiskunnallisilta tiedoiltaan ja taidoiltaan maailman valioihin, mutta heidän yhteiskunnallinen aktiivisuutensa oli kuitenkin ennätyskellisen alhainen. Erityisen hälyttävä oli tutkimuksen loppuyhteenvedossa todettu päätelmä: ”suomalaiset pojat suhtautuvat maahanmuuttajien oikeuksiin penseästi”.

Ei hiljaiselle hyväksynnälle

Ei rasismia meidän kouluun -liike vaatii loppua sivustakatsojan roolille ja hiljaiselle hyväksynnälle. Se edellyttää, että koulussa sanotaan: ”Nyt riittää!” Liikkeen sivuilla kehoitetaan hakemaan yhteistyökumppaneita ja verkostoitumaan rasisminvastaisessa toiminnassa ja perustamaan koululaisaloitteita. ”On osoitettava selvästi, että emme hyväksy väkivaltaa ja syrjintää.”

Kuuluisa saksalainen laulaja ja muusikko Konstantin Wecker perusteli tukeansa *Ei rasismia meidän kouluun* -liikkeelle seuraavasti: ”Rasismien ruttoa vastaan voidaan toimia tehokkaasti vain kun kyseessä ovat lapset ja nuoret. Useimmiten se on aikuisten kohdalla liian myöhäistä. Mutta lapsille voimme vielä opettaa, että maailma ilman vihaa ja väkivaltaa on mahdollinen.”

Julkisuudessa puheet rasismia vastaan ja monikulttuurisuuden puolesta ovat joutuneet systemaattisen häirinnän ja pelottelukampanjan kohteiksi. Talvella 2013 Jyväskylässä tapahtuneen puukotustapauksen jälkeen ei ole enää mahdollista suhtautua nykyiseen niin sanottuun maahanmuuttokriittiseen ilmapiiriin välinpitämättömästi. Aktiivinen toiminta rasismia vastaan ei merkitse yksittäiselle koululle tai paikkakunnalle annettavaa rasismileimaa, vaan ennen kaikkea se on tärkeää ennaltaehkäisevää työtä yhteisön ja yhteiskunnan hyvinvoinnin puolesta.

Eveliina Heino ja Antti Kivijärvi

VOIMAANNUTTAVA RASISMINVASTAISUUS NUORISOTYÖSSÄ

Rasismi on ikävä ilmiö – jopa niin ikävä, että vaikeneminen koko asiasta näyttää joidenkin mielestä parhaalta vaihtoehdolta sen käsittelyyn. Vaikeneminen ei kuitenkaan ole kaukana kiistämisestä. Tammikuussa 2013 kirjailija Umayya Abu-Hanna kirjoitti Helsingin Sanomissa lastensa kokemasta rasismista Suomessa. Osassa vastineista korostettiin Abu-Hannan velvollisuutta olla kiitollinen suomalaisen yhteiskunnan tarjoamista koulutus- ja työmahdollisuuksista sekä todettiin epäsuorasti, ettei hänen olisi suotavaa nostaa esille ikäviä asioita. ”Tuskinpa rasismia on edes ollut tai ainakin kyse on ollut väärinkäsityksestä”, eräs kirjoittaja totesi vastineessaan. Keskustelu jatkui siten, että Abu-Hanna ja hänen tuekseen asettuneet ihmiset kirjoittivat rasismista, sen kiistämisestä ja ajoittaisesta piiloisuudesta. ”Rasismi voi olla verhoiltu vaikkapa ulkomaalaistaustaisten ikuisella kiitollisuudenvelalla”, jotkut keskustelijat totesivat.

Kuvitellaan tilanne, jossa maahanmuuttajataustainen nuori asettuu nuorisotalolle Abu-Hannan saappaisiin. Tilanne ei välttämättä synnytä monipuolista keskustelua, kuten Abu-Hannan kokemukset tekivät. Jos maahanmuuttajataustainen nuori kertoo joutuneensa kokemaan rasismia, mutta häntä ei oteta vakavasti, tilanne johtaa todennäköisesti turhautumisen ja voimattomuuden tunteisiin, eikä keskustelu asiasta etene.

Näyttääkin siltä, että maahanmuuttajataustaiset nuoret käsittelevät rasismien kokemuksiaan joko yksin tai muiden maahanmuuttajataustaisten nuorten muodostamissa kaveripiireissä. Lisäksi nuorten rasismikokemukset jäävät usein tunnistamatta kasvatusinstituutioissa toimivien parissa. Nuorisotyössä on siten tarpeen kehittää maahanmuuttajataustaisia nuoria voimauttavia rasisminvastaisia käytäntöjä, joihin keskitymme tässä kirjoituksessa. Maahanmuuttajataustaisilla nuorilla tarkoitamme Suomessa asuvia noin 12–20-vuotiaita nuoria, jotka ovat itse tai joiden vanhemmista vähintään toinen on muuttanut ulkomailta Suomeen. Aineistona olemme hyödyn-

täneet nuorisotyöntekijöiden haastatteluja ja maahanmuuttajataustaisten nuorten kuulemistilaisuuksissa tehtyjä havainnointeja, joita olemme koonneet liikkuessamme tutkijoina erilaisissa nuorisotyön tilaisuuksissa ja tapahtumissa.

Voimaannuttava ja arkinen rasisminvastaisuus

Tässä kirjoituksessa tarkoitamme rasismilla arjen rasismia: maahanmuuttajataustaisia ihmisiä luokittelevia tekoja ja puheita, jotka uusintavat vähemmistöryhmien sivullista asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Monille maahanmuuttajataustaisille nuorille arjen rasismi on etniseen taustaan kohdistuvaa nimittelyä, vitsejä ja pieniä ulossulkemisen vihjeitä. Nuorten voimaantumisen kannalta on olennaista, että rasismia ilmiönä ja sen synnyttämiä yksilöllisiä kokemuksia voidaan käsitellä enemmistöyhteiskunnan kentillä muutenkin kuin konfliktien ja vaikenemisten kautta.

Voimaantumisen näkökulmasta olennaista on huomata, että arjen rasismi perustuu sekä valtasuhteisiin että toistoon. Enemmistön vähemmistöihin kohdistamaa rasismia voidaan pitää merkityksellisenä juuri sen valtasuhteita ylläpitävän luonteen vuoksi. Osa Suomessa asuvista ihmisistä elää jatkuvaan kiitollisuudenvelkaan asetettuina, koska heidän ei lähtökohtaisesti katsota kuuluvan tänne eivätkä he ole ansainneet hyvinvointiaan omilla tai sukunsa nimenomaan Suomen puolesta tekemillä uhrauksilla. Viesti kuuluu: "Voitte toki olla täällä, kunhan teette sen nöyrästi."

Arjen rasismi perustuu kyseenalaistamattomiin oletuksiin ja käytäntöihin, joita toistetaan usein myös hyvää tahtoen. Monissa tilanteissa maahanmuuttajataustaisista nuorista puhutaan yhtenä, yhtenäisenä ryhmänä. Toisaalta tapana on kuvata nuoret kansallisuuksien jakamaksi ja kankeasti muuttuvaksi mosaiikkimaiseksi ryhmämuodostelmaksi. Kun luokittelut toistuvat, niillä voi olla rasistisia seurauksia. Ne voivat johtaa siihen, että maahanmuuttajanuoret nähdään vain kulttuurisina tai etnisinä olentoina eikä monia muitakin "taustaominaisuuksia" (esim. sukupuoli, luokka, alue, seksuaalisuus) omaavina kyvykkäinä yksilöinä.

Arjen rasismi on omiaan estämään maahanmuuttajataustaisten nuorten voimaantumista. Ensinnäkin arjen rasismi vähentää kohteidensa itsemäärittelyn mahdollisuuksia. Nuorten itsemäärittelyt eivät välttämättä osu yksiin muiden tekemien (kansallisuuteen tai ulkonäköön perustuviin) luokittelujen kanssa. Toisekseen arkipäivän rasismi heikentää maahanmuuttajataustaisten nuorten elämänhallintaa ja kykyä kontrolloida lähiympäristönsä tapahtumia. Ennalta-arvaamattomat ja toistuvat rasismien kokemukset kiinnittyvät yksilön pysyviin ominaisuuksiin, kuten esimerkiksi ihonväriin. Kolmanneksi ympäröivän yhteiskunnan vallitsevat näkemykset vaikuttavat yksilön minäkuvan muodostumiseen. Rasistiset määritykset voivat siten muodostua osiksi maahanmuuttajataustaisten nuorten näkemyksiä itsestään ja heidän edustamistaan ryhmistä.

Voimaannuttavassa rasisminvastaisuudessa on kyse arjen rasismia ylläpitävien toistuvien käytäntöjen käsittelystä ja purkamisesta nuorten lähiyhteisöissä tai laa-

jemmin yhteiskunnassa. Voimaannuttavan rasisminvastaisuuden pyrkimyksenä on lisätä maahanmuuttajataustaisten nuorten itsemäärittelyn mahdollisuuksia ja elämänhallintaa sekä rakentaa olosuhteita, joissa vähemmistöidentiteetit määrittyvät myönteisiksi voimavaroiksi.

Nuorisotyö ja rasismia ennaltaehkäisevät käytännöt

Nuorten vapaa-ajalle sijoittuvan nuorisotyön tehtävä on tukea nuorten yhteiskunnallista kiinnittymistä ohjauksen ja ryhmätoiminnan keinoin. Usein tuki tarjotaan nuorten vertaisryhmätoimintojen muodossa (esim. nuorisotalot, nuorisovaltuustot, leirit, työpajat ja kohdennettu ryhmätoiminta). Nuorisotyö perustuu Nuorisolakiin (2006/72), jonka mukaan yksi nuorisotyön keskeinen tavoite on nuorten kasvattaminen elämään monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Rasisminvastaisuuden voi katsoa olevan olennainen osa monikulttuurista kasvatusta.

Rasismia *ennaltaehkäisevässä* (nuoriso)työssä on pitkälti kyse sellaisten vapaa-ajan tilojen ja vertaisryhmien rakentamisesta, joissa aihepiiristä voidaan keskustella avoimesti ja vastavuoroisesti. Rasismien ennaltaehkäisy voi tapahtua suorien tai epäsuorien käytäntöjen avulla. Suorat käytännöt viittaavat konkreettiseen toimintaan ja menetelmiin, kun taas epäsuorat käytännöt tarkoittavat uudenlaisten näkökulmien omaksumista nuorisotyöhön.

Suorat käytännöt

Mä oon sitä mieltä, et must se on hyvä [...] Et asioista puhutaan oikeilla nimillä. [...] Et mun mielestä se on hyvä, et se kissa nostetaan pöydälle, koska jos ei sitä tehdä, niin sit se voi niinku jatkuu. Et se on hirveen vaikeet sanoo työkaverille, et toi on rasismia. (Nuorisotyöntekijöiden ryhmähaastattelu)

Kenttähavaintomme osoittavat, että maahanmuuttajataustaisten nuorten mielestä rasismi on ilmiö, josta tulisi keskustella avoimesti. Edellä siteerattu nuorisotyöntekijän puhe viittaa kuitenkin siihen, että rasismien puheeksi ottaminen on usein hyvin vaikeaa. Kenties tämän vuoksi monelle nuorelle jopa varta vasten järjestetyt rasismista puhumisen tilaisuudet (esimerkiksi paneelikeskustelut) ovat osoittautuneet voimaannuttaviksi kokemuksiksi: ”Kerrankin näistä asioista saa puhua.” Osa nuorista keskustelijoista on intoutunut alkujännitysten jälkeen niin paljon, että he ovat halunneet päästä uudestaan jakamaan kokemuksiaan osallistumalla vastaaviin tilaisuuksiin.

Erityisesti maahanmuuttajataustaisille nuorille järjestettyjen keskustelutilaisuuksien vahvuutena on suorien voimaantumiskokemusten lisäksi se, että niissä rasismia määritellään ensisijassa maahanmuuttajataustaisten nuorten omista nä-

kökulmista. Nuorten kuunteleminen voi taata kokemuksen siitä, että heidän näkemysensä ovat merkityksellisiä. On kuitenkin hyvä huomata, että kaikki rasismia kokeneet tai ylipäättään maahanmuuttajataustaiset nuoret eivät ole halukkaita asettumaan valokeilaan ja kertomaan avoimesti näkemyksistään. Siksi maahanmuuttajataustaisten nuorten näkemyksiä rasismista ja rasismikokemuksia on hyvä kuulla myös muiden menetelmien, kuten esimerkiksi arkisten tiedustelujen ja nimettömien kyselyjen, avulla.

Olipa menetelmä mikä hyvänsä, olennaista on, että rasismista keskusteleminen ei jää mukavammalta tuntuvien teemojen (esim. suvaitsevaisuus tai kulttuurienvälinen vuoropuhelu) jalkoihin. Anne-Mari Souto (2011) onkin kysynyt: Miten rasismia kokeneet nuoret voivat puhua kokemuksistaan, jos opettajat (tai muut kasvattajat) systemaattisesti vähättelevät tai jopa kieltävät koko ilmiön olemassaolon? Rasismista puhuminen ja sen ilmenemisen mahdollisuuden tunnustaminen edesauttavat myös ilmiön vastavuoroista käsittelyä. Tällöin kantaväestön edustajat eivät voi toimia neutraaleina sivustaseuraajina, vaan myös heihin kohdistuu toiveita oman kannan esiintuomisesta.

Epäsuorat käytännöt

Mut se oli vaikuttava, kun tää ammatti-instituutti järjesti mejän kans yhteistyössä. Et maahanmuuttajanuoret, jotka opiskeli ammatti-instituutissa. [...] Et miten he näkee niinku Suomen. [...] Ja se oli tosi vaikuttava. Mulla on jääny niinku monet asiat mieleen. Nuoret kerto ja niit haastateltiin. Et niitten koulutuksesta ja niitten kielen oppimisest ja. Mä oon niinku monis työryhmis, näis mikä liittyy maahanmuuttajiin, niin käyttäny niitten nuorten mielipiteit, kun siit sai niinku tosi paljon irti. (Nuorisotyöntekijöiden ryhmähaastattelu)

Arjen rasismin määritelmä pitää sisällään olettamuksen, että osa rasisisesta toiminnasta jää valtaväestöltä piiloon. Tästä johtuen voimaannuttava rasisminvastainen toiminta edellyttää nuorten kanssa toimivilta työntekijöiltä vähemmistökokemusten kuulemista tavalla, joka saattaa vaatia uusia tapoja nähdä oma työ ja sen haasteet. Joidenkin nuorisotyöntekijöiden mukaan maahanmuuttajataustaiset nuoret saattavat syyttää heitä rasismista, vaikka työntekijät itse pitävät toimintaa kaikille tasapuolisena. Kun nuorisotyöntekijät ovat ottaneet syytökset todesta ja pohtineet yhdessä nuorten kanssa niiden taustalla olevia tekijöitä, nuoret ovat reagoineet aloitteisiin positiivisesti. Keskustelut ovat johtaneet molemminpuolisen ymmärryksen ja luottamuksen lisääntymiseen sekä konfliktihakuisen vuorovaikutuksen lakkaamiseen.

Vastavuoroiset keskustelut maahanmuuttajataustaisten nuorten ja heidän vanhempiansa kanssa voivat vahvistaa näkemystä nuorisotyöstä varsin paikallisena toimintamuotona, jolla on omat kansalliset juurensa ja toimintatapansa. Monien

maahanmuuttajataustaisten nuorten mielestä nuorisotyö pitää sisällään kyseenalaistamattomia käytäntöjä, joilla saattaa olla rasistisia seurauksia. Näitä käytäntöjä ovat esimerkiksi maahanmuuttajataustaisten nuorten kulttuuristaminen, yksikielinen tiedottaminen, tiukat ikäraajat (jolloin esimerkiksi jonkun sisarukset saattavat rajautua toiminnan ulkopuolelle) sekä maskuliinisten ja ”suomalaisten” toimintojen suosiminen (esimerkiksi pelikonsolien jääkiekkopelit ja huoneet rock-bändeille). Kulttuuristamisella tarkoitamme tässä sitä, että maahanmuuttajataustaisten nuorten yksilöllisiä ominaisuuksia ei huomioida vaan heidät nähdään pääasiassa ”kansallis-kulttuurisina olentoina”. Nuorisotyön perinteiset menetelmät muodostavat kantaväestön poikien ryhmiä, joissa rasismien käsittely ei todennäköisesti muodostu maahanmuuttajataustaisia nuoria voimaannuttavaksi. Tämäntapaisten käytäntöjen haastaminen on ollut monen nuorisotoimen kehittämistyön kohteena. Esimerkkejä uudenlaisista toiminnoista ovat ylisukupolvinen toiminta, räppihuoneet, nuorisotalojen hiljaiset huoneet, pelivalikoimien monipuolistaminen, tytöille suunnatut toiminnot ja maahanmuuttajataustaisten nuorten osallistaminen. Palvelujen saavutettavuutta on pyritty lisäämään esimerkiksi tiedottamalla toiminnasta uusilla kielillä ja erilaisia kanavia käyttäen.

Korjaavat käytännöt

Ennaltaehkäisevät käytännöt eivät välttämättä merkitse rasismien poistumista nuorisokasvatuksen arjesta ja nuorten kokemusmaailmasta. Tästä syystä on tärkeää pohdita myös *korjaavia* rasisminvastaisia käytäntöjä, jotka jaottelemme myös *suoriin* ja *epäsuoriin* käytäntöihin.

Suorat käytännöt

Yleisöstä heitetty kysymys kuuluu, miten aikuinen voi puuttua rasismiin? Ensimmäisessä vastauksessa todetaan, että asia pitäisi ottaa heti tosissaan eikä ”odottaa ensi viikkoon”. Näin esimerkiksi nuorisotyöntekijöitä kannustetaan ottamaan nuoret saman tien rakentavaan keskusteluun ja osoittamaan, että asia on merkityksellinen. (Kenttämuistiinpanot, nuorten paneelikeskustelu)

Aineistomme osoittaa, että maahanmuuttajataustaiset nuoret haluavat nuorisotyöntekijöiden puuttuvan rasismiin välittömästi sen tullessa esille. Nuoret eivät kuitenkaan aina kykene antamaan konkreettisia ohjeita siitä, miten puuttuminen tulisi tehdä. Puuttumisen tulisi olla ainakin säännönmukaista. Säännönmukaisuus takaa nuorille, että tukea on tarvittaessa saatavilla, mikä rakentaa luottamusta nuorten ja nuorisotyöntekijöiden välille. Lisäksi ongelmiin puuttuminen niiden varhaisessa vaiheessa näyttää vähentävän puuttumisen tarvetta jatkossa.

Voimaannuttava rasisminvastaisuus rakentuu nuorisotyöntekijöiden ja maahanmuuttajataustaisten nuorten väliselle vastavuoroisuudelle. Tärkeällä sijalla on rasismikokemusten ottaminen vakavasti välttämällä niiden kiistämistä tai väheksymistä. Nuoret näyttävät odottavan emotionaalista tukea asian käsittelyssä sekä tunnetta siitä, että aikuinen pitää heidän kokemustaan merkityksellisenä. Nuorten kokemusten väheksyminen voi tapahtua esimerkiksi niin, että tapauksen käsittelyssä keskitytään vain rasistisesti käyttäytyvän henkilön motiiveihin. Teon taustalla olevat yksilöpsykologiset motiivit ovat harvoin rasismien kohteelle yhtä merkityksellisiä kuin sen loukkaavat ja ulossulkevat seuraukset.

Epäsuorat käytännöt

Nuorten mukaan vain harvat aikuiset puuttuvat rasistisiin konflikteihin. Aikuisien puuttumiseen suhtaudutaan ristiriitaisesti: sen pelätään asettavan uhrin entistä erityisempään asemaan mutta toisaalta puuttumista pidetään yhtä lailla tärkeänä. Olennaisinta nuorten mukaan tuntuu olevan tapa, miten puututaan. Parasta tapaa kysyttäessä nuoret hiljenevät kuitenkin hetkeksi. Lopulta yksi nuorista toteaa, että puhutteluun ei pitäisi ottaa vain konfliktin yksittäisiä osapuolia, vaan ongelma olisi hyvä käydä läpi koko ryhmän kesken (nuorisotalo esimerkkinä). (Kenttämuistiinpanot, nuorten paneelikeskustelu)

Arjen rasismien voima perustuu ympäröivän yhteisön sille tarjoamaan (usein hiljaiseen) hyväksyntään. Pelkästään yksilötason käytännöt eivät siten välttämättä edesauta nuorten voimaantumista, vaan ne voivat jopa edistää uhrin marginalisointia tuomalla tämän parrasvaloihin ja alleviivaamalla entisestään hänen vähemmistöasemaansa. Tästä syystä korjaavien rasisminvastaisten käytäntöjen ensisijaisiksi kohteiksi tulisi valikoida nuorten vertaisyhteisöt, ei ainoastaan konfliktin yksittäiset osapuolet.

Voimaantumisen mahdollistavissa ryhmäkeskusteluissa puuttuminen kohdistuu rasistisiin tekoihin tai ilmauksiin, ei yksittäisiin henkilöihin. Keskeisenä nuorisotyön tavoitteena on luoda vertaisryhmä, jonka jäsenet tarttuvat rasismiin itse. Tämä on myös nuorten toive. Nuorisotyöntekijältä edellytetään herkkyyttä kuunnella nuorten näkemyksiä ja kykyä vastata niihin tietoa ja huumoria hyödyntäen. Huumorin avulla on helppo purkaa esimerkiksi maahanmuuttajiin liittyviä ennakkoluuloja ja pohtia yhdessä asioita: ”Uskotko tosiaan, että jokainen turvapaikanhakija saa valtiolta Mer-sun ja luksusasunnon?” Tämänkaltainen yhteinen ihmettely on johtanut rasististen ajatusmallien kyseenalaistamiseen ja antanut maahanmuuttajataustaisille nuorille aiempaa enemmän tilaa keskusteluun osallistumiseksi.

Voimaannuttavat rasisminvastaiset olosuhteet nuorisotyössä

Ennaltaehkäisevillä ja korjaavilla rasisminvastaisilla käytännöillä on mahdollista luoda maahanmuuttajataustaisia nuoria voimaannuttavia olosuhteita rasismiin käsittelemiseksi ja siihen puuttumiseksi. Suorilla käytännöillä olemme viitanneet taktiikoihin, jotka kuvaavat konkreettisia toimia usein akuuteissa tilanteissa. Epäsuorat käytännöt puolestaan kuvaavat pidemmälle tähtääviä strategioita, joiden avulla rakennetaan vastavuoroista tietoa ja työmenetelmiä. Tämä jaottelu toimii lähinnä analyttisenä työkaluna tuoden esille rasisminvastaisuuden ja voimaantumista mahdollistavien olosuhteiden yhteyksiä. Alla olevaan taulukkoon on koottu yhteenveto pohtimistamme taktiikoista ja strategioista.

	Suorat käytännöt	Epäsuorat käytännöt
<i>Ennaltaehkäisevät käytännöt</i>	<ul style="list-style-type: none">- Avoin keskustelu rasismista ja sen ilmenemisen mahdollisuuden tunnustaminen- Rasismiin kokemuksista puhumisen mahdollisuuksien tarjoaminen	<ul style="list-style-type: none">- Etnisten ryhmien välisen ja ylisukupolvisen dialogin edistäminen- Oman toiminnan kulttuurisen neutraalisuuden ja historiattomuuden kyseenalaistaminen
<i>Korjaavat käytännöt</i>	<ul style="list-style-type: none">- Välitön ja systemaattinen puuttuminen- Emotionaalinen tuki ja yksilön kokemusten tunnustaminen	<ul style="list-style-type: none">- Rasismiin käsittely ja siihen puuttuminen ryhmätasolla- Positiiviset puuttumisen tavat (tiedon ja huumorin hyödyntäminen)

Voimaannuttava rasisminvastaisuus edellyttää nuorisokasvattajilta kykyä rakentaa olosuhteita, joissa arkisen rasismien eriarvoistavia käytäntöjä on mahdollista purkaa. Näiden olosuhteiden rakentaminen on ensiarvoisen tärkeää, mikäli halutaan välttää etnisten ja kulttuuristen rajanvetojen kärjistymistä. Rasismien vastavuoroiselle ja rakentavalle käsittelylle on syytä etsiä tilaa laajasti, ei ainoastaan vähemmistöjen yhteisöistä.

Kirjoitus pohjautuu tutkimukseen, joka raportoidaan kokonaisuudessaan toisaalla (ks. Kivijärvi & Heino, tulossa 2013).

Lähteet

- Kivijärvi, Antti & Heino, Eveliina (tulossa 2013) Ethnic Minority Youth and Youth Work in Finland: Everyday anti-racism engendering empowering conditions. Teoksessa Maritta Törrönen, Olga Borodkina, Valentina Samoylova & Eveliina Heino (toim.) Empowering Social work, research and practice. Helsinki: Helsinki University Press.
- Nuorisolaki 2006/72.
- Souto, Anne-Mari (2011) Arkipäivän rasismi koulussa. Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.

Liisa Nykänen ja Sini Perho

HUOMIOITA KUNNIOITTAVAN PUHEKULTTUURIN RAKENTAMISESTA NUORISOTALOILLA: RASISMINVASTAISUUS NUORISOTYÖN PERUSJUTTUNA

Tapasimme toisemme lumisena joulukuun iltapäivänä Torpparinmäen nuorisotalolla ja keskustelimme havainnoistamme nuorisotaloilla tehtävästä rasisminvastaisesta työstä Helsingissä ja Joensuussa. Meitä molempia puhutti erityisesti kunnioittavan puhekulttuurin rakentaminen, jota pidämme yhtenä rasisminvastaisuuden lähtökohtana.

Olemme toimineet nuorisotyöntekijöinä, tutkijoina ja vapaaehtoisina aikuisina kävijäkunniltaan erilaisilla nuorisotaloilla. Tuntemillamme joensuulaisilla ja helsinkiläisillä nuorisotaloilla on aika ajoin vallinnut kielteinen ja epäkunnioittava keskinäinen puhekulttuuri. Nuorisotaloilla käyvät nuoret ovat käyttäneet toisistaan – ja muistakin ihmisistä ja ihmisryhmistä – halventavaa puhetapaa. He ovat kutsuneet toisiaan nimitellen ja loukkaavilla sanoilla. Yhtä on ärsyttänyt jonkun nuoren olemus tai ulkonäkö, toista jonkun käyttäytyminen. Esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen nimiä on käytetty nimittelysanoina, ja loukkaaminen on liittynyt myös solvattavien etniseen taustaan. Aika ajoin puhe on ollut myös rasistista. Negatiivista puhekulttuuria on vahvistettu ilmeillä ja eleillä. Lisäksi esimerkiksi vaatteissa on käytetty rasistisia symboleita. Tämä kaikki on tuottanut nuorisotaloille vuorovaikutustodellisuutta, jossa jokainen nuori ei ole voinut olla arvostettu omana itsenään. Itsensä ilmaisullakin on kuitenkin rajansa: hyvässä vuorovaikutusilmapiirissä kukin voi olla oma itsensä, kunhan se ei loukkaa muiden vastaavaa oikeutta.

Koko työyhteisö puhekulttuuria muuttamaan

Nuorten puhekulttuurin muuttamisessa lähtökohtana on, että siihen osallistuvat kaikki nuorisotalolla toimivat – niin nuoret, työntekijät kuin mahdolliset muutkin aikuiset. Työyhteisön on syytä keskustella yhdessä siitä, millaista talon puhekulttuuri on ja miten sitä haluttaisiin muuttaa. Tämän jälkeen on helpompi sopia pelisäännöistä, joilla epäkunnioittavaa puhekulttuuria lähdetään murtamaan ja muuttamaan: Kuinka puututaan ja mitä puuttumisesta seuraa? Yhteiset linjaukset siitä, millaisia seuraamuksia loukkaavilla puheilla ja teoilla on, ovat tärkeitä. Aikuisten yhteinen linja näkyy myös nuorille yhtenäisenä: vain yksi nuorille tärkeistä aikuisista ei puutu halventavaan käytökseen, vaan kaikki aikuiset puuttuvat yhtenäisellä tavalla. (Ks. myös Perho 2010; Kanninen & Markkula 2011.) Johdonmukaisuus luo turvallista ilmapiiriä, jossa nuoren on myös itse helpompi kertoa loukatuksi tulemisen kokemuksestaan. Tämä taas on avain rasismia kokeneen nuoren tukemiseen (ks. Souto 2011).

Konkreettisesti asiassa voidaan edetä niin, että nuorisotalon työyhteisö sopii, että jokaiseen toista kunnioittamattomaan ilmaisuun puututaan – ja myös pitää sopimuksesta tiukasti kiinni, vaikka se tuntuisikin joskus raskaalta. Esimerkkinä työyhteisön yhteisestä suunnitelmallisesta etenemisestä aiempaa kunnioittavamman puhekulttuurin rakentamisessa kuvaamme Torpparinmäen nuorisotalon toimintaa syksyllä 2012. Kun huoli epäkunnioittavasta puhekulttuurista oli herännyt, nuorisotalon työyhteisö sopi, kuinka asia käsitellään nuorten kanssa. Ensin työntekijät puhuivat kahden kesken epäkunnioittavia ilmaisuja esittäneiden kanssa. Työntekijät puhuivat myös niiden nuorten kanssa, joihin loukkaava puhe oli kohdistunut. Työntekijät kertoivat samalla, että asiaa tullaan käsittelemään nuorisotalolla käyvien kanssa laajemminkin. Tämän jälkeen työyhteisö otti asian esille nuorisotalon yhteisessä foorumissa, talokokouksessa, kaikkien siihen osallistuvien nuorten kanssa. Työntekijät kertoivat talokokouksessa nuorille huolensa kielteisestä puhekulttuurista ja totesivat, että kaikkiin loukkaaviin puheisiin ja tekoihin puututaan järjestelmällisesti. Nuorille kerrottiin myös seuraamuksista: esimerkiksi 10 minuutin jäähystä nuorisotalon ulkopuolella ja asian käsittelystä työntekijän kanssa keskustelemalla. Talokokouksen jälkeen työntekijät huolehtivat siitä, että myös niille nuorille, jotka eivät olleet mukana talokokouksessa, kerrottiin samat asiat, kun heitä tavattiin nuorisotalolla. Näin työyhteisö varmisti, että koko nuorisotalon nuorten yhteisö tiesi, miten nuorisotalolla käyttäydytään muita kunnioittaen. Myös asiaan palaaminen oli ja on jatkossa helpompaa, kun siitä oli keskusteltu yhdessä.

Miten puhutaan toiselle?

Nuorten rasistiseen puheeseen puuttuminen vain kieltämällä ei useinkaan toimi. ”Noin ei saa sanoa” vaatii usein perusteluja – esimerkiksi sen kertomisen, kuinka puhe loukkaa ja miltä se voi tuntua henkilöstä, jolle se osoitetaan.

Puheeseen puuttuminen voi tuottaa myös vastareaktioita: nuori voi esimerkiksi kertoa, että hänen kertomansa juttu oli ”vain vitsi” tai ”läppä” eikä hän tarkoittanut sitä ”pahalla”. (Ks. myös Perho 2010; Kanninen & Markkula 2011.) Tällaisessa tilanteessa nuorelle on kerrottava, että tästä huolimatta puhe tuottaa nuorisotalolle ilmapiiriä, jossa esimerkiksi uusi nuorisotalon kävijä ei tunne itseään tervetulleeksi.

Nuoria ei ole tarkoitus aivopestä ajattelemaan ja puhumaan toisin, mutta heidän käyttämäänsä puhetapaa ja sen takana olevia ajatuksia voi kyseenalaistaa. Niille voi myös pyytää perusteluja ja nuorten kanssa voi pohtia, mistä ajatukset ovat syntyneet ja mitä niiden taustalla on. Kun nuorelta kysytään, mitä hän tarkoittaa sanoessaan mitä sanoo ja tehdessään mitä tekee, hän pysähtyy asian äärelle aikuisen kanssa. Tällaisesta pysähtymisestä hän saa ehkä rakennusaineita maailmankuvaansa. (Ks. myös Perho 2010.) Puheeksi ottamisen kulttuurista tulee pikkuhiljaa arkista: se ei tunnu rasittavalta, kun keskustelut tulevat tavaksi ja ehkä syventyvätkin.

Nuorten vastuunottoa

Systemaattinen ja jatkuva puuttuminen epäkunnioittavaan puhekuulttuuriin on kantanut hedelmää: pikkuhiljaa nuoret ovat esimerkiksi itse kertoneet ohjaajille, kun kuulevat epäkunnioittavaa puhetta tuntemillamme nuorisotaloilla. Nuoret ovat jopa puuttuneet toistensa puheeseen ja kyseenalaistaneet sitä. He ovat perustelleet sen loukkaavuutta ja voineet kysyä, kuinka loukattu nuori kokee nimitelyn.

Kunnioittavan puhekuulttuurin rakentaminen nuorisotalolla on tärkeä perusta rasisminvastaiselle työlle. Voidaan myös todeta, että tämä on yksi nuorisotyön perusasia – ja kovin tärkeä perusasia sen suhteen, että jokainen nuori kokisi itsensä ja muut tärkeiksi ja kunnioitetuiksi nuorisotalolla.

Lähteet

- Kanninen, Satu & Markkula, Heli (2011) R-sana. Kirja rasismista ja siihen puuttumisesta. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry.
- Perho, Sini (2010) Rasistisuus nuorten yhteisöissä. Tutkimus vuosituhaten vaihteen Joensuusta. Julkaisuja 103. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.
- Souto, Anne-Mari (2011) Arkipäivän rasismi koulussa. Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.

Kuva: Aapo Väänänen

HYYSÄÄMISTÄ VAI SOLIDARISUUTTA?

Kuva: Barun Khanal

Rasisminvastaisen toiminnan historia on Suomessa melko lyhyt, vaikka syrjintää onkin vastustettu kautta vuosikymmenien. Syrjinnän vastustaminen ja ehkäiseminen ovat olleet esimerkiksi osa keskinäiseen solidaarisuuteen ja sittemmin monikulttuurisuuteen ja suvaitsevaisuuteen tähtäävää kansalaistoimintaa, samoin kuin osa romanien ja saamelaisten oikeuksiin keskittyviä liikkeitä. Näissä yhteyksissä ei ole kuitenkaan usein käytetty sanaa rasismi. Myös termi antirasismi on uusi, lähinnä tutkijoiden lanseeraama käsite. Suomen rajojen ulkopuolella antirasismi on sen sijaan vakiintunut niin terminä kuin toimintamuotona, ja sen on nähty syventävän ymmärrystä rasisminvastaisesta toiminnasta.

Antirasismien käsite ensinnäkin haastaa kiinnittämään huomiota rasismiin eikä kiertelemään sitä positiivisilla ilmaisuilla ja ilmiöillä. Toiseksi se pakottaa pohtimaan kriittisesti monikulttuurisissa kohtaamisissa läsnä olevia rakenteellisia valtasuhteita sekä tapoja ja motiiveja, joilla rasisminvastaista työtä tehdään. Provokatiivinen otsikko ”hyysäämistä vai solidaarisuutta” herättelee kysymään, milloin hyvää tarkoittavat rasisminvastaiset toimintatavat todella kykenevät vahvistamaan rasismien uhrien mahdollisuuksia tulla kuulluiksi ja aktiivisiksi, yhdenvertaisiksi toimijoiksi. Ne kun voivat myös kääntyä tarkoitustaan vastaan, jolloin toiminta itse asiassa uusintaa pinttyneitä käsityksiä auttajista ja autettavista.

Rasismi on sisällä yhteiskunnan rakenteissa. Se sekä kierrättää vanhoja totuttuja ajatusmalleja että saa uusia muotoja, minkä vuoksi siitä on vaikea tulla tietoiseksi. Tämän luvun kirjoituksissa pohditaan tilanteita, joissa on lähtökohtaisesti haluttu vastustaa rasismia, mutta joissa rakenteisiin pesiytynyt rasismi on tunkeutunut esiin ja osoittanut muuttumattomuuteen pyrkivän luonteensa. Kirjoituksissa esitellään erilaisia toiminta-areenoita, joilla rasistisia rakenteita pyritään purkamaan.

KUN HYVÄ TAHTO EI RIITÄ - RASISMIN VASTUSTAMISEN EHDOT

Sekä aikaisempi että lähihistoria osoittavat, että valkoisten (ja kaikkien muidenkin), jotka omaksuvat rasisminvastaisen tavan elää, täytyy tehdä uhrauksia, toimia rohkeasti ja sietää epämuikavuutta, jotta muutoksia saadaan aikaan (hooks 1995, 271).

Rasisminvastaisen liikkeen juuret ovat Suomessa vielä tuoreet ja hauraat. Voisi oikeastaan väittää, että julkisessa keskustelussa käsitellään vain harvoin tapoja, joilla rasismia voitaisiin vastustaa yhteiskunnan eri tasoilla. Joillekin rasismi on puolestaan niin negatiivinen ja ruma sana, että sitä halutaan kaikin tavoin välttää. Mieluummin puhutaan jostain kauniimmasta ja positiivisemmasta, esimerkiksi suvaitsevaisuudesta.

Rasismikeskustelulle on viime vuosien aikana ollut ominaista, että se säännöllisin väliajoin pulpahtaa esille ja häviää sitten yhtä nopeasti. Tällöin keskustelussa toistuvat usein samat peruselementit: rasismien määrittely, rasismien kiistäminen ja marginalisoiminen sekä vaatimus saada puhua maahanmuutosta ja sen seurauksista kriittisesti. Äänessä ovat useimmiten valkoiset suomalaiset. Näin käy siitäkin huolimatta, että rasismi vain harvoin on osa suomalaisten kokemusmaailmaa ja että vieläkin on hyvin tavallista, että arkea voi elää jakamatta sitä monikulttuurisista taustoista tulleiden ihmisten kanssa. Etuoikeutetussa asemassa olevat valkoiset suomalaiset keskustelevat siis keskenään, mitä rasismi on ja mitä sille pitäisi tehdä.

Rasismien sisällöistä keskusteleminen on tärkeää, mutta vielä enemmän huomiota voisimme kiinnittää siihen, miten keskustelua käydään. Keskustelulle on luonteenomaista rasismien kulminoituminen jokaisen Suomessa asuvan kontolle: meidän jokaisen vastuulla on vastustaa rasismia ja meidän jokaisen on tehtävä töitä ennakkoluulojemme kanssa. Harvalla meistä on kuitenkaan halua syventää keskustelua ja pohtia, että rasismissa on kyse valta-asemista ja siitä, että toimiessaan rasistisesti suomalaisiksi itsensä mieltävät valtaavat itselleen niin sosiaalista kuin kulttuurista

tilaa. Rasismien vastustamisen ehtona on, että tunnemme miten rasismi Suomessakin tunkeutuu kaikkialle ja miten suomalaisuus on historian aikana rakennettu rasistisille elementeille. Meidän on myös oltava valmiita rikkomaan ja horjuttamaan näitä valta-asemia ja luopumaan etuoikeuksista. Ei siis riitä, että ilmaisemme halukkuutemme vastustaa rasismia – meidän on opiskeltava ja toimittava. Ennen kaikkea meidän on kuunneltava heitä, jotka ovat kokeneet rasismia ja otettava nämä kokemukset vakavasti.

Viimeaikaiselle rasismikeskustelulle on ollut luonteenomaista, että valkoinen enemmistö on määritellyt keskustelun ehdot ja sisällöt sekä päättänyt, miten rasismia pitäisi vastustaa. Tämänkaltaisessa keskustelussa rasismien vastustamisen sankareiksi muodostuvat ne yksilöt, jotka puuttuvat rasismiin kovin sanoin ja äänekkäästi, kun sitä ilmenee julkisessa tilassa. Minäkin ihailen niitä rohkeita ihmisiä, jotka puuttuvat epäoikeudenmukaisuuteen, vaikka eivät saa toimintoilleen yhteisön tukea ja kenties vaarantavat perusturvallisuutensa. Samalla ajattelen kuitenkin, että rasisminvastaisuus ei voi koostua vain spontaaneista akuutteihin tilanteisiin puuttumisista. Ihmettelen myös, miksi yhtäkkiä on käynyt niin, että rasisminvastustaja on nostanut itsensä jalustalle. Riskinä on se, että puutemme vain kaikkein väkivaltaisimpiin rasismien muotoihin. Rasismien marginalisoiminen rakentaa myös rasisminvastustajan persoonasta yksipuolisen, voimakkaan, rohkean ja maskuliinisen kuvan.

Tarvitsemme esimerkkitarinoita rohkeista ihmisistä, mutta tarvitsemme myös ajattelua, joka pohtii kriittisesti rasismien vastustamisen tapoja ja varsinkin niiden seurauksia. Monet rasismien muodot eivät ole näkyviä, sillä ne ovat piilossa rakenteissa, symboleissa ja säännöissä ilmenevissä itsestäänselvyyksissä. Monet meistä eivät edes tiedä, miltä rasismien kokeminen tuntuu. Rasismien hiljaisia muotoja on paljon vaikeampaa vastustaa kuin avointa huutelua ja rasismien räikeitä muotoja. Vielä vaikeampaa on vastustaa sellaista rasismia, joka syntyy hyvää tarkoittavien ja hyväntahtoisten toimintojen lopputuloksena. Monet hyväänkin tähtäävät toiminnot uhriuttavat ja eksotisoivat kohteensa. Entä miten puuttua rasismiin silloin, kun sitä esiintyy lähipiirissä, ystävien ja perheen keskuudessa? Miten jaksaa se puurtaja, joka tekee jatkuvaa työtä sen eteen, että rasisminvastaisuus otetaan vakavasti työyhteisöjen ja päätöksenteon strategioissa ja käytännöissä? Tällaisissa ympäristöissä rasismien vastustaja nousee harvoin julkisesti kiitellyksi sankariksi.

Rasisminvastaisuuden pitäisi olla periaate ja ohjenuora, jonka avulla elämme elämäämme. Se ei tyhjene yhteen puuttumiseen, eivätkä sen tarkoituksina voi olla puuttujan omantunnon puhdistaminen ja nopea vakuuttuminen siitä, että on toiminnut eettisesti oikein ja saanut synninpäästön. Rasismien vastustamisen perustan pitää olla jossakin muualla kuin etuoikeutetun suomalaisen omantunnon puhdistamisessa ja sankaruuden rakentamisessa.

Syylisyys (ja syyllistyminen) ja toivottomuus tekevät monelle rasismien vastustamisesta mahdotonta. Syyllisyys ratkaistaan usein kiistämällä rasismien vakavuus ja tavallisuus – tai sitten syyllisyys johtaa toivottomuuteen ja siihen, että asioille ei jakseta tehdä mitään. Yhtäältä syyllisyys on asia, jota emme pääse pakoon, mutta

toisaalta meidän pitääkin tuntea itsemme syyllisiksi ja muuttaa asioita sen voimalla. Olemme osa rasistista yhteiskuntaa, ja sen tiedostaminen on ensisijaista rasismivastustamiselle. Emme voi työntää rasismia tahoille, jotka miellämme tyhmiksi, hulluiksi, kouluttautumattomiksi, liian vanhoiksi, liian nuoriksi tai tietämättömiksi. Rasismivastustamisen ensimmäinen askel on sen myöntäminen, että elämme yhteiskunnassa, joka perustuu ajatukseen valkoisen väestön ensiluokkaisuudesta ja etuoikeutetusta asemasta ja että tätä ajatusta tarjotaan meille niin kasvatusinstituutioissa kuin kaikkialla muuallakin.

Rasismivastustajan tulee pohtia kriittisesti toimintansa motiiveja. Vastustanko rasismia siksi, että se on poliittisesti korrektaa? Siksi, että niin kuuluu tehdä? Siksi, että saan siitä paremman mielen? Vastustanko rasismia siksi, että se tekee minusta paremman ihmisen ja nostaa moraalista statustani muiden silmissä? Vastustanko rasismia siksi, että säälin sorrettuja? Ovatko myötätunto ja solidaarisuus niitä voimia, jotka motivoivat rasisminvastaista toimintaani?

Rasisminvastaisuus ei ole hyvä asia sellaisenaan ja lähtökohtaisesti. Rasisminvastaisilla toiminnoilla voidaan saada pahimmassa tapauksessa aikaan paljon vahinkoa ja esimerkiksi vaientaa rasismia kokeneet ihmiset. Siksi rasisminvastaisessa toiminnassa olisi hyvä:

- 1) ...olla sensitiivinen ja herkkä sille historialliselle ja sosiaaliselle kontekstille, jossa rasisminvastainen toiminta syntyy.
- 2) ...pohtia tarkkaan, minkälaiseen käsitykseen tasa-arvosta toiminta pohjaa. Kenen oikeuksia ollaan ajamassa ja suojelemassa ja millä ehdoilla?
- 3) ...kysyä, miten erot (rodullistetut jne.) ja niihin liittyvät valtasuhteet ovat läsnä toiminnassamme, halusimme sitä tai emme.
- 4) ...kysyä, miten herkkiä olemme rasisminvastaisen toiminnan seuraamuksille – voihan toiminta myös tahattomasti voimistaa eriarvoisuutta.
- 5) ...miettiä, olemmeko valmiita pohtimaan omaa asemaamme kriittisesti. Rasisminvastainen toiminta edellyttää etuoikeutetun aseman tiedostamista ja halua purkaa sitä. Olemme osa valtarakennetta, emme syyttömiä.

Lähteet

hooks, bell (1995) *Killing Rage. Ending Racism*. Lontoo: Penguin Books.
Mahrouse, Gada (2010) "Questioning Efforts that Seek to 'do good': Insights from Transnational Solidarity Activism and Socially Responsible Tourism". Teoksessa Sherene Razack, Malinda Smith and Sunera Thobani (toim.) *States of Race. Critical Race Feminism for the 21st Century*. Toronto: Between the lines.

Anni Rannikko ja Päivi Harinen

ARKIPÄIVÄN APARTHEIDIA

”Rotuerottelu” - afrikkalaisten ja amerikkalaisten asiako?

Yllä olevassa kuvassa joukko eteläafrikkalaisia yhdyskuntasuunnittelijoita hahmottelee ja rajaa asuinalueita erivärisille ihmisille. Kuvan nimi on ”Apartheidin arkkitehdit”, ja se on otettu yli 50 vuotta sitten. Noiden aikojen ja toimintatapojen katsotaan usein kuuluvan johonkin synkkään historian vaiheeseen – aikaan, jolloin oltiin tyhmiä ja tietämättömiä. Haluamme kuitenkin pysähtyä kysymään, voimmeko tuudittautua siihen ajatukseen, että apartheid tietoisena erilleen asettamisen politiikkana olisi kokonaan jossain muualla tapahtunutta tai ainakin taakse jäänyttä elämää. Koska kaikkien ihmisten yhdenvertainen kohtelu on rasismien vastustamisen perus-

ta, erilleen asettamisen politiikkaa ja käytäntöjä on syytä tarkastella kriittisin silmin myös rasisminvastaisen toiminnan yhteydessä.

Tämän artikkelin pontimena ovat myös kokemukset siitä, että rasismi-sanan lisäksi sen vastustamiseen liittyviin teksteihin tarjoamamme apartheid-käsite on koettu liian raskaaksi, rohkeaksi ja käyttöön sopimattomaksi. Yleensä tekstien toimitusvaiheessa sana apartheid (suom. erillisuus, erillään pitäminen) on siivottu pois ja korvattu jollain pehmeällä suomennoksella. Kokemuksemme osoittavat kuitenkin, että apartheidistakin pitää puhua, koska se ei ole vain luku historiankirjoituksessa vaan totta myös tänään. Se ei myöskään välttämättä viittaa valtiotasoiseen poliittiseen ohjelmointiin vaan tulee meitä näkyvästi lähelle monissa arkisissa tilanteissa.

Kirjoituksemme esimerkit nousevat rasisminvastaisessa toiminnassa kohtaamistamme tilanteista ja käytännöistä, joissa syrjintä, erilleen asettaminen ja erillään pitäminen ovat tulleet hyvin konkreettisin tavoin näkyviksi. Huomionarvoista on, että näin on käynyt tilanteissa, joissa on lähtökohtaisesti haluttu tuottaa ja edistää jotain aivan muuta. Kutsumme kohtaamiimme tilanteita arkipäivän apartheidiksi, joka jää usein huomaamatta, jota ei pysähdytä pohtimaan tai jonka olemassaolon tiedostaminen saattaa kestää kauankin. Toiminta- ja tarkasteluympäristömme on kansalaisyhteiskuntatasolla tehtävä vapaaehtoistyö, jota yleensä on pidetty virallisia instituutioita vapaampana ja joustavampana ympäristönä yhteiskunnallisille muutoksille – myös monikulttuurisen yhteiselon edistämiseksi. Kuitenkin myös tässä ympäristössä apartheidin arvottavat rakenteet ovat salakavalasti läsnä.

Kirjoituksessamme kiinnitämme katseet arkisiin käytäntöihin, joissa rakenteellista ja historialliset perinnöt omaavaa eriarvoisuutta eletään todeksi eristämällä ja erottamalla ihmisiä sen mukaan, mikä heidän etninen ja kulttuurinen taustansa on. Lähestymistapamme on autoetnografinen, sillä tarkastelumme painottuu kokemuksiimme *Meille saa tulla* -toiminnan parissa. Autoetnografia mahdollistaa lähestymistavan, jossa tarkastelemme henkilökohtaisia kokemuksiamme yhteydessä niiden laajempaan sosiaaliseen ja kulttuuriseen kontekstiin. Ilman rasisminvastaisen toimijan statusta emme olisi päässeet näkemään ja kokemaan alla erittelemiämme tilanteita ja tapauksia, jotka avaavat arkipäivän apartheidin toimintalogiikkaa muutamasta valitusta näkökulmasta käsin.

Apartheidin käsitteestä

Apartheid-käsite kantaa raskasta poliittista ja historiallista painolastia, ja kenties siksi sen käyttöä varotaan suomalaisessa yhteiskunnallisessa ja yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa. Käsitteen synnyttämät mielikuvat kytkeytyvät sekä Yhdysvalloissa että erityisesti Etelä-Afrikassa aikoinaan toteutettuun valtiolliseen, viralliseen erottelupolitiikkaan, jossa erivärisiä ja -taustaisia ihmisiä on pidetty erillään monin tavoin. Erilleen asettaminen on ollut näkyvää erityisesti koulutuksen, työn, perhe-elämän, asumisen ja terveydenhuollon järjestämistavoissa.

Apartheidilmiöön tarttuminen ja erityisesti oman aikamme erottelukäytäntöjen määrittely sen tarjoaman tarkastelukehyyksen läpi on hankalaa juuri sanaan liittyvän painolastin vuoksi. Näyttää siltä, että apartheid-sanaa käytetään "heitellen" milloin missäkin asiayhteydessä - esimerkiksi poleemisissa verkkokeskusteluissa - määrittelemättä sen sisältöä kuitenkaan tarkemmin. Analyyttisemmän nykykeskustelun käsitteeksi apartheidin voisi nostaa määrittelemällä sen erilleen asettamiseksi, jota viime kädessä ja usein epäsuorasti perustellaan sen kohteiden etnisellä tai kulttuurisella taustalla. Näin ymmärrettynä "uusi apartheid" ei ole "rotu"erottelua vaan kulttuuriin ja etnisyyteen liittyvää systemaattista ja rakenteellista erottelua ja erilleen asettamista. Logiikka on siis varsin samanlainen kuin rasismiin, jonka toimintalogiikassa kulttuurista on tullut "rotu", jolla perustellaan monenlaisia eriarvoistavia käytäntöjä.

Apartheidin kaltaisten vahvojen ja epämiellyttävien käsitteiden kiertäminen on yksi tapa lakaista roskat maton alle, ja siksi kysymmekin artikkelimme esimerkkien kannustamina: Voisimmeko ja uskaltaisimmeko ottaa sanan apartheid analyttiseen uusiokäyttöön herättelemään itseämme ja toisiamme huomaamaan, kuinka paljon keskuudessamme on edelleen etnisyyteen perustuvaa välimatkaa ja loitolle asettamista?

Erillään pitämisen politiikkaa pohjолassa

Ensimmäisinä kuvaamamme tapahtumat sijoittuvat itäsuomalaisen turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksen liepeille. Olemme päässeet kurkistamaan vastaanottokeskuselämään muutaman kerran osana *Meille saa tulla* -toimintaa, kun meitä haastettiin mukaan suunnittelemaan vapaa-ajan toimintaa turvapaikanhakijoille ja osallistumaan vastaanottokeskuksella järjestettyyn jalkapalloturnaukseen.

Päällimmäinen mieliimme painunut kuva vastaanottokeskuksesta on sen suunnaton ankeus, ja voimmekin suositella sellaiseen tutustumista kaikille niille, joiden mieliä kaihertavat "pakolaisten hyysääminen ja hotellielämä". Juha Suoranta (2011) on havainnoinut elämää ja käytäntöjä suomalaisessa vastaanottokeskuksessa ja kutsunut sitä "ei-enää-eikä-vielä-missään" -maaksi. Myös Suoranta maalaa vastaanottokeskuksista sekä alueellisesti että sosiaalisesti eristyneen ja yksitoikkoisen kuvan. Laura Huttunen (2002) on tarkastellut osana väitöskirjaansa turvapaikanhakijoiden kokemuksia vastaanottokeskuksista. Hänen tutkimuksessaan vastaanottokeskukset tulevat esiin paikkoina, joita määrittelevät lamaantuva toimijuus, odotus, epävarmuus, epämääräisyys ja kiinnekohdattomuus. Meidän kokemuksemme mukaan edellä esitettyyn listaan voisi vielä lisätä erilleen asettamisen ja erillään pitämisen.

Erottelia suomalaisessa järvimaisemassa: veteen piirretty viiva?

Kuljemme pitkin kesäkuista järvenrantaa. Olemme päässeet vierailulle turva-paikanhakijoiden vastaanottokeskukseen; eräs tuttumme on siellä töissä ja on suostunut näyttämään meille talon tiloja ja toimintaa. Kuljettuamme pitkin valtavan rakennuksen ankean harmaita ja tyhjiä käytäviä ja kurkisteltuamme karuihin ja niukkakalusteisiin asuinhuoneisiin sekä pikkuruisiin, rähjäisiin keittiötiloihin olemme helpottuneita päästessämme ulos, sinisenä keinuvan veden ja lempeän tuulen ääreen. Mietimme, miten tylyt raamit vastaanotto-keskus luokaan elämälle, joka muutenkin leijuu välitilassa, tyhjän päällä.

Ajattelemme huojentuneina, että onneksi näille kaikin tavoin keskellä-ei-mitään eläville ihmisille tarjoutuu mahdollisuus viettää aikaa kauniin järven rannalla, mukavaksi laitetulla kyläläisten yhteisellä uimarannalla ja kenties näin myös tutustua luontevasti naapureihinsa. Kunnes kuulemme, että tämä mukava ranta ei oikeastaan olekaan vastaanottokeskuksen asukkaille sallittu ja että heille on varattu aivan erikseen syrjemmässä oleva poukama. Voimme sielumme silmin kuvitella tämän mukavan ja siistin uimarannan ympärille näkymättömät kyltit: *"For Finns only."*

Paikallista eristämistä urheilun keinoin: jäljet hiekassa?

On syyskuinen lauantai, sellainen pilvinen, tyyni ja helmenharmaa. *Meille saa tulla* -aktiivit on kutsuttu vastaanottokeskuksen pihapiirissä järjestettävään jalkapalloturnaukseen. Kyseessä on jonkinlainen juhlatapahtuma: upouuden jalkapallokentän avajaiset. Turnaukseen on kutsuttu myös vastaanottokeskuksen asukkaita, paikallisia monikulttuurisuustoimijoita ja vastaanottokeskusta ympäröivän kylän asukkaita. Kyläläisiä on informoitu turnauksesta postilaatikoihin jaetuilla kutsukirjeillä. Kenttä on pieni, epätasainen ja muodoton vatukon keskelle raivattu hiekkapläntti. Kenttä kuitenkin, ja sillä voi pelata.

Kylässä on toinenkin jalkapallokenttä, suurempi, tasaisempi ja keskeillä asutusta. Sitä kenttää saavat kuitenkin käyttää vain paikalliset "kantakyläläiset" – myöhään tulleilla ei ole sinne asiaa. Itse asiassa: kyläläisiä on jopa opastettu ohjaamaan kentälle ilmestyvät vastaanottokeskuksen asukkaat "ystävällisesti mutta päättäväisesti" sieltä pois. Vastaanottokeskuksen pihapiiriin rakennettu jalkapallokenttä onkin ollut yksi tapa ohjata ulkomaalaiset pois sieltä, minne heitä ei ole haluttu, eli muiden kyläläisten keskuuteen.

Lauantainen jalkapalloturnaus sujuu hyvin. Kaikki menee suunnitellusti muuten, paitsi yhdessä suhteessa: uuden kentän avajaisiin ei ole saapunut ainuttakaan suomalaista kyläläistä.

Edellä esitetyt päiväkirjamerkinnot kuvaavat hyvin konkreettisella, karulla ja silmille tulevalla tavalla sitä, miten erillään pitämisen logiikka toimii. Toisaalta, jalkapallokentän avajaiset ja vastaanottokeskuksen asukkaille eristetty uimaranta ovat kumpikin hyviä esimerkkejä arkipäivän erottelun huomaamattomuudesta ja tavallisuudesta – kategorisoinneista, jotka saattavat naamioitua jopa hyväntahtoisuudeksi. Jalkapallokentän avajaiset voi tulkita tilanteeksi, jossa menttiin juhlistamaan tietyn ihmisryhmän sosiaalisen tilan rajoittamista, vaikka se ei ollutkaan tapahtuman alkuperäinen tarkoitus. Lähtökohta oli hyvää tarkoittava: turvapaikanhakijoille haluttiin antaa mahdollisuus jalkapallon pelaamiseen syrjinnästä vapaalla kentällä. Oman jalkapallokentän ja uimarannan järjestämisessä vastaanottokeskuksen väelle on läsnä ystävällinen pyrkimys mahdollistaa jalkapallon pelaaminen ja uiminen vastaanottokeskuksen asukkaille edes jossain, koska heillä ei ollut pääsyä kylän yleiselle kentälle tai uimarannalle. Tavoitteena oli rakentaa kompromissi kantaväestön kanssa, jotta turvapaikanhakijoihin alettaisiin vähitellen suhtautua suopeasti, mitä ei vielä ollut tapahtunut – eikä tainnut tapahtua tämänkään yrityksen jälkeen.

Konkreettinen esimerkki kompromissin ja sovittelun epäonnistumisesta on se, että kyläläisille kädenojennuksena tarjottu kutsu tulla mukaan turvapaikanhakijoiden oman jalkapallokentän avajaisiin ja avajaisturnaukseen tuotti nollatuloksen: yksikään kyläläinen ei osallistunut avajaisiin. Kompromissi oli omiaan uusintamaan ajatusta kahdesta erikokoisen ja eriarvoisen tilan haltuun ottavasta ryhmästä, joista toisella on oikeus oleskella missä tahansa ja toisella vain sille osoitetussa, tarkoin rajatussa paikassa. Asetelma on omiaan luomaan kuvaa vastaanottokeskuksen asukkaista toisen luokan kyläläisinä, tai paremminkin ei-ollenkaan-kyläläisinä. Samalla suomalainen 2000-luvun apartheid normalistui kyseisen kylän arkielämää järjestäväksi rakenteeksi, jos se ei ollut sellainen jo aiemminkin.

Kuka pesee vessan?

Suomalainen nuorisotutkija Tommi Hoikkala on kirjoittanut eräässä blogissaan, että ”kerro minulle, kuka teillä pesee vessan, niin minä kerron sinulle, kuka teillä käyttää valtaa”. Tällaisen ajattelun takana on oletus, että vessanpesuun joutuvalla ei ole valinnanmahdollisuutta tai tarpeeksi ääntä silloin, kun mielekkäitä ja vähemmän mielekkäitä työtehtäviä jaetaan. Tämä ”keittiöpsykologinen” teoretisointi saa vahvistusta esimerkiksi Mari Käyhkön (2006) tutkimuksista, joissa osoitetaan, että ylipäänsä siivoukseen ja muiden ihmisten arkisten sotkujen puhdistamiseen liittyvät työtehtävät sijoittuvat töiden kulttuurisissa hierarkioissa kaikkein vähiten halutuiksi. Yhä useammin on myös todettu, että ei-halutut tehtävät työmarkkinoilla liukuvat maahanmuuttajien tehtäviksi (Wrede & Nordberg 2010).

Kulttuurisesti vastenmielisimmät tehtävät liittyvät toisten ihmisten eritteistä syntyvän lian puhdistamiseen (Tedre 1999). Tässä luvussa kuvaamme episodi osoittaa, että työtehtäviin liitetyt kulttuuriset merkitykset ja hierarkiat eivät ole kier-

täneet myöskään vapaan kansalaistoiminnan maailmaa. Tässä kuvaamamme ympäristö on pitkälti vapaaehtoistoimintaan perustuva kaupunkilaisten yhdessä ylläpitämä kokoontumistila.

Työn järjestykset

On huhtikuun alun aurinkoinen iltapäivä – sellainen, joka vie talven ja tuo kevään. Istumme Kansalaistaloksi kutsutussa kaupunkilaisten yhteisessä kokoontumispaikassa, valoisassa ikkunoiden ympäröimässä aulanurkkauksessa, pyöreän pöydän ympärillä. Kansalaistalossa vierailee päivisin paljon ulkomaalaistaustaisia kaupunkilaisia. Pyöreän pöydän seurue koostuu kuitenkin paikallisista antirasistisen viranomais- ja kansalaistoiminnan aktiiveista, joita on koonnut yhteen idea käynnistää rasisminvastaisia ”iskuja” paikallisiin kouluihin. Aurinko hohkaa isojen ikkunoiden läpi, ja räystää itkevät jäähyväisiä pitkälle ja lumiselle kylmyydelle.

Vaikka talo on täynnä vilkasta toimintaa, saamme istua ja suunnitella koulukampanjaamme rauhassa. Kampanjan tavoitteena on opettaa lapsille ja nuorille, että rasismi on paha asia ja että kaikki ihmiset ovat syntyneet tasa-arvoisiksi. Kaikki menee hyvin ja levollisesti, ja voimme varmasti olla tyytyväisiä itseemme ja suunnitelmiimme – kunnes havahdumme siihen, että samaan aulatilaan on saapunut nuori, tummaihoisen Afrikasta tullut miesopiskelija siivoamaan aulaan sijaitsevaa yleisö-wc:tä. Kenties tilanne ei olekaan niin rasismia vieroksuva, kuin alun perin kuvittelimme sen olevan?

Yllä siteerattu päiväkirjamerkintä havainnollistaa, kuinka institutionaalinen apartheid tunkee ja saa konkreettisimman muotonsa arkisen työnjaon areenoilla. Työmarkkinat ja -tehtävät meillä ja muualla ovat etnisesti eriarvoiset ja asettavat erilaiset ihmiset selkeästi erilaisiin tehtäviin - vaikka suomalaisessa yhteiskunnassa ei enemmälti vielä ole puhuttu ilmiöstä nimeltä siirtotyöläisyys. Kansallisilla ja paikallisilla työmarkkinoilla institutionaalinen apartheid näkyy esimerkiksi siinä, että maahanmuuttajat ovat joko työttöminä tai tekevät työmarkkinoiden vähiten arvostetut ja huonoimmin palkatut työt. Mitä kulttuurisesti ja etnisesti ”erilaisempi” maahanmuuttaja on, sitä todennäköisemmin hänen työmarkkina-asemansa on keuhkoista keuhkoin (Wrede & Nordberg 2010). Esimerkkimme osoittaa, että tämä ei välttämättä tapahdu vain voittoa tavoittelevilla markkinoilla vaan myös kansalaisyhteiskunnan kentille sijoitetussa toiminnassa.

Usein ”erilaisten” vaikeaa pääsyä työmarkkinoille perustellaan sopivan koulutuksen ja kielitaidon puutteella – ja vessaa voi pestä, vaikka ei olisi kouluttautunutkaan siihen (ks. Käyhkö 2006). Näillä argumenteilla maahanmuuttajien työllistymisen vaikeus, työmarkkina-asemien epävakaus ja syrjintä kytketään ihmisten määrittelemiseen ensisijaisesti kulttuurisilla tekijöillä, vaikka ne harvoin ovat viimekätisiä esteitä

erilaisista työtehtävistä suoriutumiselle. Afrikkalainen vessanpesijä, jonka vieressä kiusaantunut seurue mietti rasisminvastaista toimintaa, oli akateemisen tutkinnon suorittanut yhteiskuntatieteilijä. Kenties hänellä olisi ollut jotain annettavaa myös toimintamme suunnittelulle, etenkin kun kaikki olisimme pystyneet kommunikoimaan englanniksi. Nyt hän pesi vessaa vieressämme.

Rajankäyntiä

Jo muutama yllä esittämämme esimerkki havainnollistaa hyvin sitä erillään pitämisen fyysistä ja sosiaalista arkkitehtuuria, joka antaa perustellusti syyn puhua apartheidista edelleen keskuudessamme vaikuttavana arjen politiikkana. Apartheidille on käynyt kuten rasismille: se on siivottu pois virallisista valtiollisista ohjelmista ja politiikoista, mutta silti se yhä salakavalasti jäsentää arjen kohtaamisiamme. Rasismi ja erillään pitäminen eivät ole kadonneet mihinkään ihmisten keskinäisten hierarkioiden luojina, ne ovat vain siirtyneet pois virallisista politiikkaohjelmista ja piiloutuneet arkisia kohtauksia muovaaviin historiallisiin raameihin. Esittämämme esimerkit eriarvoisista työtehtävistä sekä erillisistä uimarannoista ja pelikentistä kuvaavat tätä hyvin raadollisella tavalla.

Apartheidin piiloutuminen arkisiin kohtauksiin tekee siitä ilmiön, johon on hankala tarttua. Konkreettisenä ja kokonaisvaltaisena arjen politiikkana eristetyksi asettaminen muuttuu tietyn ihmisryhmän jähmeän statuksen rajaamiseksi – kuin tuomioksi, jonka perusteluja on edelleen vaikea murtaa. Eristämisen logiikka toimii samalla tavalla kuin rasmin logiikka: siihen pohjautuvien arjen käytäntöjen normaaliutta ja oikeutusta ei yleensä kyseenalaisteta (ks. esim Souto 2011). Tässä artikkelissa olemme tarkastelleet tätä kyseenalaistamattomuutta kolmella tasolla, jotka ovat tuttuja ”vanhan” apartheidin arkkitehtien suunnitelmista: erillisille asuinalueille eristäminen (vastaanottokeskukset ovat harvoin keskellä kyliä ja kaupungeja), työtehtävien eriytyminen niiden arvostuksen mukaisesti (maahanmuuttajat joutuvat kulttuurisesti vähäarvoisiin töihin), arjen paikallisten toiminta-alueiden erottelut (uimarannat ja pelikentät). Usein päädyimme näihin ratkaisuihin ikään kuin kompromisseina ja ainoana mieleen tulevina toimintatapoina huomaamatta, että annamme näin periksi myös erilleen asettamisen logiikalle.

Kokemuksemme osoittavat, että arkipäiväinen erillään pitämisen politiikka – arjen apartheid - näkyy usein konkreettisesti myös eritaustaisten ihmisten yhteiselämää edistämään pyrkivässä toiminnassa. Rasisminvastaisen kansalaistoiminnan lähtökohtanahan on monesti ajatus siitä, että ”me hyvántahtoinen kantaväestö” tarjoamme tätä kädenojennusta ”teille maahanmuuttajille”, jotka ette oikein osaa järjestää elämäänne niin, että ette aiheuttaisi harmaita hiuksia ”helposti provosoituvalle kantaväestölle” (jota me hyvántahtoiset emme tietenkään ole). Siksi ohjaamme teitä omille uimarannoille ja vain teille varatuille pelikentille – ikään kuin varmuuden vuoksi. Samalla tulemme luoneeksi ja ylläpitäneeksi erillään pitämisen politiikkaa vahvistavia fyysisiä

ja sosiaalisia rajoja vastoin kaikkia kauniita intentioitamme. Tästä jos mistä on syytä alkaa olla entistä tietoisempi – ja siksi ”me hyväntahtoiset” tarvitsemme kriittisen toimintaotteen tuomista toimintamme tarkkailuun ja analyysiin. Tällöin myös henkilökohtaisten kokemuksiemme yhteys niiden laajempaan sosiaaliseen ja kulttuuriseen kontekstiin asetetaan kriittisen tarkastelun alle. Jos tuudittaudumme siihen, että järjestämällä erilaisia tempauksia ja mukavia yhdessä olemisen hetkiä sekä sopivaa kansalaisvalistusta pystymme murtamaan rasistisen maailmanjärjestyksen, erontekemisen ja erillään pitämisen hierarkiat pysynevät melko lailla ennallaan.

Näistä varauksellisista huomioista huolimatta tarkoituksemme ei ole mitätöidä tai arvostella sitä arkitoimintaa, jonka parissa monet muutokseen uskovat ahertavat – päinvastoin, maailman muuttaminen tarvitsee aktiivista toimintaa ja siihen valmiita ihmisiä. Rakenteisiin pesiytyneeseen ja historian kerrostumiin nojaavaan arjen apartheidiin puuttuminen on kuitenkin työlästä ja vaatii jatkuvaa valppaana oloa sekä maailman uudelleen hahmottamisen halua ja kykyä. Helpommin sanottu kuin tehty, koska useimmiten meille on mahdollista toimia vain arkisten kohtaamisten ja vierelle asettumisten mikromaailmassa.

Kirjoitus pohjautuu artikkeliin, joka on julkaistu kokonaisuudessaan toisaalla (ks. Harinen & Rannikko 2012).

Lähteet

- Harinen, Päivi & Rannikko, Anni (2012) Rimpuilua rasismien rakenteissa – Rasisminvastaisen kansalaistoiminnan paradoksit. Teoksessa Hiltunen Saara (toim.) Maahanmuuttajan matka suomalaiseen yhteiskuntaan. Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulun julkaisuja B:42. Joensuu: Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu.
- Huttunen, Laura (2002) Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. Helsinki: SKS.
- Käyhkö, Mari (2006) Siivoojaksi oppimassa. Etnografinen tutkimus työläistyöistä puhdistuspalvelualan koulutuksessa. Joensuu: Joensuu University Press.
- Souto, Anne-Mari (2011) Arkipäivän rasismi koulussa. Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.
- Suoranta, Juha (2011) Vastaanottokeskus. Helsinki: Into Kustannus.
- Tedre, Silva (1999) Hoivan sanattomat sopimukset. Tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 40. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Wrede, Sirpa & Nordberg, Camilla (toim.) (2010) Vieraita työssä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus. Helsinki: Palmenia.

Kuva: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Architects_of_apartheid.jpg

Juha Halme

ETNISEN YHDENVERTAISUUDEN EDISTÄMINEN JULKISORGANISAATIOISSA

Julkisten organisaatioiden (esimerkiksi kuntien ja valtion laitosten) rasistiset toimintarakenteet ja -käytännöt liitetään usein rakenteelliseen rasismiin tai epäsuoraan syrjintään, jota voivat olla esimerkiksi epärealistiset kielitaitovaatimukset organisaation palveluissa ja työhönotossa tai ihmisten negatiiviset asenteet ja ennakkoluulot etniseltä taustaltaan tai uskonnoltaan erilaisia työtovereita tai asiakkaita kohtaan. Rakenteellinen rasismi on suuri ongelma pohdittaessa esimerkiksi maahanmuuttajien työllistymistä ja mahdollisuuksia käyttää julkisia palveluja. Yhdenvertaisuuslakiin perustuva yhdenvertaisuussuunnitelma on nähty yhdeksi ratkaisuksi rakenteellisen rasismin voittamiseksi. Suunnitelmavervollisia viranomaisia ovat valtion ja kuntien itsenäisissä julkisoikeudellisissa laitoksissa toimivat viranomaiset.

Viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan edistää yhdenvertaisuutta tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. [...] Etnisen yhdenvertaisuuden edistämiseksi viranomaisen tulee laatia suunnitelma (yhdenvertaisuussuunnitelma) siinä laajuudessaan kuin kunkin viranomaisen toiminnan luonne sitä vaatii. (Yhdenvertaisuuslaki 4§.)

Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan sitä, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia sukupuolestaan, iästään, etnisestä tai kansallisesta alkuperästään, kansalaisuudestaan, kielestään, uskonnostaan ja vakaumuksestaan, mielipiteestään, vammastaan, terveydentilastaan, seksuaalisesta suuntautumisestaan tai muusta henkilöön liittyvästä syystä riippumatta. Yhdenvertaisuussuunnitelmalla pyritään suunnitelmallisesti tunnistamaan ja ehkäisemään syrjintää ja edistämään ja suuntaamaan positiivista erityiskohtelua, jolla tarkoitetaan jonkin syrjinnälle alttiin ja kyseisellä elämänalueella muita huonommassa asemassa olevan ihmisryhmän tukemista sellaisilla toimilla, jotka saattavat heidät tasavertaiseen asemaan muiden kanssa. Mutta miten

paljon yhdenvertaisuussuunnittelulla pystytään käytännössä vaikuttamaan sellaiseen jo historialliselta perustaltaan syvälle juurtuneeseen ilmiöön kuin rakenteelliseen rasismiin?

Olin itse osallisena erään keskikokoisen kaupungin yhdenvertaisuussuunnitelman valmistelussa. Suunnitteluprosessin aikana keräsin haastatteluilla tietoa yhdenvertaisuuden toteutumisesta kaupungin hallintokuntien johdolta ja kansalaisjärjestötoimijoilta sekä kyselylomakkeella kaupunkilaisilta yleisemmin. Vastauksissa tuli ilmi esimerkiksi sellaisia etnistä yhdenvertaisuutta heikentäviä seikkoja kuin kieli-ongelmat palveluissa, monimutkaiset asiakasprosessit ja henkilökunnan heikko yhdenvertaisuuslain tuntemus. Vaikka nämä kaikki epäkohdat ovat tärkeitä parannuskohteita, aineistojeni välittämä pääviesti oli, että yhdenvertaisuuden parantamisessa ja syrjinnän ehkäisyssä olennainen aloitus on ihmisten asenteiden muuttaminen. Ilman yleisen ja syvään juurtuneen asenneilmapiirin muutosta yhdenvertaisuussuunnitelmaan kirjattavat toimenpiteet jäävät pinnallisiksi huomioiksi eivätkä välttämättä saa aikaan todellisia toimenpiteitä yhdenvertaisuuden parantamiseksi. Tehokas rakenteelliseen rasismiin puuttuminen riippuu siitä, onko organisaatiossa oikeasti tahtotilaa asioiden parantamiseksi. Tämä tahtotilavaatimus koskee ennen kaikkea organisaation johtoa, koska johto pystyy vaikuttamaan organisaation arvopohjaan ja inspiroimaan työntekijöitä omilla toimillaan ja aloitteillaan. Jos tahtoa muutokseen on olemassa, yhdenvertaisuussuunnitelma voi toimia tehokkaana johdon työvälineenä syrjintää torjuvien käytäntöjen levittämisessä organisaation eri tasoille. Ilman johdon halua puuttua ongelmiin perusteellinenkin yhdenvertaisuussuunnitelma jää leijumaan ilmaan, eikä sen perusteella saada aikaiseksi todellisia toimia ja todellista muutosta.

Mikä sitten saisi aikaan tahtotilan yhdenvertaisuuden parantamiseen organisaatiossa? Asiaa voidaan pohtia kahdesta näkökulmasta: organisaation sisältä tulevasta motivaatiosta ja organisaation ulkopuolelta tulevasta paineesta syntyvänä kipinä. Organisaation sisältä tuleva motivaatio perustuu, kuten edellä on mainittu, organisaation johdon ja henkilöstön asenteiden muutokseen. Tässä henkilöstökoulutuksen nähdään olevan tärkeässä asemassa. Koulutus voi olla esimerkiksi koulutusta yhdenvertaisuuslaista, eri kulttuureista, rasismista ja myös yleisesti tarvittavien kielten perusopetusta. Koulutuksella voidaan pyrkiä vaikuttamaan ennakkoluuloihin eri maista ja kulttuureista tulevia ihmisiä kohtaan ja myös antamaan valmiuksia keskustella ihmisten kanssa heidän omalla kielellään. Erityisesti pienten organisaatioiden kohdalla koulutus voi olla tehokas tapa tehostaa yhdenvertaisuuden toteutumista. Suurissa moniin eri osiin jakautuneissa organisaatioissa, kuten kaupungeissa, on puolestaan syytä huolehtia, että koulutus tapahtuu yksikkökohtaisesti, jolloin se voidaan kohdistaa yksikön tarpeiden mukaiseksi.

Aina ei voida olettaa, että organisaatiot muuttavat käytäntöjään pelkästään sisältä tulevan motivaation varassa. Joskus tarvitaan myös ulkoa tulevia muutospaineita – esimerkiksi kansalaisjärjestöjen aktiivista puuttumista rakenteelliseen rasismiin ja muutospaineen kohdistamista organisaation johdolle. Myös julkinen keskustelu me-

diassa ja antirasistiset kampanjat ovat tärkeässä asemassa tässä työssä. Mitä enemmän puhutaan rasismista ja mitä useammin se tuomitaan julkisesti, sitä suuremmat paineet myös suurilla organisaatioilla on muuttua. Myös organisaation yhdenvertaisuussuunnitelman tulisi olla huomion kohteena. Se on syytä nostaa esille arvioiden, onko sen mukaisia toimenpiteitä tehty. Yhdenvertaisuussuunnitelmasta vastaava viranomaisen on vastuussa suunnitelman seurannasta ja säännöllisestä päivittämisestä, ja on tärkeää, että seuranta perustuu myös ”tavallisilta ihmisiltä” koottuun kokemustietoon.

RASISMIN VÄHENTÄMINEN POHJOIS-KARJALASSA

Vuonna 2009 Pohjois-Karjalassa havahduttiin rasistisen rikollisuuden lisääntymiseen, ja monet toimijat halusivat reagoida tähän ongelmaan. Havahtumisen seurauksena Joensuun seudun monikulttuurisuusyhdistys JoMoni ry kutsui koolle rasisminvastaisen työryhmän, ja toisaalla poliisi tehosti tiettyjen rikosten tutkintaa. Rasisminvastainen työryhmä on toiminut siitä lähtien, ja tärkeintä sen työssä on ollut maahanmuuttajien ja viranomaisten välisen keskusteluyhteyden luominen. Erityisesti tässä yhteyden luomisessa ovat kunnostautuneet työryhmän puheenjohtajana toimiva JoMonin silloinen puheenjohtaja, jolle maahanmuuttajat ovat kertoneet kokemuksistaan ja joka on tuonut tapauksia ryhmän yhteiseen käsittelyyn, sekä Pohjois-Karjalan poliisilaitoksen päällikkö, joka on luonut yleistä luottamusta kertomalla, miten poliisi on toiminut rikostutkinnassa ja järjestyksenvalvonnassa.

Joensuun seudun rasisminvastaisen työryhmän työ on ollut pitkäjänteistä taustatyötä, joskaan ei erityisen näkyvää. Työryhmän kokoonpano vuosina 2011–2012 on ollut kuntapainotteinen: mukana on ollut edustajia Joensuusta, Kontiolahdelta ja Liperistä, muun muassa niiden koulu- ja nuorisotoimista. Ensimmäisenä toimintavuonna ryhmän työ keskittyi tilanneseurantaan ja yhteiseen keskusteluun rasismien luonteesta, henkilökohtaisesta yhteiskunnalliseen asti. Vuosittaisten tilastotietojen tarkastelun lisäksi ryhmässä on käyty ajankohtaiskeskustelua julkisuuteen nousseista rasismitapauksista. Lisäksi esimerkiksi poliisi on kertonut tuntumiaan eri paikkakuntien tilanteesta.

Vuosina 2010–2011, Joensuussa ja Lieksassa tapahtuneiden poliisin kirjaamien rasististen rikosten vähentymisestä huolimatta, Pohjois-Karjala on pysynyt poliisilaitosten ”kärki”viidenneksessä sekä rasististen rikosten absoluuttisella että suhteellisella määrällä mitattuna (Poliisiammattikorkeakoulun raportti viharikoksista 2012, 53–54). Nämä rikostilastot on kerätty rikosilmoituksista monipuolisesti ja tarkasti, ei pelkän ”rasismi-tagin” perusteella. Rasistinen rikollisuus lisääntyi erityisesti Lieksassa vuonna 2010, jolloin Joensuussa pahin alkoi jo olla sillä erää ohi. Vuoteen

2011 tultaessa rasistinen rikollisuus väheni myös Lieksan että Kontiolahden kohdalla. Poliisiammattikorkeakoulun raporttien mukaan epäiltyjen rasististen rikosten määrät kehittyivät vuosina 2008–2011 seuraavasti: Joensuussa 9 – 43 – 30 – 11, Lieksassa 1 – 8 – 29 – 16 ja Kontiolahdella 4 – 6 – 9 – alle 7.

Lieksassa järjestäytynyt rasisminvastainen työ alkoi vuonna 2011 *Moi*-hankkeen ja *Monikulttuurinen Lieksa (MoKuLi)* -hankkeen voimin. Rasisminvastainen työ oli yksi vuodet 2011–2012 toimineen *Moi-monikulttuurisuushankkeen* viidestä toimialasta. Muut neljä olivat maahanmuuttajien neuvonta ja osallisuus sekä monikulttuurisuustyön yhteistyö ja tiedotus. *MoKuLi* oli Lieksan kaupungin tarpeista lähtevä maahanmuuttajapalveluja kehittävä hanke. Hankkeiden lähestymistavat rasismien torjunnassa olivat toisiaan täydentäviä: *Moi* esimerkiksi koordinoi Joensuun seudun rasisminvastaisen työryhmän innoittamana pyöreän pöydän keskusteluja, joihin myös maahanmuuttajat osallistuivat, ja *MoKuLi* puolestaan organisoisi seminaareja, joissa puhujina oli monikulttuurisuustyön asiantuntijoita.

Moi-hankkeen toimijana minua kiinnostaa kysymys, oliko projektilla jotain vaikutusta rasististen rikosten vähenemiseen – olihan rasismien vähentäminen yksi *Moi*-hankkeen aukikirjatuista päätavoitteista. *Moi*-hankkeen kautta ei ole ollut mahdollista tavoittaa jokaista pohjoiskarjalaista, jonka päässä pyöri ajatuksia, jotka tilaisuuden tullen voivat konkretisoitua huuteluksi, nimittelyksi, sylkemiseksi, uhkailuksi tai fyysisiksi ilkeiksi tai väkivallanteoiksi. Sen rasismia torjuva vaikutus on rakentunut enemmänkin rasismista puhumisen kautta.

Voiko rasismista puhua? Nyt jo voi – tässä asiassa Pohjois-Karjalassa on opittu jotain viime vuosina. Kun hanke, josta olen puhunut *Moi*-nimellä, kirjoitettiin suunnitelmaksi syksyllä 2010, sille ajateltiin nimeä *Rasisminvastaisen työn ja maahanmuuttajien neuvonnan kehittämishanke*. Hankkeen rahoittajan ja sidosryhmien ehdotus oli poistaa kielteisenä pidetty rasismi-sana hankkeen nimestä ja keksiä sille joku parempi käyttönimi. Tällöin hankehenkilöstö kehitti projektille käyttönimen *Moi-monikulttuurisuushanke*.

Monta kertaa olen törmännyt tilanteeseen, jossa joku uusi toimija tulee mukaan rasisminvastaiseen työhön ja kysyy, voisiko rasismien sijasta puhua jostain positiivisesta, esimerkiksi suvaitsevaisuudesta. Monta kertaa olen perustellut, että vielä pitää puhua ongelmasta ja sen hoitamisesta, ei pelkästään aikomuksesta aikoa kaikkea hyvää kaikille. Rasismista puhumisen aloittaminen joskus jopa suljetuissa kokouksissa lienee ollut tärkein vaikutuskeino, joka Joensuun seudun ja Lieksan rasisminvastaisilla työryhmillä on ollut. Kokouksiin osallistuneet ovat sitten omilla organisaatioissaan – kouluissa, nuorisotoimissa, seurakunnissa, järjestöissä – voineet puuttua rasismiin aiempaa rohkeammin tai lähteä rakentamaan monikulttuurisuutta ja yhdenvertaisuutta. Toinen tärkeä vaikutus on ollut sillä, että muutamiiin rasismitapauksiin on puututtu ja niissä on konkreettisesti hyödynnetty eri toimijoista koostuvaa verkostoa. Organisaatioissa – oppilaitoksessa, poliisissa, virastossa – ei ole jääty yksin rasismien kanssa, vaan on tullut selväksi, että yhteistyökumppaneilta saa tukea siihen puuttumiseen.

Rasismia voi vähentää, jos toimitaan suunnitelmallisesti, tavoitteellisesti ja järjestelmällisesti. Rasismin poistaminen ei kuitenkaan onnistu vain yhdeltä hankkeelta, kampanjalta tai organisaatiolta, vaan siinä tarvitaan keskinäistä keskustelua, julkista keskustelua ja yhteistoimintaa. Samaan aikaan kun kehitetään positiivista – monikulttuurista – Pohjois-Karjalaa ja yhdenvertaisuutta yksilöiden välillä, voidaan myös puuttua rasismiin ja puhua rasismista.

Lähteet

Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa, vuosiraportit 2010–2012, Poliisiammattikorkeakoulun raportit 88, 95 ja 104. <http://www.poliisiammattikorkeakoulu.fi> – Kirjasto – Myytävät julkaisut – Raportteja (pdf-versiot ladattavissa maksutta).

Joensuun seudun rasisminvastainen työryhmä: www.jelli.fi/rasismi

Minna Jäppinen

JOENSUU VAPAAKSI PELOSTA

Raivo ja voimattomuus. Nämä olivat keskeisiä tunteita joensuulaisten keskuudessa, kun mediamylly alkoi pyöriä skinien ympärillä keväällä 1997. Raivo nousi siitä, että ihmiset joutuivat pelkäämään kaduilla ja siitä, että kaupunkimme oli vedetty mediassa lokaan. Voimattomuus syntyi puolestaan siitä, että me kaupunkilaiset emme tienneet keinoja ja löytäneet väylää ilmaista, ettemme todellakaan hyväksy rasistisia tekoja emmekä mielipiteitä.

Mediamyllytys alkoi mustan koripalloilijan Darryl Parkerin lähdöstä. Kyllästyneenä skinien jatkuvaan uhkailuun hän päätti jättää kaupungin. Media tarttui hankasti aiheeseen, ja pikkukaupungin nurkkakuntainen muukalaisvihamielisyys sai jopa kansainvälistä huomiota.

Me joensuulaiset emme tunnistaneet kaupunkiamme median luomasta kuvasta. Olimme varmoja, ettei skineillä ole yhteisön tukea takanaan, vaikka he itse ja mediakin sellaista väittivät.

Joensuun yliopiston tutkijoiden ammattiliitto kokosi rivinsä ja kutsui joensuulaisia järjestämään rasisminvastaista mielenosoitusta sen jälkeen, kun marokkolais-taustaisen professorin ikkuna oli kivitetty rikki. Jo ensimmäisessä kokouksessa oli väenpaljous. Minä, silloinen opiskelija, olin yhtenä muiden joukossa.

Olen ollut järjestämässä monenlaisia tapahtumia, mutta koskaan ei ole ollut niin helppoa saada ihmisiä mukaan järjestelytöihin. Monilla oli valtava konkreettisen tekemisen halu. Tunsin taittajan, joka lupasi suunnitella julisteen ja flyerin. Levitimme niitä yhdessä ympäri Joensuuta ja sen lähiöitä. Iskulausetta *Joensuu vapaaksi pelosta* käytettiin julisteissa sekä flyereissa ja siitä tehtiin myös rintanappeja. Joku tunti poliittisia tahoja, joilta saimme käyttöömmekä banderolleja ja kylttejä. Maalasimme niihin iskulauseita silloisen Ylioppilastalon teatterissa Montussa: *Joensuu vapaaksi pelosta! Ellet ole osa ratkaisua, olet osa ongelmaa!*

Olimme varmoja, että mielenosoitukseen kokoontuisi valtava joukko. Tiesimme kymmeniä ja taas kymmeniä ihmisiä, jotka olivat kanssamme samaa mieltä: rasismia ei saa hyväksyä. Laskeskelimme, että jos kymmenen prosenttia joensuulaisista tulisi paikalle, mielenosoittajia olisi viisi tuhatta. Päätimme tavoitella sitä.

Toukokuuisena lauantaina tihuutti vettä, mutta kokoontumispaikalla yliopiston päärakennuksen edessä velloi ihmismassa: yliopiston väkeä, opiskelijoita, perheitä, nuoria, vanhoja, tavallisia, erikoisia, maahanmuuttajia, kantasuomalaisia, monien poliittisten ja uskonnollisten tahojen edustajia. Ihmisiä oli niin paljon, että järjestäytyminen osoittautui vaikeaksi: kukaan ei kuullut järjestäjien ohjeita. Niinpä eräs järjestäjistä kiipesi lopulta Joensuun yliopiston pihassa olevan kiviveistoksen päälle megafonin kera. Näin hänen äänensä saatiin kaikkien kuuluville, ja marssi pääsi alkamaan. Marssijat kulkivat yliopistolta Siltakatua pitkin torille. Pieni skinien joukko oli kokoontunut näyttämään keskisormea ja omia julisteitaan Vapaudenpuistoon torin laidalle, mutta he hävisivät vähin äänin nähtyään tuhansien ihmisten joukkovoiman.

Torilavalla laulettiin kitarasäestyksellä *We shall overcome*, ja marssilla mukana ollut väkijoukko lauloi mukana. Rasisminvastaiseen mielenosoitukseen osallistui arvioiden mukaan 3 000 – 4 000 joensuulaista. Aihe oli pääuutisissa kaikilla TV- ja radiokanavilla, ja siitä raportoitiin myös laajasti lehdistössä. Oli selvää, etteivät joensuulaiset hyväksyneet hiljaa skinien rasistisia tekoja.

Kuvasarja: Kari Kuninkaanniemi

EPILOGI

Janne "Rysky" Riiheläinen ja Timo Kupiainen

HIENOKAAN ASIA EI MYY ITSE ITSEÄÄN

Mainonnassa ja markkinoinnissa tavoitteena on puhutella oikeaa ihmistä oikeaan aikaan, vieläpä oikealla tavalla oikeassa paikassa. Vasta silloin voi syntyä toivottua tulosta. Aivan sama pätee rasismista puhumiseen. Vaikka asia olisi moraalisesti kuinka tärkeä tahansa, se ei ole vapaa viestin perillemenoon liittyvistä inhimillisen viestinnän lainalaisuuksista.

Rasismista puhumisen toivottuna tuloksena on yleensä rasismin kaikinpuolinen häviäminen kaikista ihmisistä. Se ei kuitenkaan mahdottomuutensa vuoksi ole kovin järkevä päämäärä, vaan tavoite pitää määritellä tarkemmin kulloisessakin puhumisen hetkessä ja tilanteessa. Mainonnan toimimista määriteltäessä käytetään termiä ROI, *return of investment*, siis arviota siitä, kuinka paljon siihen tehdystä investoinnista palautuu. Vaikka asenteissa tapahtuneita muutoksia on vaikea mitata, myös rasismista puhumisen tuloksia on mietittävä. Jos tavoite on tarttua koulukiusaamiseen teini-ikäisten kohdalla, keinot ja viestit ovat toiset kuin puhutellessa yritysten henkilöstöpäällikköjä yhä monikulttuurisemman työyhteisön johtamisesta. Maailmanparantamista yleisenä asenteena ja tavoitteena ei tietenkään tarvitse hylätä, mutta tulosten kannalta tavoitteen palasteleminen osiin on tärkeää.

Vettä hanhen selästä

Ihmiset voidaan jakaa kuvitteelliselle akselille, jossa toisessa päässä ovat syvästi antirasistiset ja toisessa päässä yhtä syvästi rasistiset ihmiset. Se, miten kukin näistä ääripään ihmisistä on päätynyt vakaumukseensa, on monista syistä johtuvaa. Ääripäiden ihmiset eivät muuta vakaumustaan kuin äärimmäisen harvoin. Kumpikin puoli toki hellii tarinoita, joissa kerrotaan, kuinka vastapuolelta on tultu "järkiinsä". Nämä ovat kuitenkin yksittäistapauksia, jotka yleensä ovat merkittäviä vain heille itselleen ja heidän lähipiirilleen.

Ihmisen kuva omasta itsestään ja omista motiiveistaan on hyvin lujassa ja syvässä oleva asia. Ihminen voi hyvinkin olla rasisti myöntämättä sitä ikipäivänä itselleen. Ihminen voi myös olla antirasisti, vaikkei ikinä ole tullutkaan ajatelleeksi asiaa. Naisten tasa-arvon puolesta on kamppailtu toistasataa vuotta, mutta silti feminismi tuntuu esiintyvän useimmiten lauseessa ”en ole feministi, mutta...”. Mutta-sanaa seuraa yleensä luettelo asioista, joita feminismissä ajetaan ja jotka siis tekevät ihmisestä feministin. Moraalisesti käännteinen esimerkki on usein kuultu lauseen alku ”en ole rasisti, mutta...”. Siinä mutta-sanaa seuraa joukko rassistisia näkemyksiä, jotka määrittelevät ihmisen rassistiksi. Mikäli sanojalle huomautetaan hänen näkemystensä rassistisuudesta, hän yleensä kiistää sen jyrkästi – koska hän ei omasta mielestään ole rasisti, eikä hänellä siis ole rassistisia näkemyksiäkään. Tällainen näkemys omasta itsestä tekee ihmisestä immuunin rasisminvastaisille näkemyksille, koska asia ei hänen omasta mielestään koske häntä. Eiväthän automainoksetkaan kiinnosta aktiivipyöräilijää eivätkä pyörämainokset innokasta autoilijaa.

Keskustelukumppani ei ole kohderyhmä

Varsinaiset ponnistelut rasisminvastaisessa keskustelussa kannattaa kohdentaa ihmisiin, jotka vellovat, tai luulevat vellovansa, kahden ääripään välissä. He ovat suosittelutavissa ja manipuloitavissa. Eivät hekään koe välttämättä muuttavansa mielipidettään, vaan suurin osa ihmisistä ei vain tule ajatelleeksi asioita, ainakaan kovin monesta näkökulmasta. Valtaosalla ihmisistä on myös hyvin epäjohdonmukainen käsitys yhteiskunnallisista asioista, jolloin heidän mielestään on esimerkiksi täysin sujuvasti mahdollista vaatia yhteiskunnalta samaan aikaan enemmän palveluja ja matalampaa verotusta. Hyväksyviä nyökkäilyjä keräävät aina hyvin muotoillut ja juuri siinä hetkessä puhuttelevat viestit. Aina kannattaa pitää kirkkaana mielessä, kenelle on puhumassa ja mitä haluaa sanoa sille suurelle, hiljaiselle enemmistölle ihmisistä.

Rasismikeskustelua aktiivisesti käyvät osapuolet eivät ole hevillä muuttamassa mielipiteitään, ja keskustelu voi vaikuttaa parhaiten vain sen passiivisiin seuraajiin. Erityisen olennaista on rasismiin tai sen hiljaiseen hyväksymiseen kallellaan olevien ihmisten puhuttelemineen. Rasismia vastustavat esiintyvät liput liehuen oman ajatusmallinsa puolesta. Rasismia tietoisesti tai tiedostamattaan edistävät taas pyrkivät usein esiintymään tavallisina, maltillisina reaali maailmassa elävinä ihmisinä. Kiiluvasilmäiset natsit herättävät eniten mielenkiintoa ja mielten kuohua, mutta rasismista puhuttaessa he ovat kuitenkin marginaalinen ilmiö. Toki he edistävät omalla olemassaolollaan rasismien hillitympiä muotoja, sillä heidän kauttaan on helppoa ylläpitää sitä tavallisuuden valeasua, johon arkipäivän rasismi mielellään pukeutuu.

Terävän kärjen tarve

Rasisminvastainen toiminta on moraalista toimintaa, joka perustuu ihmisten väliseen universaaliin tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen. Tämä moraalisesti terve lähtökohta ei kuitenkaan ole valtavuudessaan kovinkaan toimiva lähtökohta, kun halutaan puhua rasismista ja sen olemuksesta sekä vaikutuksista perille menevästi. Mainonnassa ja markkinoinnissa kärkiviestiksi ei nosteta yleensä asiallisesti tärkeintä asiaa, vaan kärkeen nostetaan se piirre, joka puhuttelee ja vaikuttaa. Se voi olla hyvinkin pieni, jopa mitätön piirre isossa kokonaisuudessa. Mielenkiintoisista asioista tämä piirre on löydettävissä helposti, yhdentekevissä se on jo paljon vaikeampaa ja ikävissä asioissa, kuten rasismissa, tehtävä on hyvin haastava.

Yhtenäiskulttuurissa syntyneille ja kasvaneille ihmisille monin tavoin kirjava nykymaailma voi olla hankalasti hyväksyttävissä, mutta kytkemällä rasisminvastainen viesti johonkin heille tärkeään ja tuttuun voidaan tulla kuulluiksi ja ymmärretyiksi. Vanhemmille ihmisille puhuttaessa tällainen piirre voi olla vaikkapa se, että rasisminvastaisuus on itse asiassa osa hyviä tapoja. Hyvät tavat edellyttävät ihmisten kunnioittamista, ja siksi rasismi arkipäiväisissäkin tavoissaan on hyvien tapojen vastaista.

Sosiaalinen media on hyvin lyhyessä ajassa kietoutunut niin lujasti osaksi elämäämme, että sen erotteleminen ”todellisesta elämästä” on perusteetonta. Sosiaalinen media on myös se elämänalue, jolla rasismi tulee näkyville räikeämmin kuin kenties missään muualla – ja siihen puuttuminen on siellä aivan yhtä vaikeaa. Vaivautunut tai muunlainen hiljaisuus on kuitenkin hyväksynnän antamista. Rasistisiin puheenvuoroihin reagoitaessa kannattaa kiinnittää huomiota siihen, ettei vastusta ajatuksen esittäjää vaan ajatusta itseään. Usein pelkästään sen toteaminen, että jokin näkemys, kuva tai muu materiaali täyttää rasismien tunnusmerkit, riittää hyvin. Jälleen kerran kannattaa pitää visusti mielessä, että keskustelua rasismista kannattaa useimmiten käydä pitäen mielessään asenteellisten ääripäiden välissä olevat ihmiset.

Malttia mediassa esiintymiseen

Aktiivisesti rasismikeskusteluun osallistuvat joutuvat tai pääsevät yleensä jossain vaiheessa puhumaan näkemyksistään medialle. Journalismin etiikassa on olennaista pyrkiä antamaan kiistanalaisista asioista kummankin osapuolen näkemys. Tämä pyrkimys on hyvin voimakkaasti sisäänrakennettuna vähänkään vakavampaan journalismiin pyrkivien medioiden kohdalla. Rasismista puhuttaessa tämä aiheuttaa ongelmia. Mediassa tuskin kukaan asettuu koskaan avoimesti puolustamaan rasismia, vaan osapuoliksi saadaan parhaimmillaankin yleensä rasismia vastustava ihminen ja rasismien kiistävä ihminen. Usein rasismien määrittely jää rasismia vastustavalle ihmi-

selle. Kun hän kuvaa ilmiöitä omista lähtökohdistaan, ne saattavat vähemmän asioita seuranneen mielestä jäädä vieraiksi. Siksi on tärkeää miettiä etukäteen, miltä rasismi näyttää tai ei näytä niin sanotun tavallisen ihmisen kannalta ja etsiä sen mukaiset tavat puhua asioista.

Rasismien keinot markkinoinnissa

Rasismi, tai pikemminkin sen peitenimillä kulkevat lähestymistavat, pyritään usein esittämään tavallisten kunnan ihmisten luonnollisina reaktioina. Rassistisesta ajattelusta pyritään käyttämään sellaisia nimityksiä kuin roturealismi, kulttuurierot tai maahanmuuttokriittisyys, joiden halutaan viestivän jostakin arkijärkisestä. Aina kannattaa kuitenkin punnita, haluaako käydä keskustelua itse asiasta vai siitä, millä termillä tarkoitetaan rasismia ja millä ei. Nämä kietoutuvat aina yhteen, mutta juupakseen ja eipäkseen kiteytyvät keskustelut ovat ikävyyttäviä, saavat aktiivisen osapuolen vaikuttamaan kiihkoilijalta ja ovat ennen kaikkea energiahukkaa.

Yhdysvaltalaisessa politiikassa käytetään rasismikeskustelun yhteydessä usein termiä koirapilli-viesti (*dog whistle*). Koirapillistähän lähtee ääntä taajuudella, jonka koirat kuulevat mutta ihmiset eivät. Poliittisessa viestinnässä tämä tarkoittaa viattoman tuntuista mutta todellisuudessa arveluttavaa viestiä. Esimerkiksi puhe kansallisen kulttuurin vaalimisesta on sinällään viatonta ja neutraalia, mutta sen avulla on myös helppo signaloida ulkomaalaisvastaisuutta. Merkittävä osa rasismia tukevista puheenvuoroista tapahtuu nimenomaan tällaisten peitettyjen merkitysten avulla. Niihin on hankalaa tarttua, mutta aina voi kärsivällisesti kysyä, mitä keskustelija miläkin ilmaisulla tarkoittaa.

Rasismilla on käytössään myös huumori, joka on tehokas ja kiistettävissä oleva tapa välittää omia arvoja ja viestejä. Rasismi on suurimmalle osalle ihmisistä kuitenkin ikävä ja epämiellyttävä asia, oli puhe siitä sitten sen puolesta tai sitä vastaan. Erilaisten humorististen viestien avulla rasistit voivat puhutella tehokkaasti laajojakin massoja. Huumorina esitettyjä asioita on vaikea torjua vaikuttamatta kiihkoilvalta tosikolta. Vaikka olisi oikeassa, voi silti olla ulkopuolisen silmissä ikävä ihminen ja siksi väärässä. Rassistisen huumorin kohtaaminen ja siihen reagoiminen on aina yhtä vaikeaa, ja oikeastaan ainoa kattava neuvo on pitää itsensä rauhallisena puuttessaan asiaan.

Myötäkarvaan

Tietyissä mielessä rasismikeskustelu voidaan nähdä kamppailuna ihmisten oikeudentunnon hallinnasta. Toisten oikeudentuntoa loukkaa ihmisten eriarvoinen kohtelu, toisten oikeudentunto taas on lujilla maahanmuuttoon liitettyjen todellisten ja kuviteltujen ongelmien takia. Rasisminvastaisiin puheenvuoroihin voidaan ammentaa

lähtökohtia oikeudentunnosta, mutta tämä on syytä tehdä positiivisesti. Ihmisiä ei kannata kieltää olemasta jotain väärää, vaan kehottaa olemaan jotain oikeaa. Jos ajatellaan mainonnan kenttää, niin tehokkaassa mainonnassa on useimmiten kyse siitä, että tarjotaan ihmisille syytä olla tyytyväisiä itseensä, ei suinkaan syyllistettä ja kielletä. Mainonnassa ihmiselle ei huomautella ylipainosta, vaan siinä kerrotaan, miten voi olla tyytyväinen itseensä, kun nauttii jotain tiettyä vähäkalorista elintarviketta.

Oikeudentunnon keskeinen sija rasismista puhuttaessa saa usein aikaan sen, että tunteet kuumenevat helposti. Nyrkkisääntönä voidaan pitää, että se, joka kuumenee enemmän, on heikommilla. Jos keskustelua ei voi oman suuttumustilan takia käydä järkevästi, se kannattaa jättää väliin, jos mahdollista. Pää on pidettävä kylmänä, jotta voi selkeästi argumentoida omia näkökulmia ja havaita aukot vastaväitteissä. Rasismista keskusteltaessa sävyä määrää hyvin pitkälle myös se, mihin kohtaan todistustaakka asettuu – eli kenen on perusteltava oma kantansa toisen kannan ollessa ikään kuin lähtökohtaisesti perusteltu. Rasismin naamioitumisessa realismiksi olenainen osa valeasua on aina todistustaakan siirtäminen toisaalle.

Rasismi on ikävä asia, jota hyvin harva haluaa ajatella, ellei ole pakko. Rasismista puhuttaessa tärkein yleisö on useimmiten hiljaisena tilannetta tarkkaileva suuri enemmistö. Näkökulmat argumentointiin kannattaa ammentaa sen arvoista, arvostuksista ja elämäntilanteesta. Kun puhuu oikeista asioista oikeilla tavoilla oikeaan aikaan, maailma voi sen jälkeen olla vähän parempi paikka.

"HUONEENTAULU"

Monet "en ole rasisti, mutta" -ihmiset tuntuvat olevan epävarmoja siitä, mikä tekee ihmisestä rasistin ja mikä ei. Rasismin vastustajat ajattelevat, että kaikkia ihmisiä tulisi kohdella lähtökohtaisesti samanarvoisina ja yhdenvertaisina ja että jokaista tulisi kohdella yksilöllisesti hänen tekojensa perusteella. Rasismin puolesta puhujan mielestä näin ei tarvitse tehdä.

RASISMIA SIIS ON ESIMERKIKSI SE,

- että uskoo ja kertoo turvapaikanhakijoiden käyttävän suomalaista sosiaaliturvaa hyväkseen, ja selittää tätä hakijoiden "kansanluonteella"
- että uskoo ja kertoo jonkin kansallisen tai uskonnollisen ryhmän olevan uhka suomalaiselle yhteiskunnalle tai
- että ei ota ihmistä töihin sen takia, että hän kuuluu johonkin etniseen ryhmään, ja keksii tekosyyksi sen, että hänellä on aiempi näpistystuomio.

RASISMIA EI OLE ESIMERKIKSI SE,

- että tietää jonkun turvapaikanhakijan käyttävän sosiaaliturvaa hyväkseen sekä syyttävän kaikista epäonnistumisistaan suomalaisten rasismia ja ajattelee sen olevan väärin,
- että on eri mieltä joidenkin ihmisten ylläpitämien kulttuuristen tapojen hyväksyttävyydestä tai
- että ei ota ihmistä töihin sen takia, että hän on varastanut, riippumatta hänen etnisestä taustastaan.

Monia asioita ei tarvitse hyväksyä tai edes sietää. Jokaisen on kuitenkin syytä miettiä, miksi hän ajattelee niin kuin ajattelee. Perustuvatko ajatukset ja mielipiteet faktoihin vai huhupuheisiin, kyseenalaistamattomiin ennakkoluuloihin ja yleistyksiin, joilla pönkitetään omaa hataraa turvallisuuden tunnetta ja joilla vastustetaan kaikkea uutta ja erilaista?

Jussi Ronkainen

Kirjoittajat

Osama Al aloulou on syyrialainen kääntäjä ja kouluttaja, joka on työskennellyt ja opiskellut Turkissa. Nyt hän opiskelee Itä-Suomen yliopistossa Joensuussa.

Ville Elonheimo on toiminut Joensuun seudun rasisminvastaisen työryhmän sihteerinä vuodesta 2009 alkaen ja Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistyksen monikulttuurisuustyön koordinaattorina vuodesta 2011 alkaen. Elonheimo on yksi Joensuun seudun monikulttuurisuusyhdistys JoMonin perustajajäsenistä.

Juha Halme toimi 2011–2012 taitteessa työelämävalmennuksessa Joensuun kaupungin yhdenvertaisuussuunnitelman suunnittelijana.

Päivi Harinen työskentelee sosiologian yliopistonlehtorina ja tutkimusjohtajana Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden laitoksella.

Eveliina Heino toimii suunnittelijana ja tutkijana Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmeniassa. Hänen tutkimusaiheensa liittyvät venäläistaustaisten maahanmuuttajaperheiden hyvinvointiin ja palvelujärjestelmäkokemuksiin.

Veronika Honkasalo on Nuorisotutkimusverkoston tutkija, joka on kirjoituksissaan tarkastellut rasisminvastaista toimintaa niin tutkimusmetodologian kuin käytännön nuorisotoiminnan näkökulmista.

Marja Horbach on joensuulainen sosiologian opiskelija.

Jouko Jokisalo on rasismin historian tutkija Itä-Suomen yliopistossa.

Minna Jäppinen on liperiläinen perheenäiti, joka työskentelee tällä hetkellä lehtorina Pohjois-Karjalan koulutuskuntayhtymässä.

Daria Kettunen on joensuulainen korkeakouluopiskelija, joka opiskelee Itä-Suomen yliopistossa ja haluaa edistää rajojen välistä dialogia.

Antti Kivijärvi on joensuulaistaustainen tutkija Itä-Suomen yliopistosta ja Nuorisotutkimusverkostosta. Hän on kiinnostunut laajalti monikulttuurisuuteen, maahanmuuttoon ja rasismiin liittyvistä kysymyksistä.

Riitta-Liisa Koponen on toiminut Joensuussa maahanmuuttajien opettajana peruskoulussa vuodesta 1995. Hän on toiminut aktiivisesti myös kouluttajana täydennyskoulutussektorilla sekä asiantuntijana kotouttamistyössä ja kulttuurien välisen kohtaamisen kysymyksissä.

Timo Kupiainen on sanoja ja niiden merkityksiä työkseen pohtiva mainosalan työlläinen.

Liisa Nykänen on nuoriso-ohjaaja Helsingin kaupungin nuorisoasiainkeskuksen pohjoisessa nuorisotyöyksikössä.

Taru Ollikainen viimeistelee sosiologian väitöskirjaa yläkouluikäisten tyttöjen kaverisuosiosta ja työskentelee sivutoimisena tuntiopettajana Itä-Suomen yliopistossa.

Sini Perho on monikulttuurisen työn suunnittelija Helsingin kaupungin nuorisoasiainkeskuksessa.

Tuulikki Poutiainen on jatko-opiskelija Itä-Suomen yliopistossa.

Pirjo Pöllänen on joensuulainen maahanmuuttotutkija, joka on keskittynyt erityisesti venäläisten maahanmuuttajanaisten asemaan Pohjois-Karjalassa.

Anni Rannikko on nuorisotutkija ja kansalaisaktivisti Joensuusta.

Janne ”Rysky” Riiheläinen on joensuulainen copywriter.

Jussi Ronkainen on Mikkelissä asuva joensuulaistaustainen kansalaisuuden tutkija. Tällä hetkellä hän toimii tutkimusjohtajana Mikkelin ammattikorkeakoulun nuorisoalan osaamiskeskittymä Juveniassa.

Tiina Sotkasiira toimii tutkijana Itä-Suomen yliopistossa.

Anne-Mari Souto on rasismintutkija ja antirasistinen kansalaistoimija Joensuusta.

Gazale Öngörür on joensuulainen sosiologian opiskelija.

SUOMESSA ja laajemmin Euroopassa käytävään julkiseen keskusteluun on vakiintumassa käsitys, jonka mukaan kansainvälisyyttä ja monikulttuurisuutta korostava ja maahanmuuttoon myönteisesti suhtautuva politiikka on epäonnistunut. Samalla on yleistynyt näkemys, jonka mukaan Suomi ja suomalaiset eivät pelkästään hyödy globalisaatiosta, vaan että pikemminkin kansainvälistyminen tuo mukanaan uhkia. Tässä ilmapiirissä varauksellinen suhtautuminen ulkomaalaisuuteen, maahanmuuttajiin ja erilaisiin kulttuureihin on lisääntynyt. Myös julkisesti esitettyjen rasististen kannanottojen määrä on kasvanut.

RASISMI on syvällä läntisten yhteiskuntien rakenteissa, ja siksi sitä vastaan on vaikea taistella. Rakenteiden voima piilee niiden kyvyssä uusintaa itseään yhteiskunnallisen toiminnan kautta. Toiminnassa piilee kuitenkin myös toisin tekemisen mahdollisuus. Rasismia ei nujerreta hetkessä, mutta silti näihin hetkiin on tartuttava.

KIRJAN kirjoittajat eivät käy väittelyyn siitä, onko Suomessa rasismia vai ei. Jokaiselle heistä rasismi on totta ja siksi he haluavat mennä keskustelussa eteenpäin etsien tapoja, joilla rasismien luomasta eriarvoisuudesta voi käydä keskustelua ja joilla sitä voi vastustaa. Meille saa tulla -kampanja kutsuu kirjan lukijat puolustamaan ihmisoikeuksia ja yhdenvertaisuutta.

RASISMISTA SAA PUHUA tuo esille tärkeitä näkökulmia suomalaiseen yhteiskuntaan. Se on tärkeää luettavaa kasvatuksen parissa työskenteleville ja antaa pohdittavaa niille, joita kiinnostavat tasa-arvo ja yhdenvertaisuustyö sekä antirasistinen toiminta.

